

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин та національної
безпеки
Кафедра регіональних студій

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра
на тему:
«Трансформація відносин Китайської Народної Республіки та Російської
Федерації у XXI столітті»

Виконав студент 6 курсу,
групи МКР-61
спеціальності 291 Міжнародні відносини,
суспільні комунікації і регіональні студії
ОПП: Країнознавство
Беляєв Нікіта Веніамінович

Керівник – доцент кафедри країнознавства,
кандидат політичних наук Подворна Олена Геннадіївна
Рецензент – кандидат політичних наук, доцент
Шаленна Наталія Миколаївна

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ³

ВСТУП⁴

РОЗДІЛ I. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ МІЖ КНР та РФ⁹

1.1 Концептуальні основи політики РФ щодо КНР⁹

1.2 Концептуальні основи політики КНР щодо РФ¹⁸

*Висновки до розділу 1*³⁰

РОЗДІЛ II. ПОЛІТИЧНО-ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ КНР та РФ³¹

2.1 Політично-військове співробітництво КНР та РФ на двосторонньому рівні³¹

2.2 Політично-військове співробітництво КНР та РФ у рамках міжнародних організацій⁴⁰

*Висновки до розділу 2*⁴⁹

РОЗДІЛ III. ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ КНР та РФ⁵⁰

3.1 Економічне співробітництво між КНР та РФ на двосторонньому рівні⁵⁰

3.2 Економічне співробітництво КНР та РФ у рамках міжнародних організацій⁵⁸

3.3 Співпраця між КНР та РФ у сфері енергетики⁶⁸

*Висновки до розділу 3*⁷⁹

РОЗДІЛ IV СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН КНР та РФ⁸⁰

4.2 Негативний сценарій розвитку співробітництва⁸⁰

4. 2 Позитивний сценарій розвитку співробітництва⁸⁴

4.3 Оптимальний сценарій розвитку⁸⁸

*Висновки до розділу 4*⁹⁴

ВИСНОВКИ⁹⁵

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ⁹⁹

ДОДАТКИ¹¹⁹

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АТЕС – Азійська-Тихоокеанське економічне співробітництво

АТР – азійська-Тихоокеанський регіон

БРІКС – об'єднання Бразилії, Росії, Індії, Китаю, Південної Африки

ГСБ – Група Світового банку

ЄЕС – Євразійський економічний союз

ІТР – Індो-Тихоокеанський регіон

КНР – Китайська Народна Республіка

КПК – Комуністична Партія Китаю

МВФ – Міжнародний валютний фонд

НВАК – Народно визвольна армія Китаю

ОПОШ/BRI – ініціатива «Один пояс, один шлях»/ Belt and Road Initiative

ПРО – система протиракетної оборони

РБ ООН – Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй

РФ – Російська Федерація

СОТ -Світова організація торгівлі

СРЮ – Союзна Республіка Югославія

СС-ТО – нафтопровід Східний Сибір–Тихий океан

ШОС – Шанхайська організація співробітництва

CNPC – China National Petroleum Corporation (Китайська національна нафтова компанія)

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Впродовж ХХІ ст. відбувається процес трансформації системи міжнародних відносин. Замість однополярної системи, яка була заснована на гегемонії США, було сформовано багатопольярну систему, у якій ключові позиції відіграють регіональні держави та об'єднання – Китай, Російська Федерація, Європейський Союз, Бразилія, Індія. Якість та рівень співпраці між цими акторами визначає архітектуру сучасних міждержавних відносин. Паралельно відбувається зближення регіональних держав, які мають схоже розуміння подальшого процесу розвитку міжнародної системи й подібні підходи до вирішення актуальних питань міжнародних відносин.

Значного прогресу у розвитку взаємин у ХХІ ст. досягли Китайська Народна Республіка та Російська Федерація. Процес зближення держав був зумовлений подібністю поглядів лідерів щодо необхідності зміни балансу у відносинах між глобальною Північчю і глобальним Півднем, на користь Півдня. Домінування Півночі, у розумінні Китаю та Росії, виявлялось у відігранні Сполученими Штатами визначальної ролі у світовій політиці, безпеці та економіці. Росія та Китай відносять себе до держав Глобального Півдня, й визначають себе лідерами цієї групи держав [123]. Власне об'єднання зусиль лідерів Півдня, задля спільного протистояння гегемонії Сполучених Штатів, було вирішальним чинником зближення Росії та Китаю у ХХІ ст. Проте кожна з держав, розглядала процес розбудови взаємин, у першу чергу, як інструмент досягнення власних політичних та економічних цілей. Внаслідок цього, у процесі поглиблення взаємодії, спостерігається наростання конфронтаційних настроїв, оскільки кожна зі сторін очікує від іншої поступок у певних сферах співробітництва.

Між Росією та Китаєм з 1996 р. офіційно розвиваються відносини стратегічного партнерства. Однак, впродовж ХХІ ст. сторонам не вдалось досягнути бажаного прогресу в побудові стратегічних відносин. Натомість

Москва та Пекін зосередили увагу на поступовому налагодженню діалогу у конкретно визначених сферах відносин. Певного успіху РФ та КНР у XXI ст. досягнули у розвитку політичної взаємодії, а також сфері безпеки. Сторони розвивають співробітництво шляхом регулярних двосторонніх зустрічей представників держав різних рівнів, а також у рамках міжнародних організацій. Взаємодія у галузі безпеки та військового співробітництва є важливим елементом співпраці, що має значний вплив на зовнішньополітичну активність сторін. Особливо актуальним питання координації спільних зусиль проявляється у протидії терористичним загрозам. Більш значного успіху, Росія та Китай досягнули в енергетиці. Обидві держави розглядають енергетичне співробітництво як початковий етап розбудови російсько-китайського стратегічного співробітництва. Економічна взаємодія між державами набула нового значення після 2014 р., коли значна частина російської економіки зазнала відчутного впливу санкцій західних держав.

Рівень співпраці між Китаєм та Росією продовжує поглиблюватись, що дозволяє припускати, що між сторонами відбувається процес становлення військово-політичного альянсу, могутності якого буде достатньо, щоб змінити сучасну міжнародну систему та остаточно утвердити багатополлярний міжнародний порядок. Офіційно обидві сторони декларують відмову від формування альянсу чи союзу, що спрямований проти третьої сторони й наполягають, що їх співпраця спрямована тільки на зміцнення миру на міжнародній арені. Однак Китай, і Росія мають напружені відносини із західними державами, які насторожено ставляться до можливості формування союзу між Пекіном та Москвою.

Вітчизняні науковці приділяють значну увагу аналізу ролі Китаю та Росії на регіональному та світовому рівні, однак сфера двосторонніх взаємин між сторонами є недостатньо дослідженою. Китай є найбільшим торговим партнером України й надійним політичним партнером. Україна та Росія мають напружені відносини, що зумовлено безпековим чинником. Москва та Пекін співпрацюють разом задля посилення своїх позицій на міжнародній арені та зміни конфігурації

системи міжнародних відносин. Це породжує нові безпекові виклики для України. Тому для Києва є важливим розуміти стан і специфіку відносин між РФ та КНР задля випрацювання максимально ефективної стратегії взаємодії з ними.

Аналіз стану наукової розробки теми. Обрана тема дослідження є актуальною серед широкого кола російських, китайських та американських дослідників. Зокрема, В. Кашин займається науковим дослідженням співробітництва Росії та Китаю у сфері безпеки [79; 80; 74]. Питання взаємодії сторін у Центральній Азії є предметом досліджень О. Іонової [77] та Лю Фенхуа [85]. Також відносини Росії та Китаю є спеціалізацією ряду аналітичних центрів, зокрема Московського центру Карнегі [127; 140; 153] і Central Asian Analytical Network [89; 135]. Дослідженням взаємодії у сфері економіки та енергетики займаються Коростиков М. [120] та Лисенко А. [94]. Значення інфраструктурного проекту «Один пояс, один шлях» на взаємини між державами досліджує Го Янь [108] та Нежданов В. [120]. Серед українських науковців, еволюцію відносин Росії та Китаю досліджують Бут С. [73], Гончарук А. [75] та Кіктенко В [83]. Більшість науковців досліджують відносини між Росією та Китаєм у контексті певної сфери взаємодії, й приділяють менше уваги комплексному аналізу трансформації відносин між сторонами. До того ж розбудова відносин між Москвою та Пекіном є динамічним процесом. Тому актуальним є подальше дослідження взаємовідносин між сторонами.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі процесу трансформації відносин між Російською Федерацією та Китайською Народною Республікою у XXI ст. та складанні, на основі отриманих даних, сценаріїв розвитку відносин.

Завдання дослідження:

- Визначити концептуальні засади політики держав;
- проаналізувати розвиток відносин у сфері політики та безпеки на двосторонньому рівні;
- дослідити взаємодію між державами у сфері політики та безпеки у рамках міжнародних організацій;
- розглянути розвиток відносин між акторами у сфері економіки та

енергетики на двосторонньому рівні та в рамках багатосторонніх організацій;

- скласти на основі отриманих у ході дослідження даних три сценарії розвитку відносин.

Об'єкт дослідження – відносини між Китаєм та Росією.

Предмет дослідження – трансформація відносин між Китайською Народною Республікою та Російською Федерацією у XXI ст.

Хронологічні рамки – визначені XXI ст., однак допускається незначний історичний екскурс за межі хронологічних рамок, для кращого представлення розвитку співробітництва.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та спеціальні наукові методи: логічний, описовий, аналізу та синтезу, контент- та івент-аналізу, індукції та дедукції, прогностичний, конструктивний, органічної єдності теорії та практик, історичний та системний. Методи контент- та івент-аналізу, органічної єдності теорії та практик та історичний метод використано при аналізі концептуальних документів держав, промов лідерів та аналізу хронології державних візитів. Описовий, історичний методи, а також прийоми індукції та дедукції використані при дослідженні трансформації взаємодії між державами у політичній та економічних сферах. Прогностичний метод, а також принцип органічної єдності теорії та практики застосовано при складанні сценаріїв розвитку відносин.

Джерельна база дослідження. Нормативну основу дослідження складають: Концепції національної безпеки, Стратегії зовнішньої політики, Стратегії соціально-економічного розвитку РФ, Білі книги з безпеки КНР, П'ятирічні плани соціально-економічного розвитку КНР, Спільні російсько-китайські заяви та декларації; концептуальні ідеї лідерів Китаю, офіційні інформаційні портали РФ та КНР, офіційні дані статистичних служб КНР та РФ.

Наукова новизна дослідження зумовлена проведенням комплексного науково-теоретичного аналізу трансформації відносин між КНР та РФ і застосування набутих знань для складання прогностичних моделей.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що вперше було

комплексно проаналізовано нормативно-правову базу зовнішньої політики Росії та Китаю. На основі проведеного дослідження було визначено основні тенденції розвитку двосторонніх відносин між партнерами. Також отримані результати були використані для складання сценарії розвитку відносин між Росією та Китаєм. Зазначені сценарії мають важливе практичне значення, оскільки можуть бути використані керівництвом України у контексті формування стратегії розвитку відносин із Китаєм та Росією.

Апробація результатів дослідження. Проміжний результат дослідження було апробовано під час XXVI науково викладацько-студентській конференції «Дні Науки» (м. Острог, 11-14 травня 2021 р.) у секції «Актуальні проблеми країнознавчих досліджень» доповіддю на тему «Концептуальні засади політики КНР щодо розвитку двосторонніх відносин з РФ», що вказано на 53 ст. програми конференції. Також у збірнику Студентських наукових записок Національного університету «Острозька академія» серії «Країнознавство і міжнародний туризм» (м. Острог, 2021 р.) опубліковано статтю «Концептуальні засади політики Російської Федерації щодо розвитку двосторонніх відносин з Китайською Народною Республікою» (66-78 сторінка).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота має логічну структуру, що дозволяє послідовно розкрити тему дослідження з урахуванням усіх аспектів роботи. Вона містить покажчик умовних скорочень, вступ, 4 розділи, що поділяються на підрозділи, висновки до розділів та загальний висновок. У першому розділі проаналізовано концептуальні документи, що визначають зовнішню політику та політику безпеки обох держав, у тому числі щодо розвитку відносин одна з одною. У другому та третьому розділах охарактеризовано розвиток співробітництва у сферах політики і безпеки та економіки й енергетики відповідно. У четвертому розділі автором складено 3 прогностичні моделі розвитку відносин – позитивна, негативна та реалістична. У кінці роботи подано список використаних джерел та літератури, а також додатки. Загальний обсяг роботи складає 122 ст. Основний матеріал дослідження складає 93 ст.

РОЗДІЛ I. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ МІЖ КНР та РФ

1.1 Концептуальні основи політики РФ щодо КНР

Після розпаду Радянського Союзу й початку здійснення демократичних реформ у Росії та переходу до ринкової моделі економіки на початку 1990-х рр., її зовнішня політика зосередилась на розбудові партнерства зі західними державами. Загалом існувало декілька ключових причин обрання цього напрямку розвитку, а саме: позиціювання себе як частини європейської цивілізації; бажання зберегти свою роль на міжнародній арені шляхом розширення співпраці з Заходом; економічна зацікавленість у побудові якісно нового співробітництва з державами Європи та США; необхідність залучення інвестицій; залежність економіки від постачання енергоносіїв на ринки європейських держав [92].

Внаслідок цього в 1990-х рр. XX століття азійський напрям зовнішньої політики Москви втратив свою актуальність й перейшов у розряд другорядного. Це мало значний вплив на російсько-китайські відносини, інтенсивність яких стали меншими на відміну від епохи М. Горбачова впродовж 1985-1991 рр. До того ж Росія мала ряд невирішених прикордонних конфліктів у регіоні, зокрема з Китаєм, що блокували активний розвиток співробітництва з цими державами.

Зважаючи на ці обставини, російсько-китайські відносини протягом першої половини 90-х рр. XX століття перебували у стані стагнації з поступовим зменшенням як ділових контактів, так і взаємодії на міжурядовому рівні. Невирішеними залишалися питання делімітації кордонів, внаслідок чого не було підписано базових угод про співпрацю між державами. У ході візиту Б. Єльцина до Пекіну в 1996 р., між РФ і КНР було укладено «Спільну російсько-китайську декларацію», у якій вперше відносини між ними було охарактеризовано як «довірчі відносини, спрямовані на стратегічне партнерство у XXI столітті» [92]. Цей документ хоч і не був наповнений реальним змістом і не призвів до

інтенсифікації двостороннього співробітництва на вищому рівні, проте сигналізував зацікавленість Росії у відновленні тісних контактів з Китаєм та розбудові якісно нових відносин [5].

Проте на початку XXI століття відбулися кардинальні зміни на міжнародній арені, які безпосередньо зачіпали інтереси як Росії, такі Китаю, що спонукало сторони до більш тісної взаємодії та розбудови раніше заявлених партнерських відносин. Також всередині держав відбувався процес трансформації політичної еліти та переосмислення ними ролі своїх держав на міжнародній арені. У випадку Росії, це відобразилося у програмних документах, що визначали зовнішню політику держави. Так, у них було визначено окремий напрям зовнішньополітичних зусиль, спрямований на розвиток співпраці з Китаєм. Серед найбільш суттєвих причин, які спонукали сторони до активізації співпраці, варто виокремити приєднання до НАТО Республіки Польща, Угорщини та Чеської Республіки у 1999 р. Внаслідок цього зросла загроза для національної безпеки РФ. Додатковий ефект до переосмислення Росією ставлення до НАТО було несанкціоноване Радою Безпеки ООН бомбардування СРЮ військами НАТО у 1999 р., що ставило під сумнів доцільність поглибленого військового партнерства між Росією і НАТО; загострення відносин між Росією та Заходом через антитерористичні операції російської армії у Чечні; згорання в Росії демократичних реформ та початок централізації влади під час другої каденції Б. Єльцина (1996-1999 рр.) [78; 92].

Ці процеси поклали початок трансформації зовнішньої політики Росії та сприяли пошуку керівництвом держави нових напрямів розвитку задля реалізації своїх національних інтересів. Так, враховуючи швидке економічне зростання, спільність поглядів щодо необхідності перебудови міжнародної системи, географічну близькість, пріоритетним партнером для Росії на початку XXI століття став Китай.

У 2000 р. було опубліковано «Концепцію зовнішньої політики Росії» [13]. Головним завданням зовнішньої політики держави було визначено: «захист інтересів особистості, суспільства та держави» [13]. Для їх досягнення було

визначено сім ключових цілей, одна з яких прямо стосується розбудови стосунків із суміжними державами, до яких належить і КНР. «Формування поясу добросусідства по периметру російських кордонів, сприяння усуненню наявних та попередження виникнення потенційних вогнищ напруги та конфліктів у прилеглих до Російської Федерації регіонах» [13]. Росія ставила собі за мету побудову більш тісного партнерства з суміжними 14-ма державами. Проте таке формулювання було загальним й ставило такі важливі для Росії держави як Китай, Казахстан та Україна на один рівень з другорядними акторами.

Серед головних загроз для Росії та загалом світу у цій Концепції було визначено домінуючу роль США та послаблення ролі Ради Безпеки ООН. Це було відповіддю Москви на несанкціоноване бомбардування Альянсом СРЮ. Тому у документі було зазначено, що Росія «буде наполягати на формуванні багатопольної системи міжнародних відносин, що реально відображають багатоманітність сучасного світу з різноманітним його інтересом» [13]. Це положення було повторенням пункту 2 з «Шести принципів зовнішньої політики Китайської Народної Республіки», що визначили базові положення зовнішньої політики КНР [с. 83, 98]. Це свідчило про подібність інтересів держав, яке стало фундаментом для розвитку партнерства.

У частині Конвенції, що визначала цілі та інтереси у кожному з регіонів, зазначено, що Росія є найбільшою євразійською державою, тому має відігравати вагомий роль в Азії. Досягнути цього пропонувалося шляхом активізації участі в інтеграційних структурах АТР. Серед головних платформ багатосторонньої дипломатії визначено Форум АТЕС, Регіональний форум АСЕАН, «Шанхайській п'ятірці», яка складалась з РФ, КНР, Казахстану, Киргизстану та Таджикистану й була покликана розвивати співпрацю у сфері безпеки та боротьбі з тероризмом. Стосовно двосторонніх відносин з державами регіону, то головними партнерами було визначено Китай та Індію. Проте, саме КНР була охарактеризована як пріоритетний партнер. Причина такого формулювання подається у тексті Конвенції «Подібність принципів підходів Росії та КНР у ключових питаннях світової політики – це базова опора регіональної та

глобальної стабільності» [13]. Тобто, основоположним принципом, який сприяв зближенню Москви та Пекіна на початку ХХІ століття, була спільність їхніх політичних поглядів у питанні переформатування світоустрою. Також було визначено головне завдання, яке ставило перед собою керівництво держави щодо співпраці з КНР: «Приведення масштабів економічної взаємодії у відповідність з рівнем політичних відносин» [13]. Москва ставила перед собою завдання збільшити товарообіг між державами, сприяти залученню китайських інвестицій у регіони Сибіру та Далекого Сходу, задля прискорення їхнього економічного розвитку. Проте головним напрямом зовнішньополітичної діяльності Росії було визначено поглиблення співпраці на пострадянському просторі та розбудова партнерства з ЄС та США. Китаю у цій стратегії було відведено місце регіонального партнера.

Реалізація частини Концепції, яка стосується Китаю, була неможливою без вирішення двосторонніх суперечностей, зокрема територіальної суперечки. Першим кроком до розбудови тісної співпраці було підписання «Договору про добросусідство, дружбу та співпрацю між РФ та КНР» [5]. Цей договір має класичну структуру та наповнення «Великих договорів», але його укладання є яскравим свідченням потепління у відносинах між сторонами. Також у ньому було визначено, що сторони не мають територіальних претензій одна до одної і лише проблема делімітації кордону на річці Амур має бути вирішена під час подальших консультацій з цього питання. Остаточне територіальне питання було вирішене у 2004 р. за ініціативою Росії, яка пішла на поступки та передала 55% спірної території Китаю [7]. Цей крок Кремля свідчить не лише про зацікавленість у розвитку партнерства з Китаєм, але й про серйозну потребу у нарощуванні співпраці між двома державами. Причинами цього були кардинальні зміни у сфері забезпечення національної безпеки внаслідок приєднання до НАТО та ЄС держав Центральної Європи та початку багатонаціональної військової операції в Іраку у 2003 р. До цих подій керівництво Російської Федерації не розглядало варіанту передачі КНР частини територій й наполягало на збереженні повного російського контролю над ними.

Проте зміни на міжнародній арені підштовхнули Кремль до компромісу.

«Концепція зовнішньої політики Росії від 2008 р.» є оновленою версією Концепції 2000 р. [10]. Вона становить собою програму дій Росії на міжнародній арені в період президентства Д. Медведєва. Документ головним чином зосереджений на питанні реакції Кремля на подальше розширення НАТО та ЄС на Схід, зокрема на приєднанні балтійських держав та «кольорові революції» у суміжних з РФ державах (Грузії у 2003 р., Україні 2004 р., Киргизстані 2005 р.).

У документі вживаються такі терміни як «Нова Росія», «зміцніла Росія», «посилення позицій Росії на міжнародній арені» та інші. Ці формулювання свідчать про відмову Москвою від позиціювання себе як частини західного світу й переходу до розвитку власної ідентичності – євразійської держави. У Концепції, у порівнянні з попереднім документом, змінилось ставлення Росії до Китаю, який було віднесено до переліку пріоритетних партнерів. Завдяки тісній співпраці з Пекіном як на двосторонньому рівні, так і в рамках міжурядових організацій, Москва прагнула розпочати процес переформатування світосистеми у багатополярну. У Документі одним із головних завдань зовнішньополітичної діяльності Росії визначено: «підвищення керованості світового розвитку, створення саморегулюючої міжнародної системи, що вимагає колективного лідерства провідних держав світу, котрі мають бути представлені у географічному та цивілізаційному відношенні» [10]. Росія прямо дала зрозуміти, що вона виступає за посилення регіональних держав, в тому числі й Китаю.

Завдання розбудови партнерських відносин із Китаєм знаходиться в одному блоці з питанням розвитку відносин з Індією. Це свідчить про те, що керівництво Росії розглядало обидві держави як провідні сили азійського регіону, однак не прагнуло обирати одного ключового партнера й обмежувалося розвитком глибокого партнерства у рамках трикутника «Росія–Китай–Індія». Щодо співпраці з КНР пріоритетною сферою співробітництва визначено саме економічну галузь, що прямо сформульовано у Концепції: «Головним завданням у сфері двосторонніх зв'язків є приведення обсягу та якості економічної взаємодії відповідно до високого рівня політичних відносин» [10].

У 2013 році була представлена нова «Концепція зовнішньої політики Російської Федерації» [11]. Щодо відносин з Китаєм, Концепція містить ряд моментів, які були покликані наповнити новим змістом та поглибити партнерство між сторонами. Так, стаття 79 Концепції подає наступне твердження: «Найважливіший напрям російської зовнішньої політики – це розвиток дружніх відносин з Китаєм та Індією» [11]. Така однозначна позиція свідчить про остаточне утвердження в Росії концепції євразійської держави й переорієнтації її зовнішньої політики на азійський регіон. Наступна, 80-а стаття, присвячена розвитку відносин з Китаєм. У ній відносини між сторонами окреслені як «рівноправне довірливе партнерство і стратегічна взаємодія». Таке формулювання є новим для Росії, що свідчить про важливість співпраці.

У новому документі висловлюється прагнення розвивати тісну співпрацю у всіх сферах – політичній, економічній, безпековій, культурній. У документі зазначено, що схожість підходів Росії та Китаю стосовно головних питань міжнародної політики є передумовою до налагодження тісної співпраці з метою забезпечення регіональної та світової безпеки. Введення цього формулювання у Концепцію зовнішньої політики, є підґрунтям для формування військово-політичного співробітництва, між державами що цілком відповідає їхнім спільним інтересам стосовно перегляду устрою сучасної системи міжнародних відносин. Важливо відзначити, що ініціатива у форсуванні цієї сфери взаємодії належить Росії, яка прагнула використати Китай для досягнення своїх цілей. Проте Концепція більшою мірою містить декларативні завдання та цілі щодо розвитку двосторонніх відносин.

Остання, позапланова, редакція «Концепції зовнішньої політики Росії» була опублікована у 2016 р. [12]. Вона була реакцією на усі зміни, що відбулися на міжнародній арені, й переважно стосувалися ситуації в Україні, антиросійських санкцій Заходу та загострення терористичної загрози на Близькому Сході. Проте зміни також торкнулися й частини Концепції, що описують очікування, які Росія покладає на розвиток співпраці з Китаєм. У статтю 80-у було внесено незначні корективи, проте вони призвели до кардинальної зміни її тлумачення й

сигналізували про бажання Кремля перейти від декларативного партнерства до практичної співпраці у сфері політики та безпеки. Так, у Концепції 2013 р. визначається така ключова ціль Росії щодо розвитку співпраці з Китаєм: «Росія буде розвивати зовнішньополітичну взаємодію з Китаєм у різних напрямках, в тому числі пошук відповідей на нові виклики та загрози» [12]. У редакції від 2016 р. це твердження подається так: «Росія буде розвивати зовнішньополітичну взаємодію з Китаєм у різних напрямках, в тому числі протидію новим викликам та загрозам» [12]. Тобто, тепер Москва прямо висловлює сподівання, що політичні відносини з Пекіном досягнуть того рівня, коли держави будуть координувати свої зусилля задля протидії спільним загрозам та міжнародним акторам, що становлять для них небезпеку. Використання цього формулювання у Концепції є сигналом Пекіну про бажання розпочати формування військово-політичного союзу між державами. Головною причиною такого різкого переорієнтування зовнішньої політики Росії стало накладання на неї санкцій з боку західних держав й, відповідно, згорання контактів між ними. В умовах часткової міжнародної ізоляції, азійський напрям став оптимальним для спрямування зовнішньополітичної активності РФ. Зважаючи на економічну та політичну могутність Китаю в регіоні, а також враховуючи схожість політичних систем, Китай став провідним партнером Росії.

Варто проаналізувати нормативно-правову базу Росії, щодо економічного розвитку держави. Базовим документом є «Концепція довгострокового соціально-економічного розвитку Російської Федерації на період до 2020 р.» [14]. Вона була прийнята як реакція на світову фінансову кризу 2008 р. й переважно зосереджена на окресленні цілей та завдань сталого соціального розвитку Росії. Головний акцент у розвитку зовнішньої торгівлі зроблено на нарощуванні економічної взаємодії з державами Європи та СНД, й меншою мірою з державами АТР, зокрема Китаєм. Концепція характеризує Китай, разом з Індією, як нові центри економічного розвитку азійського регіону. Проте у ній не визначено, яка з цих держав відіграє провідну роль для Росії, що свідчить про відносно малу зацікавленість Кремля у розбудові глибокої економічної співпраці

з Пекіном. При цьому КНР віднесено до переліку держав, що виступають головними конкурентами РФ на економічній арені світу.

Пріоритетним завданням Росії у розвитку економічної взаємодії з Китаєм визначено розширення експорту продукції важкого машинобудування, металургії, хімічної галузі та сільськогосподарської продукції. Також відзначено, що Москва зацікавлена у проведенні консультацій з Пекіном щодо розбудови магістральних нафто- і газопроводів з метою постачання російських енергоресурсів до КНР. Ще одним важливим завданням для уряду РФ було визначено лібералізацію національного законодавства з метою створення «прикордонних зон розвитку». Передбачалося, що у регіонах Росії, які межують з КНР, будуть організовані вільні економічні зони з метою залучення китайських інвестицій для розвитку цих районів.

Аналізуючи перелік сфер економіки, у яких керівництво Росії прагнуло будувати тісне партнерство з Китаєм, стає очевидно, що Кремль розглядав КНР як ринок продажу своєї сировини. Росія має розвинуту сировинноорієнтовану економіку, яка, до введення антиросійських санкцій у 2014 р., була зосереджена на торгівлі з державами Європи. Китай же має розвинуту промислово орієнтовану економіку, яка спрямована на виробництво споживчих товарів, автомобілебудування, електроніку. Китайська економіка повністю забезпечує потреби внутрішнього ринку. Внаслідок цього російська продукція, окрім сировини, не була конкурентною на китайському ринку, тому керівництво РФ сконцентрувало увагу саме на цьому секторі економічної взаємодії.

Також доцільно проаналізувати концептуальні основи розвитку співпраці Росії й Китаю у сфері експорту енергоносіїв. Протягом 2001-2021 рр. було прийнято три Енергетичних стратегії Російської Федерації [43; 44; 45]. У кожній з них Китай охарактеризовано як найбільш швидко зростаючу економіку Азії зі значним споживанням енергії. Внаслідок цього йому відведено роль потенційного стратегічного партнера у сфері постачання нафти та газу у азійському регіоні. Також в Енергетичній стратегії Росії до 2020 р., прийнятій у 2003 р., поставлено амбітні цілі щодо розвитку співпраці не тільки у галузі

постачання нафти й газу, а й у сфері розвитку атомної енергетики КНР, експорту електроенергії, передачі технологій гідроенергетики й продажі продукції ядернопаливного комплексу [43]. Передбачалось, що частка Китаю в енергетичному експорті Росії до 2020 р. буде становити 12% та 10% відповідно [43]. Це свідчить, що Москва на початку XXI століття була зацікавлена у диференціації ринків збуту енергоносіїв, головним чином за рахунок Китаю.

«Енергетична стратегія Росії до 2030 р.» була прийнята у 2009 р., після початку світової фінансової кризи й, відповідно, падіння загальносвітового споживання енергоресурсів і ціни на них, що негативно позначилося на економіці Росії [44]. Проте Китай не тільки зберіг попередній рівень імпорту енергоносіїв, але й збільшив його. Це було чітким сигналом для Кремля, що необхідно активізувати контакти з Пекіном задля налагодження дієвої співпраці у сфері постачання енергоносіїв. Щодо планованого обсягу постачання газу та нафти до регіону АТР, то він був скорегований. Так, частка держав Азії у загальному експорті нафти з Росії до 2030 р. мала становити 25%, газу – 20% [44]. Але при цьому доля експорту до Китаю залишалася незмінною, тобто за прогнозами РФ, саме КНР має бути головним споживачем енергоресурсів, купуючи 50% запланованого експорту в регіон [44]. Також у Документі зазначені плани Росії розвивати мережу газопроводів у Східному Сибіру та на Далекому Сході та її продовження до кордону з Китаєм.

«Енергетична стратегія Росії до 2035 р.» була опублікована у 2020 р. [45]. Її головною відмінністю від попередніх є те, що вона розширює перелік сфер енергетичної взаємодії між РФ та КНР. У ній, окрім визначення Китаю як пріоритетного партнера щодо експорту нафти та газу зазначено, що важливим для Росії є налагодження експорту кам'яного вугілля з родовищ у Східному Сибіру та розбудова інфраструктури для постачання електричної енергії до північних районів Китаю. Це свідчить про інтенсифікацію процесу розбудови партнерства між двома сторонами. Китай для Росії виступає новим зовнішньоекономічним орієнтиром, який має стабілізувати економіку держави та уберегти її від нових потрясінь у випадку запровадження нових санкцій

Аналізуючи основні документи, що визначають основу співпраці Росії та Китаю, можна зробити висновок, що протягом XXI століття відбулося кардинальне переосмислення ролі КНР в зовнішній політиці РФ. На це вплинули як зміна позиції Росії на міжнародній арені, а саме загострення відносин із західними державами, так і зростання економічної могутності Китаю, який зайняв позицію регіональної наддержави Азії і теж має напружені відносини із США та їхніми союзниками. Внаслідок цього, РФ розглядає КНР як найближчого політичного партнера та прагне розвивати глибокий політичний діалог, що й декларується у Концепціях зовнішньої політики. Щодо економічної, в тому числі й енергетичної, сфери, то Кремль зацікавлений у розширенні взаємодії з Пекіном з метою нівелювання негативних наслідків введення антиросійських санкцій з боку західних держав, про що свідчить нове визначення ролі КНР в Енергетичній стратегії до 2035 р., яка була прийнята у 2020 р.

1.2 Концептуальні основи політики КНР щодо РФ

Основу сучасної зовнішньої політики Китаю, було сформовано ще в 1950-х рр. XX ст. у ході формування незалежності комуністичної держави. У 1954 році Глава Державної Ради КНР Чжоу Еньлай оприлюднив «П'ять принципів мирного співіснування» [48]. Згодом вони лягли в основу усієї зовнішньої політики Китаю й в 1982 р. були офіційно закріплені в Конституції КНР. До цих концептуальних принципів належать: взаємна повага територіальної цілісності та державного суверенітету; взаємний ненапад; невтручання у внутрішні справи; рівність та співпраця на задля взаємної вигоди; мирне співіснування [48]. Керуючись цими базовими принципами керівництво КПК вибудовує політику мирних і безконфліктних відносин, спрямованих на розвиток взаємовигідної співпраці перш за все з державами-сусідами, в тому числі й з Росією.

До початку правління Сі Цзіньпіна в Китаї була відсутня практика публікації документів, у яких була б зазначена стратегія зовнішньої політики. Натомість вона формувалася на основі концептуальних ідей, які виголошувалися

новообраним Главою Китаю на сесії Всекитайських зборів народних представників. На додаток до ідей лідерів, раз на два роки, у період з 1996 р. до 2015 р. також публікувалися Білі книги з національної безпеки. У них зазначалися головні досягнення держави у сфері безпеки, а також виокремлювалися головні напрями та інтереси Китаю. Політика держави стосовно розвитку соціальної та економічної сфери, зокрема й у зовнішньополітичній діяльності, визначається у П'ятирічних планах розвитку. З 2013 року в державі розпочалась практика публікації стратегій у сфері безпеки та енергетичної політики.

Впродовж 2000-2021 рр. в Китаї змінилося три покоління лідерів держави – Цзян Цземінь (1993-2003 рр.), Ху Цзіньтао (2003-2013 рр.) та Сі Цзіньпін (2013-2021 рр.). На відміну від двох останніх лідерів держави, Цзян Цземінь не формулював власної концептуальної ідеї, а продовжив реалізовувати політику «Миру та розвитку», запропоновану Ден Сяопіном у 1984 році. Вона в основному була зосереджена на втіленні пакету економічних реформ, проте торкалась й певних питань зовнішньої політики КНР. Зокрема, визначено, що мирний розвиток Китаю та проведення економічних реформ у державі неможливі без нормалізації відносин з СРСР та подальшого їх розвитку. Цзян Цземінь, послуговуючись цією концепцією, вбачав у розвитку взаємовигідних відносин із Росією шлях до успішної перебудови економічної моделі Китаю. Також лідер КНР запропонував концепцію відносин Росії та Китаю, відому як «три добра» і «три ні», що фактично визначає відносини впродовж 1990-2010 рр. [170]. Поняття «три добра» характеризує взаємини між акторами: Росія та Китай є хорошими партнерами, хорошими друзями та хорошими сусідами. Натомість поняття «три ні» визначає «червоні лінії» співпраці: Росія не буде формувати військовий альянс проти Китаю, сторони не будуть протистояти одна одній, обидві держави не будуть об'єднувати сили для протистояння третій державі.

У рамках реалізації концепції «Миру і розвитку» Цзян Цземінь зосередив увагу на формуванні якісної нормативно-правової бази відносин з Росією, яка б дозволила гарантувати стабільність кордонів та відсутність військової загрози з

півночі. У 1994 р. у ході візиту Глави Китаю до Москви між лідерами держав було підписано «Спільну китайсько-російську декларацію», яка фактично була складена китайською стороною, тому відображає бачення Китаю на розвиток відносин з Росією [152]. У ній декларується, що відносини між двома сторонами будуть розвивати рівноправну взаємодію на основі довіри, а ціллю цих взаємин визначено підтримка довготривалої добросусідської дружби задля взаємної підтримки незалежності. У статті 4, пункті 1 цієї Декларації зазначено, що «між сторонами досягнуто згоди про делімітацію спірних районів кордону у його західній частині й домовлено розпочати діалог про визначення кордону в його східній частині» [28]. Натомість у статті 4 пункті 3 зазначено, що «сторони не будуть націлювати стратегічне ядерне озброєння один на одного та відмовляються від використання сили задля вирішення конфліктних моментів. Укладання цього документу частково гарантувало зовнішню безпеку Китаю, що й було ціллю керівництва держави» [28].

Проте у відносинах з Росією залишалося невирішеним питання спільного кордону у його східній частині. Коментуючи інтереси Китаю у розвитку відносин з Росією в 1999 р. Цзян Цземінь заявив, що питання спільного кордону для Пекіну є більше пріоритетними, ніж розвиток торгівлі, і що його держава готова до ведення тривалих переговорів задля пошуку оптимального варіанту вирішення ситуації [68]. Загалом впродовж 1993-2003 років було підписано ряд важливих документів, що переважно були ініційовані китайською стороною, й були зосередженні навколо питання кордонів. У 1996 році було підписано Спільну китайсько-російську декларацію, спрямовану на розбудову стратегічного партнерства у XXI ст., у якій формально закріплено китайську концепцію «три добра» та «три ні», а також офіційно започатковано стратегічне партнерство [29]. Проте в офіційному роз'ясненні Міністерства закордонних справ Китаю стосовно цієї декларації, зазначено, що нові відносини між Китаєм та Росією – це відносини співпраці та дружби між обома сторонами, а не союзницькі відносини, а керівництво КПК під поняттям «партнерство» розуміє той факт, що КНР та РФ досягнули високого рівня стратегічного розуміння, щоб

спільно прагнути до міжнародної безпеки, рівних можливостей з Великими державами та сприяти трансформації світової системи задля миру, стабільності та розвитку [172]. Тобто, Уряд КНР сигналізував Росії, що Китай прагне розвивати взаємини між сторонами, але не готовий до поглибленої співпраці.

У Білих книгах з оборони Китаю від 2000 р. та 2002 р. основний акцент у розвитку взаємодії з Росією зроблено на питанні делімітації та контролю кордону [62; 63]. Також у документі від 2000 року відзначено успішну співпрацю Пекіна та Москви у рамках ООН, а саме ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН спільної резолюції Про збереження та дотримання Угоди про обмеження системи протиракетної оборони між США та СРСР від 1972 р. [48]. У Білій книзі від 2000 р. зазначено, що КНР і РФ дійшли принципової згоди, що дотримання цієї угоди є однією з запорук миру у світі та стабільності. Таким чином Китай вперше декларує на рівні концептуальних документів, що його бачення світового розвитку та розуміння безпеки є подібним з розумінням Росії.

У Білій книзі від 2002 р., окрім питання вирішення територіальних суперечностей між державами, увагу приділено і налагодженню взаємодії у сфері боротьби з тероризмом [63]. Ще одним моментом, що спонукав Китай розглянути можливість початку співпраці з Росією у сфері безпеки, було посилення США у Каспійсько-Центральноазійському регіоні. Так, Вашингтон розглядав держави регіону як місце розташування своїх тилових баз підтримки у ході операції в Афганістані, що розпочалася у 2001 р. У Білій книзі головним інструментом розвитку співпраці у сфері безпеки зазначено розбудову взаємин у рамках Шанхайської організації співпраці, яка офіційно була заснована у липні 2001 р. Тобто, Пекін на початку XXI ст. не розглядав варіанти двосторонньої співпраці з Москвою у сфері безпеки, а концентрувався на форматах багатосторонньої співпраці.

У 2003 р. Китай очолив представник четвертого покоління керівників Ху Цзіньтао. У травні 2003 р. він відвідав Росію з державним візитом, у ході якого заявив, що досягнення загального миру та процвітання можливе за умови тісної співпраці між усіма державами, що призведе до побудови гармонійного світу

[40]. У 2005 році Глава Ху представив власну концептуальну ідею «Гармонійного світу», яка замінила собою ідею «Миру і розвитку» [58]. У ній Росія згадується п'ять разів: двічі як партнер по ШОС; один раз як пріоритетна держава у сфері торгівлі, з якою Китай розвиває стратегічний діалог; у якості міжнародного актора, з яким розвивається культурна співпраця і в розрізі успішного врегулювання прикордонних спорів, що призвело до активізації торговельних відносин між державами [58].

Для конкретизації цілей, які Китай ставив перед собою у зовнішній політиці в рамках концепції «Гармонійного світу» у грудні 2005 р. було оприлюднено документ «Шлях мирного розвитку Китаю» [53]. У цьому документі відображено зміну сприйняття Китаєм світу та свої ролі у ньому, внаслідок зростання політичного, військового та економічного впливу. Так, до звичних завдань у сфері зовнішньої політики – забезпечення мирного світового розвитку та сприяння стабільності у суміжних державах – було додано завдання забезпечувати мир у всьому світі та просувати ідею спільного розвитку, який мав гарантувати мирне співіснування у багатополлярному світі. Офіційне декларування керівництвом КНР необхідності формування багатополлярного світу перегукувалось з поглядами керівництва Росії, що сприяло активізації взаємодії між двома сторонами. У документі вказано перелік держав-партнерів Китаю. Так серед ключових партнерів КНР у Євразії було визначено Росію. Провідним інструментом розбудови співробітництва між двома сторонами визначено багатосторонні формати – у рамках ООН, ШОС [53]. Також Москва згадується як учасник процесу врегулювання кризи, пов'язаною з ядерною програмою КНДР.

У Білих книгах з оборони 2004 р., 2006 р., 2008 р. і 2010 р. відображено процес реалізації Китаєм своїх зовнішньополітичних завдань, зокрема і трансформація сприйняття Росії керівництвом держави [53; 64; 65; 66; 67]. Росія згадується у Білих книгах цього періоду у трьох напрямках: 1) двосторонній діалог та співпраця у рамках ШОС; 2) боротьба з тероризмом); 3) співпраця у сфері військових обмінів та освітніх програм. Проте найбільш важливим, з

огляду частоти кількості згадок та деталізацію опису взаємодії, є співпраця у першому та другому напрямках. У Білій книзі від 2004 р. відносини між КНР та РФ охарактеризовані як такі, що «продовжують розвиватися та зміцнюються», у документі від 2006 р. як «успішні», від 2008 р. вони означені як «практичне співробітництво, що ґрунтується на взаємній довірі у різних галузях», у Білій книзі від 2010 р. вони названі «стратегічним партнерством і співробітництвом між Китаєм та Росією, що продовжує усесторонньо та енергійно зміцнюватися» [53; 64; 65; 66; 67]. Тобто, впродовж 2003-2010 рр. значення взаємодії між Китаєм та Росією значно зросло, що відображено у формулюванні опису співпраці. Зміцненню взаємодії між державами сприяло успішне для Китаю врегулювання питання делімітації кордону у його східній частині у 2004 р.

У 2013 р. було опубліковано підсумковий документ зовнішньої політики у період правління Ху Цзіньтао, який називався «Диверсифіковане використання збройних сил Китаю» [164]. У ньому подані головні досягнення КНР у сфері оборони та зовнішньої політики в контексті реалізації ідеї «Гармонійного світу». У цій Білій книзі підсумовано розвиток взаємодії між Пекіном та Москвою впродовж 2003-2013 рр. й зазначено, що Китай високо цінує досягнутий прогрес у відносинах з Росією і зацікавлений у їх поглибленні з метою досягнення спільних цілей, головною з яких є «формування багатопольярного світу, у якому відсутні жодні прояви гегемонізму» [164]. Також у цьому документі й зазначені нові пріоритети сфери безпеки, у яких Китай має намір розвивати «поглиблене партнерство з Росією», при цьому декларувалась необхідність й надалі спільно працювати у сфері боротьби з тероризмом та в рамках міжнародних організацій [30]. До таких нових галузей співпраці у сфері безпеки належить спільні дії у боротьбі проти морського піратства та в освоєнні космічного простору.

У 2005 р. та 2010 р. було оприлюднено програми Одинадцятого та Дванадцятого п'ятирічних планів національного економічного та соціального розвитку Китайської Народної Республіки, які почали діяти у 2006 р. та 2011 р. відповідно [69; 71]. У них відсутня безпосередня згадка щодо розбудови відносин з Росією у сфері економіки, однак значна увага приділена розвитку

національного енергетичного ринку. У Одинадцятому п'ятирічному плані зазначено: «Прискорити планування та будівництво мережі магістральних нафто- та газопроводів та допоміжних споруд та поступово покращувати національну мережу нафто- та газопроводів. Завершити будівництво нафтопроводу з заходу на схід та півночі на південь» [69]. Також у плані зазначено, що уряд буде підтримувати діяльність національних енергетичних компаній у їхній закордонній діяльності, в тому числі у суміжних країнах. Тобто впродовж 2006-2011 рр. керівництво держави мало намір не тільки збудувати мережу магістральних газопроводів, що прилягають до кордону з Росією, але і лобювати можливість видобування державними компаніями КНР енергоресурсів у РФ. У сфері зовнішньої торгівлі важливу роль приділено налагодженню торговельних відносин з суміжними державами. Так у Главі 19 розділ 1 окреслені завдання КНР у сфері зовнішньої торгівлі з суміжними державами: «зміцнювати економічне та технологічне співробітництво з сусідніми державами та розвивати прикордонну торгівлю» [69]. Дванадцятий п'ятирічний план не має суттєвих відмінностей від попереднього документа у сфері енергетики та зовнішніх торговельних відносин. У ньому також передбачено подальшу розбудову мережі регіональних нафто- та газопроводів від кордону з Росією до центральних та південних провінцій. Щодо розвитку торгівлі у прикордонних районах, то у Дванадцятому плані, на відміну від Одинадцятого плану відсутній окремий розділ, у якому означені пріоритети КНР у сфері торгівлі з суміжними державами. Натомість це питання було віднесено до Глави 18, розділ 5 «Посилення підтримки старих революційних базових районів, етнічних районів, прикордонних районів та бідних районів» [71]. У ньому зазначено, що прискорений розвиток прикордонної торгівлі є одним з інструментів державної політики щодо розвитку цих районів. Таким чином, у період перебування при владі Ху Цзіньтао Росія розглядалась Китаєм, у першу чергу, як потенційний партнер в енергетичному секторі.

У 2007 році було опубліковано документ у сфері енергетики «Політика та умови Китаю у сфері енергетики [61]. Пріоритетною ціллю політики КНР було

визначено досягнення енергетичної безпеки держави шляхом розширення співпраці з основними державами-експортерами енергоресурсів та збільшення власного видобутку. Щодо розвитку відносин з Росією, то у документі зазначено, що між сторонами розвивається активний діалог, спрямований на отримання вигоди для обох сторін [61]. Проте, це формулювання вжито в абзаці, у якому зазначений перелік держав, із якими Китай розпочав співпрацю у сфері енергетики. Натомість розвитку взаємодії у галузі енергетики з державами Перської затоки присвячено окремий абзац, у якому детально охарактеризовано процес розбудови взаємин [61]. Тобто, діалог з Росією у сфері енергетики для КНР у цей період був перспективним, але не пріоритетним завданням.

У 2013 р. главою КНР було обрано Сі Цзіньпіна, який представляє прогресивне крило Комуністичної партії КНР, і прагне поступового зрівняння економічних та політичних можливостей держави на міжнародній арені. Своє бачення розвитку Китаю на період свого перебування при владі Сі Цзіньпін сформулював у концепції «Китайська мрія», яка включала активізацію дій уряду у трьох базових сферах: політиці, економіці та культурі [54]. У сфері політики перед керівництвом держави ставилося завдання до 2020 р. забезпечити КНР статус лідера АТР. У рамках реалізації концепції у політичній сфері необхідно було сприяти посиленню позицій Китаю у міжнародних організаціях, розвивати двосторонні відносини з «великими державами, що піднімаються», зокрема з Росією. Її втілення у підсумку має призвести до формування світу, у якому всі держави рівні та довіряють одна одній, досягається спільна безпека, зберігається різноманіття цивілізацій, а взаємовигідна співпраця сприяє загальному процвітанню [54]. Такий зовнішньополітичний наратив Китаю співпадає з завданнями розбудови багатопольярного світу, окреслені у Концепціях зовнішньої політики Росії 2008 р. та 2013 р. [10; 11]. Тому Пекіну було важливо посилити взаємодію з Москвою, перш за все у сфері політики та безпеки.

У своїй першій промові перед Всекитайськими зборами народних представників у 2013 р. Сі Цзіньпіна проголосив курс на оновлення механізму державного управління, зокрема й у сфері зовнішньої політики, внаслідок чого у

Китаї було започатковано практику публікації Стратегій у сфері зовнішньої політики та безпеки й енергетики [174]. Також у цій промові були сформульовані концептуальні основи зовнішньої політики Китаю, були виокремлені ключові партнери та субрегіони, з якими Пекін мав намір розширювати співпрацю. Щодо розвитку взаємин з Росією, він зазначив: «стратегічна взаємна довіра продовжує поглиблюватися, рівень економічної та торгової взаємодії неухильно зростає, великі проекти співпраці, такі як енергетика досягнули нового прориву, була досягнута тісна координація з основних міжнародних і регіональних питань і всеосяжне стратегічне партнерство отримало новий розвиток» [174]. Таким чином новий Глава Китаю окреслив чотири основні сфери співпраці з Росією та їх пріоритетність для КНР. Головний акцент було зроблено на поглибленні взаємодії у сфері безпеки, про що свідчить вживання терміну «стратегічна взаємна довіра», який у Китаї використовується на позначення розширення співпраці у сфері безпеки. Наступною за пріоритетністю було визначено економіку та торгівлю з РФ. Третім за важливістю напрямом взаємин була сфера енергетики. Поглиблення координації спільних дій з основних питань міжнародної політики було зазначене на четвертому місці.

У 2015 р. було опубліковано «Військову стратегію Китаю» [52]. У цьому документі зазначені досягнення держави сфері безпеки і чітко окреслені цілі та завдання у цій сфері. Росія у документі згадується двічі, а саме у VIII частині «Співпраця у військовій сфері та сфері безпеки», у якій подано перелік держав, розвиток співпраці з якими є пріоритетом для КНР. Найбільш важливою державою у сфері безпеки для Китаю є саме Росія, оскільки її зазначено на першому місці у ієрархії партнерів [52]. Загалом співпраці з Москвою у документі присвячено абзац, у якому зазначені конкретні завдання у розширенні взаємодії, які брав на себе Пекін. У Стратегії відносини між сторонами вперше на офіційному рівні були названі «всеосяжним стратегічним партнерством та координацією» замість декларованих раніше «відносин стратегічного партнерства» [52; 61]. Додавання терміну «координація» свідчить, що Китай сигналізував російському керівництву, про свою готовність до розширення

діалогу у сфері безпеки задля досягнення спільної цілі, а саме формування повноцінної багатополлярної міжнародної системи.

У 2017 р. відбувся XIX з'їзд Комуністичної партії Китаю, на якому Сі Цзіньпіна було переобрано на посаду глави КНР. Було оприлюднено нову концептуальну ідею «Соціалізм з китайською специфікою у нову епоху» [171]. Вона містить більшість положень попередньої ідеї «Китайська мрія», які були переосмислені в контексті зміни ситуації на міжнародній арені після посилення конфронтації між Росією та Заходом і приходу до влади в США Дональда Трампа, що призвело до початку торговельної війни між Пекіном та Вашингтоном. Першим офіційним документом, у якому було вжито термін «нова епоха» у назві, була «Національна оборона Китаю у нову еру» [162]. У цьому документі вперше чітко визначені стратегічні цілі КНР у сфері зовнішньої політики та безпеки та дано оцінку ситуації на міжнародній арені з огляду на національні інтереси держави. Росія згадується у Стратегії 28 разів, і є найбільш згадуваною державою у документі. Тобто, Китай розглядав РФ як пріоритетну державу, з якою поглиблення співпраці є першочерговим завданням. У «Національній обороні Китаю у нову еру», окрім аналізу відносин на двосторонньому рівні, також зазначені досягнення у рамках міжнародних організацій. Так, у розділі «Захист національного територіального суверенітету та морських прав і інтересів» вказано, що збільшення ролі Шанхайської організації співробітництва у взаєминах між Китаєм та Росією сприяло досягненню безпеки та стабільності прикордонних територій та активізувало транскордонні економічні та культурні контакти [162]. У розділі «Побудова нової моделі партнерства у сфері безпеки, що включає рівність, взаємну довіру та взаємовигідну співпрацю» аналізуються досягнення у двосторонній співпраці з ключовими партнерами Китаю у сфері безпеки та зазначені конкретні завдання, що необхідно досягнути задля розбудови цих відносин [162]. Опису відносинам з Росією у цьому розділі присвячений один абзац, який розміщено на початку розділу, що свідчить про пріоритетну роль Російської Федерації для КНР. На позначення двосторонніх відносин було вжито формулювання «відносини, що

відіграють значну роль у підтримці глобальної стратегічної стабільності» [162]. Таким чином керівництво Китаю констатувало, що стратегічні цілі обох держав у сфері зовнішньої політики мають значну кількість точок дотику, що сприяє налагодженню координації дії на міжнародній арені.

У 2014 р. було опубліковано перший строковий документ у сфері енергетики «План дій Стратегії розвитку енергетики на період 2014-2020 рр.» [55]. У цьому документі зазначені конкретні кроки щодо реформування енергетичного сектору Китаю та забезпечення енергетичної безпеки держави до 2020 р. Росія у документі згадується один раз у підрозділі «Розширення міжнародної співпраці у сфері енергетики», у переліку п'яти пріоритетних напрямів, з якими КНР був зацікавлений у розвитку співпраці у галузі енергетики [55]. Окрім Росії, у цьому переліку відсутні інша держави, а визначені тільки регіони: Центральна Азія, Близький Схід, Африка, Америка та АТР [55]. До того ж Російська Федерація зазначена у цьому переліку на першому місці, що свідчить про пріоритетність для Китаю розбудови взаємин у енергетиці з Москвою. Такий крок керівництва держави був своєрідним сигналом, що Пекін готовий підтримати Москву економічними методами у протистоянні зі Заходом на фоні загострення ситуації в Україні.

Наступним програмним документом у сфері енергетичної політики став документ «Енергетика Китаю у нову еру», який був опублікований у 2020 р. [56]. У цьому документі зазначені та проаналізовані основні досягнення керівництва КНР впродовж 2014-2020 рр., а також зазначені оновлені завдання держави у цій сфері. Так, пріоритетом Пекіну у сфері енергетики було визначено пришвидшений перехід на відновлювані джерела енергетики, і відповідне скорочення використання вуглеводневого палива. Але при цьому, зазначено, що Китай буде скорочувати використання вугілля у енергетиці й буде заміщати його природним газом, який є проміжною ланкою до переходу на вуглецево нейтральну енергетику. Також у цьому документі зазначено, що КНР зацікавлена у нарощенні імпорту природного газу з суміжних держав-експортерів газу, зокрема із Росії [56]. Російська Федерація згадується у документі один раз у

розділі «Розширення співпраці у сфері енергетики з державами, що беруть участь у ініціативі «Один пояс, один шлях», у якому відзначено, що найбільшим досягненням керівництва КНР у розбудові газотранспортної інфраструктури є завершення будівництва мережі магістральних трубопроводів, що з'єднали Росію та Китай [56]. Також відзначено, що поглиблення співпраці з Росією у сфері енергетики гарантує енергетичну безпеку Китаю та стабільність економіки держав. У документі констатовано, що Пекін та Москва дійшли принципової згоди, щодо формату взаємовигідних відносин у енергетиці, а це, своєю чергою, сприяє розширенню контактів й у інших сферах – політиці та економіці.

У 2013 р. Глава Сі Цзіньпін представив ідею інфраструктурного проекту «Один пояс, один шлях», яка мала об'єднати морські та сухопутні транспортні шляхи сполучення Китаю та Європи [87]. Проте керівництво Китаю не опублікувало офіційної стратегії реалізації цієї ініціативи аргументуючи це тим, що це винятково інфраструктурний проект, а не інструмент політичного впливу на держави, тому немає потреби оприлюднювати документи. Тільки у 2015 р. на офіційному сайті Державної ради КНР було оприлюднено План дій щодо ініціативи BRI у якому були сформульовані завдання та методи реалізації цього проекту [51]. Зокрема, передбачалася координація політик учасників ініціативи задля ефективного реалізації проекту та створення наради представників держав, на якій мали обговорюватися найбільш важливі питання. У документі чітко не було визначено перелік держав, які мали можливість доєднатися до ініціативи, проте зазначено, що «Китай радо вітає приєднання до ініціативи «Один пояс, один шлях» усі азійські держави, які поділяються цінності миру, розвитку та процвітання», тобто до цього переліку держав автоматично входила і Росія [51]. У 2015 р. було ухвалено Тринадцятий п'ятирічний план соціально-економічного розвитку КНР, до якого було включено положення про реалізацію ініціативи BRI [70]. Таким чином, завдання розвитку діалогу з Російською Федерацією у політичній та економічних сферах опосередковано було включено до цього програмного документа.

Висновки до розділу I

Впродовж ХХІ ст. у Росії та Китаї відбувався процес переосмислення своїх позицій та можливостей на міжнародній арені й, відповідно, ролі у світосистемі. Керівництво обох держав ще з кінця ХХ ст. заявило про необхідність трансформації сучасної системи міжнародних відносин з монополярної, у якій домінують США, в багатополярну, у якій буде існувати баланс сил між великими регіональними державами. Це сприяло зближенню двох держав та активізації діалогу між Пекіном та Москвою.

Базовим документом, який заклав основу розвитку стратегічного партнерства між Китаєм та Росією, став «Договір про дружбу та добросусідство між КНР та РФ від 2001 р.». У Росії питання розвитку відносин з Китаєм висвітлюється у «Концепціях зовнішньої політики», «Концепціях соціально-економічного розвитку» та «Енергетичних стратегіях». Впродовж 2000-2021 рр. спостерігається процес значного зростання ролі КНР у політичній та економічній сфері Російської Федерації. Головною причиною такої трансформації є переорієнтація зовнішньої політики Москви на східний напрям, внаслідок загострення відносин із західними державами. Особливо актуальним питання розширення взаємодії з Китаєм для Росії стало після 2014 р. через різку конфронтацію зі США та європейськими державами внаслідок політики Москви щодо України.

У Китаї цілі та завдання держави у зовнішній політиці, безпековій сфері, економіці сфері визначаються концептуальними ідеями Глави КНР, у «Білих книгах з оборони» та у «Планах соціально-економічного розвитку держави». абзаци. Впродовж ХХІ ст. у документах КНР спостерігається постійна трансформація сприйняття Російської Федерації від держави-сусіда до держави-партнера. Для Пекіну розширення співпраці з Москвою важливе, в першу чергу, з огляду на забезпечення енергетичної безпеки держави. Натомість сфера політики не є пріоритетною для керівництва КНР.

РОЗДІЛ II. ПОЛІТИЧНО-ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ КНР та РФ

2.1 Політично-військове співробітництво КНР та РФ на двосторонньому рівні

У відносинах Російської Федерації та Китайської Народної Республіки впродовж XXI ст. у політичній та військовій сфері відбувався поступовий процес зближення позицій. Співробітництво у цьому напрямі еволюціонувало від декларативного партнерства до тісної взаємодії у визначеному колі питань. На початку XXI ст. Москва та Пекін не проявляли зацікавленості до цієї сфери взаємодії, оскільки їх зовнішньополітичні пріоритети не мали достатньої кількості спільних точок дотику. Росія була сконцентрована на побудові партнерства з державами ЄС та США. Натомість Китай зосереджував увагу на розширенні свого впливу у державах Південно-Східної Азії та взаємодії з США у Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Зближення Росії та Китаю у політичній сфері відбулось на фоні появи спільного ворога – Сполучених Штатів Америки. Це дозволило прискорити темп розвитку взаємини між сторонами, але паралельно узалежнило процес взаємодії від зовнішніх факторів.

Після розпаду Радянського Союзу у 1991 р. керівництво Росії офіційно проголосило своїм головним завданням інтеграцію у євроатлантичну систему відносин. У 2000 р. президентом Росії було обрано В. Путіна, який формально підтвердив пріоритетність європейського курсу Росії. Проте на практиці Москви розпочала пошук нових партнерів на міжнародній арені [42]. Це було зумовлено переглядом Росією своєї прозахідної спрямованості, внаслідок несприйняття розширення НАТО та військових операцій Альянсу на Балканах. Пріоритетним напрямом зовнішньополітичної активності було визначено Схід, перш за все Китай, Індію та Японію, які були домінантними силами у регіоні [13]. Однак Китай було визначено ключовою державою східного напрямку зовнішньої

політики, зважаючи на його економічний і політичний потенціал.

У 1996 р. у ході зустрічі між лідерами Росії та Китаю у Пекіні було офіційно започатковане стратегічне партнерство орієнтоване на XXI ст. [31]. Проте реальний запуск цього формату співпраці між сторонами відбувався після підписання у 2001 р. «Договору про добросусідство, дружбу та співпрацю», у якому було виокремлено ключові сфери взаємодії, визначено механізми проведення консультацій на вищому та високому рівнях та окреслено рамки стратегічного партнерства [5]. Було визначено, що стратегічне партнерство між Росією та Китаєм має два головних рівні: 1) партнерство, під яким розуміються дружні відносини між державами, і констатується їхня повна незалежність у всіх без винятку сферах співпраці; 2) стратегічна взаємодія, до якої належить довготривалий процес взаємодії у чітко окреслених рамках [5]. Однак незважаючи на формалізацію відносин між сторонами фактично до 2004 р., вони перебували на низькому рівні розвитку. Обидві сторони від початку розбудови активної співпраці у сфері політично-військових взаємин використовували її як спосіб утвердити роль великої держави на міжнародній арені та продемонструвати Заходу здатність вести незалежну зовнішню політику. Негативний ефект у розвиток двосторонньої співпраці вносило невирішене питання делімітації кордону у його східній частині. Китайська сторона висловлювала претензії на острови Великий Уссурійський та Тарабаров, що знаходяться на річці Амур й вимагала їх передачі під свою юрисдикцію [85]. Для Росії такий варіант врегулювання питання кордону був неприйнятним, тому сторони відкладали процес переговорів.

У 2003 р. розпочався черговий етап активізації взаємодії між Москвою та Пекіном. Причиною цього процесу була подібність позицій держав щодо недопустимості військового втручання військ міжнародної коаліції на чолі з США та Великою Британією в Ірак без санкції Ради Безпеки ООН [103; 57]. Схожість поглядів щодо цього питання позитивно вплинула на розвиток взаємодії між Росією та Китаєм на двосторонньому рівні. У травні 2003 р. під час саміту ШОС у Москві відбулась особиста зустріч В. Путіна та Ху Цзіньтао,

головною темою якої стало питання розширення співпраці між державами з метою зміцнення миру та безпеки у світі, а також побудови «нового справедливого міжнародного порядку» [30]. Оприлюднення нової мети взаємин між Москвою та Пекіном свідчило, що лідери держав дійшли принципової згоди щодо ключових питань двосторонніх відносин. Цей крок був сигналом США, що Росія та Китай готові до розширення двосторонніх відносин з метою недопущення кристалізації однополярної міжнародної системи на чолі з Вашингтоном, оскільки прагнули встановити багатополлярну модель світу.

Ще одним фактором, який мотивував Росію до активізації діалогу з Китаєм стала серія «кольорових революцій», що відбулися в Грузії у 2003 р., в Україні в 2004 р. та в Киргизії у 2005 р., а також розширення ЄС та НАТО у 2004 р. за рахунок східноєвропейських держав, зокрема колишніх республік СРСР. У Москві ці події були трактовані як загрози національній безпеці та втручання Заходу в сферу історичного впливу Росії. Тому керівництво держави вирішило використати взаємини з КНР як противагу Заходу у їх політиці. Задля цього Москва пішла на непопулярний крок та розпочала переговори з Пекіном щодо врегулювання питання делімітації кордону між державами у східній частині на умовах Китаю. Росія погодилася передати Китаю частину спірних територій, а натомість розраховувала отримати політичну та економічну підтримку. У жовтні 2004 р. відбувся офіційний візит В. Путіна до Пекіну, під час якого між ним та Главою КНР Ху Цзіньтао було підписано «Додатковий договір між РФ та КНР про російсько-китайський кордон у його східній частині», згідно з яким, сторони остаточно вирішили усі територіальні претензії [7].

Ця поступка з боку Москви сприяла переходу взаємин між державами на якісно новий рівень. До того ж це дозволило розпочати двосторонню співпрацю у військово-технічній сфері. Загалом між Росією та Китаєм у період з 1991 по 2004 рр. основна співпраця у цій сфері полягала у торгівлі озброєнням та технологіями військового та подвійного призначення, при цьому Китай був найбільшим імпортером російського озброєння у світі, купуючи його на суму близько 2 млрд дол. США щороку [74]. Однак між сторонами була відсутня

практика проведення спільних військових навчань, з огляду на суперечність у сфері делімітації кордону. Проте остаточне врегулювання цього питання дозволило, за словами міністра оборони Росії Сергія Іванова, остаточно завершити формування повноцінного партнерства у військовій сфері, що складається з трьох компонентів, а саме: проведення спільних військово-політичних консультацій, організація військово-технічної співпраці та проведення спільних військових навчань [126]. У серпні 2005 р. відбулися перші спільні військово-морські навчання «Мирна місія-2005», яка пройшла на території обох сторін. Під час пресконференції, присвяченій завершенню навчань, міністр оборони РФ С. Іванов наголосив, що ці навчання не спрямовані проти жодної з держав, і що це не є свідченням формування військового альянсу Росії та Китаю [126]. Також він наголосив, що саме на основі «бойової співдружності» Москви та Пекіну буде досягнута безпека в АТР [126]. Отже, держави проголосили, що вони мають намір спільно перейняти відповідальність за стабільність та безпеку регіону. Однак ця заява міністра оборони є радше висловленням намірів про подальше поглиблення взаємин між сторонами, ніж оголошенням про старт постійного тісного партнерства у сфері військового співробітництва. Однією з найважливіших причин неможливості розвивати реальне тісне співробітництво у вказаній сфері було збереження у Москви недовіри до Пекіну, яке ґрунтувалось на очікуванні потенційної експансії Китаю на прилеглі до кордону малоосвоєні території Сибіру. Ще одним фактором, який унеможлилював поглиблення взаємин у військовій сфері був недостатній рівень розвитку інфраструктури Росії у прикордонних територіях, що накладало ряд обмежень на швидкість розгортань спільних бойових частин чи проведення операцій під командуванням одного штабу. Проте основною причиною, яка унеможлилювала формування тісного партнерства між Москвою та Пекіном у сфері військової взаємодії було зростання політичної та економічної активності Китаю у Центральноазійському регіоні, який Росія вважала своєю природною зоною впливу. Наприкінці ХХ ст. влада Китаю переглянула політику своєї енергетичної безпеки і розпочала процес пошуку нових ринків імпорту

енергоресурсів. Оптимальним варіантом для цього було визначено держави Центральної Азії, що мали багаті запаси нафти та газу й знаходились близько до Китаю у географічному плані. Впродовж 1995-2005 рр. приватні компанії КНР планомірно інвестували у енергетичний сектор Казахстану та Узбекистану, внаслідок чого 20% енергоринку цих держав опинилися під контролем цих компаній [89]. Це, відповідно, призвело до зменшення ролі Росії у енергетичному секторі держав регіону, за допомогою якого Кремль чинив вплив на їхні уряди. Тому зростання ролі КНР сприймалося керівництвом РФ як загроза її національній безпеці і як виклик регіональному лідерству.

У ході візиту Ху Цзіньтао до Москви у липні 2005 р., за ініціативою В. Путіна було оприлюднено «Спільну декларацію РФ та КНР про міжнародний порядок у XXI ст.», у якій було зазначено спільна позиція держав з ряду актуальних питань міжнародної політики [26]. У ньому основна увага була приділена питанню побудови нового світового порядку, у якому не буде місця одноосібним діям держав, «мисленню холодної війни», а кожна держава отримає можливість обирати свій шлях розвитку, відповідно до своєї національної специфіки [26]. Також лідери Китаю та Росію закликали держави світу приєднатись до «Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань», що було головним чином спрямовано до США, оскільки адміністрація Джорджа Буша-молодшого відмовлялась ратифікувати цей договір. Москва та Пекін рішуче виступили проти будь-яких дій, спрямованих на мілітаризацію світу, маючи на увазі кроки Вашингтону, спрямовані на розміщення своїх систем ПРО у Східній Азії, зокрема в Японії та у Центральній Європі. Також Китай та Росія були занепокоєні революційними подіями у державах Центральної Азії, оскільки нестабільність у цьому регіоні могла спричинити соціальну нестабільність у їхніх власних прилеглих національних районах, особливо у Сіньцзян-Уйгурському автономному районі або ж на Кавказі. Проте у цій Декларації не зазначено жодного інструменту реалізації, який держави будуть використовувати задля досягнення поставлених завдань. Головним чином, цей документ висловлює незадоволення Москви та Пекіна щодо дій США.

Характерною рисою розвитку двосторонніх взаємин між Росією і Китаєм у 2000-2014 рр. у військово-політичній сфері є їхній непостійний характер. Тобто воно набувало актуальності у моменти загострення відносин держав із їхніми західними партнерами, але після досягнення бажаного результату знову відбувався процес консервації. При цьому між Москвою та Пекіном підтримувався той рівень взаємин, який було досягнуто при попередньому поліпшенні відносин, що дозволяло їм, у разі потреби, швидко формувати спільні позиції щодо ключових питань міжнародної політики. У період каденції президента Д. Медведєва (2008-2012 рр.) сторони не вбачали потреби у розбудові політичних відносин, оскільки головний інтерес було зміщено на питання економічної співпраці. До того ж цей період характеризується значним потеплінням у відносинах Росії із Заходом, тому Москва була зосереджена на досягненні стратегічних завдань у сфері розвитку взаємин із Європою і США.

Переломний момент у розвитку двосторонніх відносин між державами у політично-військовій сфері відбувся у 2014 р., коли відносини між Москвою та Пекіном набули більш практичного виміру. Ініціатива активізації відносин належала Росії, яка після загострення відносин із Заходом була у пошуках нових стратегічних партнерів. У 2014 р., після запровадження антиросійських санкцій, більшістю західних держав було проголошено неофіційну політику «повороту Росії на Схід», яка передбачала налагодження контактів з Китаєм та Індією [93]. Китай також був зацікавлений у співпраці з Росією, оскільки у 2013 р. новим очільником КНР став Сі Цзіньпін, який прагнув підняття рівень політичної могутності Китаю до рівня його економічного потенціалу [93]. Такий збіг політичних обставин обумовив швидке відновлення контактів між державами та сприяв формування політичного квазі-альянсу. У травні 2014 р. відбулась зустріч В. Путіна та Сі Цзіньпіна в Шанхаї, у ході якої між сторонами було підписано «Спільну заяву РФ та КНР про новий етап відносин всеосяжного партнерства та стратегічної взаємодії» [33]. Цей документ докорінним чином відрізняється від усіх попередніх спільних політичних заяв лідерів Росії та Китаю, оскільки містить конкретні сфери розвитку взаємин, а також визначає інструментарій

досягнення поставлених цілей у поглибленні партнерства. У цій заяві було окреслено позиції двох держав щодо найбільш важливих міжнародних питань відповідно до їхньої національної безпеки. Росія та Китай акцентували на важливості поваги до історичної та культурної ідентичності кожної держави й недопустимості іноземного втручання у питання обрання соціально-політичного курсу розвитку [33]. Також сторони закликали держави світу відмовитись від практики застосування санкцій різного плану без дозволу ООН, [33]. Таким чином, обидві держави засудили дії Заходу щодо запровадження проти Росії економічних санкцій за її втручання у політичну кризу в Україні. Але, не зважаючи на висловлення засудження з боку китайського уряду політики санкцій проти РФ, Пекін на офіційному рівні не підтримав приєднання Криму до Росії, зайнявши нейтральну позицію [114]. Китай був неготовий визнати приєднання Криму з ряду внутрішніх та зовнішніх обставин, зокрема через ризик загострення національного питання у Сіньцзян-Уйгурському автономному окрузі, Тибеті та на Тайвані.

У питаннях, що стосувались сфери безпеки, Москва та Пекін висловили глибоку стурбованість діями США щодо розвитку систем глобальної протиракетної оборони, вважаючи їх головним фактором дестабілізації безпеки у Європі й АТР [93]. Щодо конфлікту у Сирії, то держави дійшли принципової згоди, що його врегулювання можливо виключно політично-дипломатичними методами, після припинення втручання усіх іноземних держав. Заява В. Путіна, що була проголошена під час спільної пресконференції з Сі Цзіньпіном мала чітко окреслене антиамериканське спрямування та ознаменувала початок протистояння Росії і Китаю із Заходом.

У період 2014-2017 рр. Китай, незважаючи на висловлення заяв про підтримку Москви, не приділяв достатньої уваги розвитку відносин із РФ, концентруючись переважно на розбудові взаємин із ЄС та США. Але після початку президентської каденції Дональда Трампа у США в 2017 р., відносини між Вашингтоном та Пекіном різко загострились, що спонукало керівництво КПК серйозно розглянути можливість поглиблення взаємин з Росією задля

формування дієвого партнерства у політичній сфері. Загроза опинитись в оточенні американських систем ПРО слугувала одним із факторів поновлення співпраці між державами у військово-технічній сфері. Проте на відміну від співпраці початку ХХІ ст., Китай був зацікавлений не у закупівлі наземного озброєння, а у імпорті російських ПРО, підводних човнів та літаків-винищувачів. В листопаді 2014 р. між Росією та Китаєм було досягнуто угоду про постачання до НВАК російських систем ПРО С-400, які могли бути розміщені на узбережжі Південно-Китайського та Східно-Китайського морів [79]. Так, КНР планував забезпечити стратегічну перевагу над Тайванем та іншими державами регіону у боротьбі за контроль над акваторією Південно-Китайського моря. Для реалізації контролю над повітряним простором у спірних територіях Китай також уклав угоду про постачання російських винищувачів четвертого покоління Су-35 [80]. У 2017 р. між США та Японією було підписано угоду про розміщення в Японії американських систем ПРО через зростання загрози зі сторони Північної Кореї, однак Пекін вбачав у цьому реальну загрозу власній безпеці [167]. Реагуючи на неї, за ініціативою КНР, відбулись спільні російсько-китайські командно-штабні навчання «Повітряно-космічна безпека 2017», що були спрямовані на відпрацювання спільних дій щодо розгортання міждержавних груп протиповітряної та протиракетної оборони [169]. Такий крок Пекіну свідчив про занепокоєння питанням національної безпеки, що ще більше штовхало Китай до поглиблення військової взаємодії з Росією. У 2016 р. відбулись морські навчання флотів КНР і РФ, що вперше пройшли у акваторії Південно-Китайського моря, на межі міжнародно-визнаних кордонів територіальних вод КНР і територій, на які претендує Пекін [148]. Проведення спільних навчань у цій частині Південно-Китайського моря було трактовано як сигнал Москви про готовність підтримати претензії Пекіну у разі вирішення спору в рамках міжнародно-правових механізмів, але не про намір втручатись у випадку застосування силового методу. Це була дзеркальна реакція Росії на політику Китаю щодо визнання приєднання Криму до РФ, у якій Пекін зайняв нейтральну позицію.

На нинішньому етапі розвитку відносини між Росією та Китаєм

продовжують поглиблюватись, але керівництво обох держав відкидає ідею формування союзу чи альянсу [15]. У 2019 р. відбувся офіційний візит Сі Цзіньпіна в Москву, під час якого були проведені переговори з В. Путіним. За результатами розмови було оприлюднено «Спільну заяву РФ і КНР про розвиток відносин всеосяжного партнерства і стратегічної взаємодії, що вступають у нову еру» [34]. Цей документ є «дорожньою картою» розвитку взаємин між державами. У цій заяві визначено пріоритетні сфери партнерства, конкретні кроки у досягненні поставлених цілей і зазначено зобов'язання, які погодились взяти на себе сторони, що є новим у двосторонніх документах політичного характеру. Загалом підписання спільної заяви є кінцевим етапом формування політичного партнерства між КНР та РФ, який тривав від 1991 р. у між Росією та Китаєм. Так, держави зобов'язались надавати одна одній «стратегічну підтримку та взаємодопомогу», що буде виявлена у підтримці захисту першочергових національних інтересів, забезпеченні безпеки та суверенітету й територіальної цілісності [34]. До того ж між державами було проголошено початок процесу поглибленої інтеграції й зближення у сфері реалізації національних стратегій розвитку, таких як проект BRI та Євразійський простір, що відповідало заявленому формату стратегічної взаємодії. Вживання подібних формулювань щодо спільного захисту територіальної цілісності характерне для документів, які формалізують укладання оборонних союзів. Це свідчить про те, що Росія та Китай, незважаючи на відкидання ідеї формування союзу, все ж розпочали цей процес. Проте він носить насамперед пропагандистський характер й немає реальних підстав щодо формування військового союзу на кшталт НАТО. Процес покликаний продемонструвати Вашингтону, що у разі серйозних ризиків конфронтації із застосуванням військової сили, Москва та Пекін можуть піти на об'єднання своїх військових потенціалів та спільно протидіяти Заходу.

Незважаючи на суттєвий прогрес у розвитку взаємин у політично-військовій сфері у XXI ст., між Росією та Китаєм зберігаються серйозні розбіжності у питаннях міжнародної політики та напруга у сфері безпеки. Так, з боку РФ присутня серйозна недовіра до КНР щодо можливої військової агресії з

подальшим приєднанням територій Далекого Сходу до Китаю. Також Москва негативно реагує на нарощення присутності Пекіну у економічній та енергетичній сферах держав Центральної Азії, оскільки це спричиняє посилення їх залежності від КНР. Китай має значно менше побоювань військової агресії зі сторони Росії. Проте керівництво КПК з недовірою ставиться до дій Кремля, який намагається втягнути Пекін у своє двостороннє протистояння з ЄС. Такі дії суперечать політиці нейтралітету та невтручання у внутрішні справи, яку провадить Китаю. Також КНР не бажає ризикувати відносинами із ЄС, який є найбільшим ринком Китаю, заради підтримки інтересів Росії. Натомість РФ не готова конфліктувати з державами Південно-Східної та Східної Азії через підтримку позицій КНР у територіальних питаннях. Обидві держави також намагаються зберегти простір для маневру у своїх відносинах із США у разі їхнього поліпшення, тому не бажають створювати постійні структури, які можуть завадити відновленню дружніх взаємин із Вашингтоном.

2.2 Політично-військове співробітництво КНР та РФ у рамках міжнародних організацій

Китай та Росія від початку розвитку двосторонніх відносин були зацікавлені у розширенні взаємодії, в тому числі у рамках міжнародних організацій. Вони використовують міжнародні платформи взаємодії, як майданчики переговорів для врегулювання спірних питань. Москва та Пекін взаємодіють як в міжнародних організаціях універсального характеру, зокрема в ООН та її структурних підрозділах, так і в регіональних організаціях та групах – ШОС, БРІКС.

Китай та Росія проводять активну взаємодію у рамках ООН, зокрема у більшості її спеціалізованих організацій. Проте найбільш важливим є координація спільних дій у рамках Ради Безпеки ООН, постійними членами якої вони є. Москва й Пекін декларують основою своєї зовнішньої політики принципи невтручання у внутрішню політику держав й повагу до обраного

шляху розвитку кожним незалежним учасником міжнародних відносин. Також КНР та РФ ставлять перед собою завдання розбудови нової багатопольної моделі світової системи. Комплекс цих факторів зумовив близькість позицій держав щодо основних питань міжнародної політики. Це сприяло налагодженню співпраці між Китаєм та Росією в рамках Ради Безпеки ООН. Головним інструментом взаємодії між сторонами у цьому форматі є солідарне голосування або навпаки блокування проектів резолюцій, які виносяться на розгляд РБ ООН.

У період 2000-2011 рр. постійні члени РБ ООН були переважно солідарні у прийнятті рішень, тому право вето застосовувалось державами у крайніх випадках. Цьому також сприяла відносна стабільність світу й відсутність великих нових вогнищ конфліктів. До того ж Росія і Китай були надто слабкими у військово-політичному плані, щоб пропонувати й реалізовувати паралельні проекти резолюцій у разі їхнього ухвалення. Щобільше, Москва та Пекін розглядали Захід як головний напрям своєї зовнішньої політики, тому були не готові ризикувати відносинами із США та ЄС й використовувати своє право вето. Першим проявом налагодження контактів між державами стало спільне блокування проекту резолюції щодо утисків та переслідувань з боку уряду національної мусульманської меншини у М'янмі, яке відбулось у 2007 р. [20]. Вона передбачала дозвіл на доступ до районів компактного проживання представників цієї меншини міжнародним гуманітарним організаціям [20]. Проте Росія та Китай після проведення спільних консультацій, скористались своїм правом вето та заблокували ухвалення цього документу. Кожна із держав при цьому керувалась власними інтересами, але це продемонструвало, що такий формат взаємин між державами можливий. Китай виступив проти ухвалення цього документу, оскільки вважав, що це суперечить принципу невтручання у внутрішні справи та є проявом порушення суверенітету М'янми. До того ж це могло слугувати прецедентом для ухвалення схожої резолюції щодо положення національних меншин, зокрема і мусульман-уйгурів, у самому Китаї. Москва поділяла занепокоєння Пекіну стосовно потенційного ухвалення рішення Ради Безпеки щодо захисту прав національних меншин у Росії, зокрема на Кавказі, що

було больовою точкою Кремля.

Загалом процес розвитку взаємин між Росією і Китаєм у рамках ООН розвивався за схожим форматом, що й двосторонні відносини. Тобто рівень його розвитку прямо залежав від стану відносин Москви і Пекіну з Вашингтоном. Відповідно, у випадку загострення взаємин між державами і США, їхні контакти знову набували актуальності. Наступний етап розбудови взаємин між державами у рамках ООН відбувся у 2011 р. та був зумовлений подіями революцій Арабської весни й початком громадянської війни у Сирії. Керівництво обох держав вкрай негативно поставилось до пропонованих західними державами проектів резолюцій, оскільки вони, на їхній погляд, передбачали втручання у внутрішню політику Сирії на стороні опозиційних сил, тому заблокували їх ухвалення [104]. Проте справжньою причиною, через яку Москва та Пекін пішли на пряму конфронтацію зі Заходом і розпочали розробку альтернативних варіантів вирішення конфлікту у Сирії, було бажання зберегти правлячий режим на чолі з Башаром Асадом, у чому кожна зі сторін мала власні інтереси. Так, керівництво Росії вбачало у Сирії під керівництвом Асада свого союзника, який гарантував Москві доступ у регіон Близького Сходу, а відповідно і дозволяв заявляти про свої претензії на статус глобального гравця [155]. Натомість позиція Китаю було зумовлена його економічними інтересами. Нестабільність, яку викликала серія революцій у арабському світі й громадянські війни у Лівії та Сирії спричинили зростання ціни на нафту на 50% (див. Додаток А), що мало негативний вплив на китайську економіку. Гуманітарна міжнародна інтервенція у Сирію, на думку керівництва КПК, могла спричинити зростання нестабільності на Близькому Сході, що зумовило б подальше зростання цін на енергоносії. Загалом Росія та Китай впродовж 2011-2020 рр. заблокували сім проектів резолюцій Ради Безпеки ООН стосовно конфлікту у Сирії й спільно подали два альтернативних проекти [21]. Солідарність у процесі голосування у РБ ООН Китаю та Росії, яка зберігається і в 2021 р. дозволяє стверджувати, що між державами було побудовано дієвий механізм координації дій на міжнародній арені. Це відображає загальну тенденцію до поглиблення двосторонніх відносин.

Проте між Китаєм та Росією зберігаються деякі розбіжності, що вносить непевність у відносини між державами. Китай не визнає незалежність Абхазії та Південної Осетії, що були визнані Росією у 2008 р. та продовжує наполягати на відновленні територіальної цілісності Грузії [117]. Позиція Китаю вмотивована внутрішньополітичними причинами, головним чином через загрозу посилення сепаратистських рухів у Тибеті та в Сінцзян-Уйгурському автономному окрузі, а також через можливе загострення, спричинене проголошенням незалежності Тайванем. Однак у ситуації, що виникла після приєднання Криму до Росії, Китай зайняв нейтральну позицію, заявивши про підтримку територіальної цілісності України, і закликав сторони конфлікту розпочати ефективний двосторонній діалог [156]. Під час голосувань на сесіях ГА ООН за резолюції, спрямовані на підтвердження територіальної цілісності України, Китай утримується від голосування [107]. Головною причиною нейтральності КНР, є небажання ризикувати розвитком економічних відносин як із Заходом, так і з Росією. Це свідчить про те, що хоч між Москвою та Пекіном й досягнуто значного рівня розуміння у питаннях, які стосуються міжнародної політики, Китай не готовий підтримати політичний курс Росії, оскільки це може зашкодити його інтересам.

Більш інтенсивно розвивались взаємини між КНР та РФ у рамках регіональних міжнародних організацій, зокрема в ШОС. Формування цієї регіональної структури розпочалось за ініціативи Глави КНР Цзян Цземіня у 1996 р. «Угоди між Республікою Казахстан, Киргизькою Республікою, Російською Федерацією, Республікою Таджикистан і Китайською Народною Республікою про укріплення довіри у військовій галузі у районах кордону», яка передбачала скорочення чисельності збройних сил у прикордонних територіях та налагодження прикордонного співробітництва [37]. У період між 1996-2001 рр. у рамках «Шанхайської групи» було врегульовано більшість питань, які стосувались делімітації кордонів, що допомогло зберегти у регіоні Центральної Азії внутрішню стабільність. Лідерам Росії та Китаю вдалось оцінити роль ініціативи у забезпеченні безпеки регіону, тому вони проявили зацікавленість у перетворенні групи у повноцінну міжнародну організацію. Процес оформлення

Шанхайської організації співробітництва було завершено на саміті голів держав у Шанхаї в 2001 р., під час якого було підписано Декларацію про створення ШОС. Окрім «п'ятірки», її членом також став Узбекистан. Пріоритетним завданням організації було визначено координацію зусиль держав-членів у боротьбі з тероризмом, екстремізмом та сепаратизмом. У Декларації були перераховані цілі та сфери взаємодії, які прагнули розвивати між собою держави, зокрема «зміцнення взаємної довіри, дружби та добросусідства; заохочення ефективного співробітництва у політичній, торговельно-економічній, культурній, енергетичній та інших сферах; спільні зусилля заради підтримки миру, безпеки та стабільності регіону; побудова нового демократичного, справедливого та раціонального міжнародного порядку» [4]. Головний інтерес Росії та Китаю полягав у недопущенні перетікання терористичних угруповань на територію Кавказу і Сінцзяну відповідно. Росія та Китай у міру своїх військових та економічних потенціалів були визначені як лідери структури. Через це розвиток ШОС як регіонального центру тяжіння на пряму залежить від стану російсько-китайських двосторонніх відносин та готовності керівництва цих держав йти на компроміси у принципово важливих питаннях. Загалом Шанхайська організація співробітництва є інструментом, за допомогою якого Росія намагається обмежити зростання впливу Китаю у регіоні, а КНР навпаки намагається закріпити за собою позиції дієвого регіонального гравця. Натомість участь в організації держав Центральної Азії є їхнім методом стримування політичних амбіцій старших партнерів та забезпечення рівновіддаленості як від Росії, так і від Китаю [2].

Першим виявом політичної активності організації на міжнародній арені стало схвалення Декларації держав-членів ШОС в Астані, у якій вони закликали США визначити та публічно оголосити терміни виведення своїх військових баз з територій держав-членів організації, зокрема з Узбекистану та Киргизії [2]. Військові бази тилової підтримки Вашингтон розгорнув у 2001 р. у ході інтервенції міжнародної коаліції в Афганістан. Цей крок був продиктований занепокоєнням Росії питанням власної безпеки, а також можливістю закріплення

США у ролі впливової позарегіональної сили у російській сфері історичного впливу. Також у цьому документі було вказано, що держави-члени організації у разі виникнення серйозної необхідності готові долучитись до гарантування стабільності Афганістану з метою недопущення діяльності ісламістських терористичних рухів у регіоні.

Наступним кроком, який засвідчив поглиблення взаємин у військовій сфері, стало проведення спільних антитерористичних навчань держав-членів організації «Мирна місія 2007», що відбулись у 2007 р. [132]. Це свідчило, що лідери ШОС, насамперед РФ та КНР, сигналізували про свою готовність протидіяти будь-яким проявам міжнародного тероризму чи сепаратизму в регіоні. Надалі практика проведення спільних антитерористичних навчань у рамках ШОС була продовжена, із регулярністю кожні два роки. Проведення цих заходів сприяє розвитку двосторонніх та багатосторонніх форматів відносин між державами-членами організації у сфері військово-технічного співробітництва.

У період 2005-2014 рр. завдяки координації зусиль членів ШОС, помітно впала активність терористичних груп [77]. Проте фактичне зникнення загрози вчинення терористичних актів підняло питання щодо формату та загалом доцільності існування ШОС, яке стояло перед членами організації ще у момент формування структури. Окрім координації зусиль щодо подолання терористичної загрози, Росія та Китай також вбачали у ШОС платформу взаємодії, яка б сприяла подоланню розбіжностей між ними у Центральній Азії. Шанхайській організації співробітництва вдалось досягнути узгодження позицій Москви та Пекіну щодо головних питань безпеки у регіоні й спільними зусиллями ліквідувати більшість викликів безпеці. Проте, організація стала джерелом виникнення напруженості між державами, особливо зі сторони Росії, керівництво якої відчуло постійне зростання економічної присутності КНР в державах-членах, яке просувалось через механізми економічної взаємодії в рамках ШОС. Занепокоєння Кремля викликали дії Китаю у енергетиці, який за рахунок постачання енергоносіїв з Центральної Азії знизив залежність від енергоресурсів з держав Перської затоки. Дії Пекіну суперечили прагненням

Москви зберегти своє домінуюче положення у регіоні, через монопольне положення транзитера центральноазійських енергоносіїв до Європи [135].

Інтерес до відновлення співпраці між Росією та Китаєм у рамках ШОС проявив Кремль, після загострення відносин із США та ЄС. Проте під час цього етапу, сторони оцінюють роль ШОС з різних точок зору, що не дозволяє їм використовувати потенціал групи у повну силу. Росія вбачає у організації структуру, що гарантує безпеку її південно-східних кордонів під час протистояння із Заходом, яке може отримати форму військового конфлікту. Китай натомість розглядає ШОС як регіональну організацію, компетенція якої не тільки полягає у забезпеченні безпеки у регіоні, але і сприяє просуванню його економічних інтересів. Розходження у баченні розвитку організації двох провідних учасників гальмувало цей процес. Незважаючи на труднощі у взаємодії в рамках ШОС, впродовж всього періоду існування організації між Росією та Китаєм динамічно розвиваються відносини на двосторонньому рівні. Це свідчить про те, що більш прийнятним для розвитку діалогу між Москвою та Пекіном є саме варіант двосторонніх відносин, без залучення третіх сторін.

Виведення військ міжнародної коаліції з Афганістану, що відбулось влітку 2021 р., призвело до відновлення влади Талібан у державі. Це зумовило актуалізацію питання безпеки у регіоні Центральної Азії, оскільки усі держави-члени ШОС, окрім Пакистану, визнають Талібан терористичним рухом. Необхідність вибудовувати відносини з новою владою Кабулу може штовхати Москву та Пекін до більш активної взаємодії та координації зусиль у рамках організації. Кожна з держав вже представила власний план взаємодії, однак вони майже позбавлені точок дотику, що може не призвести до загострення відносин між державами й до дестабілізації Афганістану [145]. Під час саміту лідерів ШОС у Душанбе у вересні 2021 р. було досягнуто компроміс, згідно з яким держави погодилися розпочати процес консультацій щодо уніфікації підходів взаємодії з Талібаном. Держави підтримали ініціативу Росії про необхідність посилення співпраці у антитерористичній сфері задля уникнення «виникнення вогнищ напруги та терористичної активності» [8].

Ще однією міжнародною структурою, яка слугує платформою для поглиблення співробітництва між Росією та Китаєм у політичній сфері є група БРІКС. Цей формат було запропоновано Росією у 2006 р. під час Петербурзького економічного форуму, в рамках якого відбулись консультації на рівні міністрів економіки. Перший саміт лідерів держав БРІК відбувся у 2009 р. у Єкатеринбурзі, в Росії. Особливістю цього об'єднання є те, що ані Росія, ані Китай не можуть претендувати на неофіційне лідерство у структурі, що дозволяє взаємодіяти з більш широкого спектра питань. Під час першої зустрічі увага лідерів була зосереджена на розробці варіантів політичної та економічної взаємодії між державами задля подолання наслідків світової фінансової кризи 2008 р. За підсумками саміту було оприлюднено «Спільну заяву лідерів БРІК», більша частина положень якої була присвячена активізації економічної взаємодії між сторонами [32]. Однак у документі також зазначалось, що між сторонами підтримують ідею побудови демократичного та справедливого багатополярного світу. Також сторони виступили з різким засудженням будь-яких проявів тероризму та закликали світ об'єднатись заради викорінення цієї проблеми. Цей пункт був зумовлений позиціями Росії та Китаю, для яких нагальною проблемою було можливе поширення терористичних рухів на власних територіях, а також у суміжних державах Центральної Азії. Також під час саміту було обговорено питання створення резервної валюти, яка могла бути використана у взаємних розрахунках у разі колапсу світової фінансової системи, збудованої на доларі США. Проте Китай, що був найбільшим кредитором американської економіки, не виявив зацікавлення у зменшенні ролі долару, тому відмовився підтримувати це рішення. Це свідчило про те, що незважаючи на збіг позицій Росії, Китаю та інших держав БРІК з більшості питань, у принципових сферах вони були не готові йти на певні поступки та ризикувати власними економічними вигодами.

Керівництво Росії від початку існування БРІК/БРІКС намагалось використовувати групу у якості важелю впливу у двосторонніх відносинах із Заходом. Так, Кремль намагався представити об'єднання як реально працюючу, не західну альтернативу розвитку взаємин із США та ЄС. Особливо активними

ці спроби стали після різкого погіршення відносин між Москвою та Вашингтоном, спричиненого втручанням Росії у внутрішньополітичне життя України та приєднанням Криму до РФ. Проте інші держави-члени групи, насамперед Китай та Бразилія, засудили спроби Росії втягнути їх у її двосторонній конфлікт, й наголосили, що БРІКС є організацією економічного плану. Це демонструє, що Китай, хоч і зацікавлений у розширенні взаємодії з Росією у вимірі двосторонніх відносин чи у рамках ШОС, не готовий до підтримки конфронтаційного курсу Кремля на міжнародному рівні. До того ж для Пекіну є важливим збереження та розширення взаємовигідних економічних відносин із Бразилією та Південною Африкою, які сприяють налагодженню і розширенню контактів у політичній сфері [49]. Щодо розвитку взаємин з Індією, то Китай намагається використати БРІКС як платформу для налагодження політичних контактів та усунення ворожих антикитайських настроїв серед індійського керівництва.

Аналізуючи процес розвитку та трансформації відносин Росії та Китаю в рамках міжнародних організацій, стає очевидно, що сторони приділяють цій сфері взаємин меншого значення, ніж розвитку двосторонніх відносин. Так, найбільш розвинутим є взаємодія Москви та Пекіну у межах Шанхайської організації співробітництва, оскільки обидві держави зацікавлені у забезпеченні безпеки у регіоні Центральної Азії. Що стосується розвитку діалогу у рамках ООН, то найбільшого успіху держави досягли у сфері голосування у Раді Безпеки ООН. Так, Росія та Китай послідовно блокують усі подані західними державами проекти резолюцій щодо припинення конфлікту у Сирії. Однак щодо інших питань міжнародної політики, наприклад у випадку приєднання Криму до Росії, то КНР намагається зайняти нейтральну позицію, що дозволяє вести активну економічну співпрацю з двома сторонами конфлікту. Також держави є членами групи БРІКС, у рамках якої відбувається переважно економічна координація політик держав, що, втім впливає й на провадження міжнародної політики.

Висновки до розділу 2

Головною ідеєю зовнішньополітичної діяльності Росія та Китай у XXI ст. є формування багатопольярного світу. При цьому обидві держави є головними претендентами на досягнення статусу великої держави. Близькість позицій щодо необхідності перебудови сучасної світової системи, сприяло налагодженню двостороннього співробітництва. Імпульсу розвитку взаємин між РФ та КНР надало після загострення відносин Росії та Заходу, через незаконне, з точки зору ООН і Москви, бомбардувань території СРЮ. Загалом процес активізації або ж навпаки зменшення ролі двосторонніх відносин зумовлений кон'юнктурою взаємин Китаю та Росії із США. Починаючи з 2014 р., коли Москва вступила у пряму конфронтацію із США та ЄС через приєднання Криму, керівництво РФ почало докладати зусиль до перетворення формальних відносин партнерства з Китаєм на наповнені реальним співробітництвом.

Співпраця між Росією та Китаєм у рамках міжнародних регіональних або спеціалізованих організацій слугує додатковим інструментом розширення двосторонніх відносин. Держави активно співпрацюють в межах Шанхайської організації співробітництва, яка покликана гарантувати безпеку та стабільність у регіоні Центральної Азії. Також держави використовують цю структуру як платформу для врівноваження своїх інтересів у регіоні та заради уникнення ризиків виникнення конфронтації між ними. Що стосується співпраці у межах міжнародних універсальних організацій, то між державами налагоджено процес проведення консультацій у Раді Безпеки ООН. Так, Росія та Китай дійшли згоди, щодо необхідності вироблення єдиної позиції стосовно ситуації у Сирії. Також спостерігається певні прояви підтримки дій Росії, щодо її політики в Україні. Так, КНР у всіх голосуваннях щодо ситуації в Україні займає нейтральну позицію та утримується від голосування.

РОЗДІЛ III. ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ КНР та РФ

3.1 Економічне співробітництво між КНР та РФ на двосторонньому рівні

Економічна взаємодія Росії та Китаю, на відміну від ситуативної політичної співпраці, прямо не залежить від стану відносин сторін із США. Головним напрямом економічної співпраці є двостороння торгівля. Також сторони впродовж XXI ст. демонструють зацікавленість у розширенні обміну технологіями, залученні двосторонніх інвестицій та розвитку прикордонних вільних економічних зон.

Економічні відносини між державами у XXI ст. мали декілька етапів розвитку, які характеризувались кількісними та якісними змінами структури торгівлі й динамікою інвестиційної діяльності. Відповідний поділ на етапи розвитку визначений передусім політичними чинниками, які впливали на двосторонню економічну взаємодію. Перший етап тривав у період з 2000 р. по 2014 р., другий етап – з 2014 р. по 2021 р.

У 2001 році між Китаєм та Росією було укладено «Договір про добросусідство, дружбу та співпрацю» згідно якого обидві сторони зобов'язуються докласти необхідних зусиль задля розвитку економічної взаємодії [5]. Проте положення Договору мали декларативний характер, оскільки керівництво обох держав визначало головним спрямуванням економічної діяльності розвиток торговельних відносин із ЄС і США. Розвиток двосторонніх взаємин у цій сфері розглядався обома партнерами насамперед як елемент забезпечення економічного розвитку своїх слаборозвинутих регіонів – Далекого Сходу в Росії та Північного Сходу в Китаї за рахунок активізації прикордонної торгівлі. У 2000 р. було опубліковано «Концепцію зовнішньої політики Російської Федерації». Пріоритетом двосторонніх відносин між Москвою та Пекіном було визначено розширення економічної взаємодії між державами і доведення рівня економічної співпраці відповідно до рівня політичних взаємин

[13]. Росія розглядала посилення економічних зв'язків з КНР як один із додаткових інструментів відновлення економіки після кризи, спричиненої розпадом СРСР. У 2000 р. Цзян Цземінь сформулював нову економічну концепцію Китаю «йти на зовні», яка передбачала активну експансію на зовнішні ринки не тільки з метою експорту товарів, але й задля розширення географії постачання сировини [с. 91, 81]. Росія у цій концепції була визначена як дружня держава, що може гарантувати ресурсну безпеку Китаю, а її технологічна база, хоч і була застарілою була необхідною задля подолання технологічного розриву між Китаєм і Заходом.

Подібність поглядів держав на роль економічної взаємодії між ними сприяло активізації торговельних відносин. Впродовж 2000-2008 рр. товарооборот між двома державами зростав щороку від 20% до 30%, збільшившись у грошовому вимірі з 5,5 млрд доларів США у 2000-му р. до 60 млрд у 2008 р. (див. Додаток Г). Однак цей період характеризується асиметричним розвитком економік РФ та КНР, що спричинило структурні зміни у двосторонній торгівлі. ВВП Китаю впродовж 2000-2008 рр. збільшувалось в середньому на 10% щороку (див. Додаток Б), головним чином за рахунок зростання сфери промислового виробництва, зокрема автомобілебудівної, авіабудівної та виробництва споживчої електроніки [96]. Рівень промислового виробництва Китаю у цей період зростав щороку на 7%, що відповідно вимагало додаткового постачання сировини та енергоносіїв [166]. Російська економіка також переживала період швидкого економічного зростання, збільшуючись в середньому на 5-8% впродовж 2000-2008 рр. (див. Додаток В). Проте, головним чинником, що сприяв швидкому відновленню економіки РФ, стало зростання цін на енергоносії через початок військової операції сил НАТО в Іраку у 2003 р., а не зростання рівня промислового виробництва у державі.

У 2002 р. відбувся візит В. Путіна до Пекіну, головним завданням якого було окреслення пріоритетних сфер розбудови двосторонніх економічних відносин та визначення конкретних проектів, які відповідають інтересам обох держав [3]. Під час спільної пресконференції, економіки Росії та Китаю були

названі компліментарними, тобто такими, що доповнюють одна одну і сприяють прогресу кожної окремо [3]. Також було визначено ключові сфери економічної взаємодії держав до 2010 р., а саме: співпраця у сфері енергетики, розвитку прикордонної торгівлі та торгівлі високотехнологічним устаткуванням. Однак реальне налагодження економічних контактів відбулось тільки у сфері торгівлі ресурсами (сирою нафтою і деревиною) та частково у сфері торгівлі високотехнологічним обладнанням, яке в основному полягало у продажі Росією озброєння та комплектуючих до Китаю. Загалом російський експорт до Китаю у 2000-2005 рр. зріс з 5 млрд дол. США до 20 млрд, з яких 35% отримувались за рахунок продажу зброї, 55% надходили від продажу сировини і тільки 10% від торгівлі іншими категоріями товарів [96]. При цьому частка машин та обладнання у російському експорті до КНР у 2005 р. впала до 4,5% у порівнянні з 35% у 1993 р. [88]. Це свідчить про переорієнтацію Росії у економічній співпраці з Китаєм з держави-постачальника технологій на державу, що забезпечує сировинну базу. Такий формат економічних взаємин не влаштував Кремль, оскільки створював загрозу залежності російської економіки від китайської. Тому Москва у 2006 р. ініціювала перегляд торговельних відносин між державами і наполягала на збільшенні частки несировинного експорту до КНР [19]. Це питання було обговорене на зустрічі між лідерами держав у 2006 р. під час візиту В. Путіна до Пекіну [с. 108, 84]. Натомість Китай скористався скороченням промислового виробництва у Росії і наростив власний експорт промислової продукції у РФ. Так, експорт Китаю до Росії у період з 2000 р. по 2005 р. зріс з 500 млн дол. США до 20 млрд дол. США, і таким чином зрівнявся з російським експортом. Впродовж останнього десятиліття ХХ ст. головним товаром, який КНР постачав до РФ був одяг та текстиль, проте вже у 2005 р. на експорт машин та обладнання припадало близько 20% від усього експорту, а на продукцію легкої промисловості припадало 15% [96].

Зміни у структурі китайсько-російської торгівлі відповідали загальній тенденції економічного розвитку кожної з держав. Москва обрала курс на перетворення Росії в енергетичну наддержаву. Пекін був спрямований на

постійне нарощення промислового виробництва, особливо у галузі наукомісткого виробництва. Обрані моделі економічного розвитку звужували діапазон можливих точок дотику між державами у сфері економічної взаємодії. Загалом впродовж першого періоду розвитку взаємин у економічній сфері товарообіг між державами продовжував збільшуватись, але загальна тенденція щодо економічної кооперації зберігалась. Основу російського експорту становили енергоносії, а китайського – машини та обладнання і споживча електроніка. Варто зауважити, що у програмних документах РФ, оприлюднених в 2000-2014 рр., декларувалось необхідність збільшення кількості сфер економічної взаємодії з Китаєм та важливість побудови справжніх відносин стратегічної взаємодії [10; 11; 13; 14]. Проте Москва зосередилась на експорті сировини до Китаю, оскільки її пріоритетом була взаємодія із Заходом, а також державами пострадянського простору [127]. Примітно, що за підсумками 2013 р. Китай був найбільшим торговельним партнером Росії, на долю якого припадало 10% від товарообігу або близько 84 млрд дол. США [18]. Проте спостерігався значний дисбаланс між російським експортом та імпортом до Китаю. Так, частка Китаю від загального експорту Росії у 2013 р. становила 6,5%, але вага КНР у сукупному імпорті РФ становила 17% [18]. При цьому доля Росії у китайському експорті становила 2%, а у імпорті 2,5% [50]. Асиметрії у торговельних відносинах між державами була наслідком загальної тенденції економічного розвитку сторін.

Другий етап розвитку економічного співробітництва пов'язаний із запровадженням проти Росії у 2014 р. економічних санкцій зі сторони держав Заходу, на долю яких припадав основний експортний потік Росії. Це спонукало керівництво РФ до переосмислення спрямованості економіки держави та розвитку експортних зв'язків із неєвропейськими державами. Для Кремля було важливо досягнути швидкого економічного відновлення, оскільки затяжний стан рецесії міг поставити під сумнів правильність обраного політичного курсу й призвести до соціальної та політичної нестабільності. Найбільш пріоритетним партнером з огляду на близьке географічне розташування, місткість

внутрішнього ринку, а також подібність політичних режимів для Росії був Китай. Китайська сторона також була зацікавлена у покращенні відносин з Росією, оскільки Сі Цзіньпін прагнув перетворити КНР на регіональну наддержаву Азії, що не могло бути досягнуто без підтримки зі сторони РФ [25]. Головним інструментом досягнення прихильності Москви Пекін обрав посилення економічних зв'язків. Таким чином Китай намагався відігравати для Росії роль надійного партнера, який готовий її підтримати, незважаючи на потенційне загострення відносин із Заходом. Так, розширення економічних зв'язків було взаємовигідним для обох сторін, перш за все з огляду на політичні інтереси. До того ж Сі Цзіньпін прагнув за рахунок Росії гарантувати ресурсну та енергетичну безпеку економіки КНР.

У 2015 р. відбулась зустріч Сі Цзіньпіна і В. Путіна, на якій лідери оголосили про перезапуск економічних відносин і початок нового етапу взаємодії у сфері торгівлі [33]. За підсумками зустрічі, було оприлюднено план розширення торговельних відносин, з акцентом на збільшення частки товарів з високою доданою вартістю. Також було оголошено ціль досягнути до 2020 р. рівня товарообігу в 200 млрд дол. США. Проте зазначені цілі більшою мірою були відірвані від реального стану розвитку економічних відносин і мали пропагандистський характер, який, головним чином, був спрямований на російську аудиторію. Варто зазначити, що рівень товарообігу між державами у період між 2014-2021 рр. зріс з 88 млрд дол. США до 105 млрд дол., досягнувши свого історичного максимуму в 2019 р. на рівні 112 млрд дол. США (див. Додаток Д). Однак це зростання було досягнуто в основному за рахунок збільшення експорту до Китаю енергоносіїв, продукції сільського господарства та сировини з Росії. Впродовж цього періоду частка експорту сировини та продовольства у російському експорті до Китаю зросла з 65% до 89% [1]. При цьому частка експорту технологічної продукції знизилась з 6,6% до 0,7% [1]. Однак незважаючи на зростання залежності російської економіки від експорту сировини в Китай і падіння експорту технологічної продукції, В. Путін під час зустрічей з Сі Цзіньпіном відзначав значний рівень прогресу у торгівлі

технологічною продукцією та успіхи у розвитку спільних проектів у сфері освоєння космосу, біотехнологій та робототехніки [33; 15; 34]. Таким чином президент Росії намагався продемонструвати населенню РФ правильність обраного курсу та успішність держави на зовнішніх ринках. Натомість Китай впродовж цього періоду збільшив частку експорту машин та технологій з 15% до 50% [1]. Характерною ознакою періоду є значне зростання ролі Китаю у російському експорті, на який у 2020 р. припадало 19%, при цьому доля Росії у китайському експорті не перевищує 2,5% [146]. Фактично, Китай скористався погіршенням економічної ситуації у Росії, щоб створити ситуацію, у якій, Москва буде залежати від економічних відносин з Пекіном.

Важливим елементом економічної взаємодії між Китаєм та Росією є залучення двосторонніх інвестицій. Необхідність налагодження співпраці у цій сфері зазначається у всіх програмних документах економічного характеру Росії та Китаю, а також у Договорі про добросусідство, дружбу й співробітництво [5; 14; 43; 44; 69; 70]. Проте незважаючи на декларування керівниками держав бажання розвивати співпрацю у сфері інвестицій, бізнес-еліти обох сторін майже повністю ігнорували це питання. Однак між державами все ж здійснювалась певна співпраця у цій галузі. Так, загальні накопичені інвестиції Китаю в Росії у 2001 р. становили 100 млн дол. США й головним чином були спрямовані у сферу легкої промисловості та агропереробки, а також у сферу торгівлі [84]. У 2005 р. загальна кількість інвестицій з Китаю до Росії сягнула 500 млн дол. США, при цьому головними сферами інвестування були деревообробна та добувна галузі [84]. Впродовж всього першого періоду рівень інвестицій з Китаю у російську економіку продовжував зростати, й у 2014 р. загальна сума накопичених інвестицій сягнула 5 млрд дол. США, що становило близько 3% від усіх прямих іноземних інвестицій у Росію [100]. Кремль обмежував залучення міжнародних інвестицій у енергетичний сектор, оскільки контроль над ним гарантує економічну стабільність РФ. Російський бізнес не був зацікавлений у інвестуванні в Китай, оскільки пріоритетною сферою його діяльності є видобувна промисловість, що повністю контролюється урядом КНР. Загальна

сума накопичених російських інвестицій у Китаї у 2014 р. склала близько 0,7 млрд дол. США, що становило менше ніж 0,1% від усіх залучених прямих іноземних інвестицій в економіку держави [99].

Другий етап розвитку відносин у сфері економіки між Китаєм та Росією визначається зростанням кількості китайських інвестицій в економіку РФ, зокрема зі сторони державних компаній. Вони головним чином, зосереджені у галузях енергетики, інфраструктури та сільського господарства. Приватні компанії уникають інвестування в РФ з ряду причин: 1) загроза введення санкцій зі сторони ЄС і США; 2) непрозорі умови ведення бізнесу; 3) економічна нестабільність держави; 4) політична нестабільність режиму; 5) значна закритість ринку енергетичних ресурсів для іноземних компаній [120]. У числовому вираженні загальна сума накопичених китайських інвестицій у 2020 р., за даними Торгового представництва РФ у КНР, становила 13 млрд дол. США, однак за даними Центрального банку РФ, сума сягнула 35 млрд дол. США [24; 22]. Різниця викликана використанням різних методик підрахунків залучених інвестицій, але при цьому дані щодо структурного розподілу інвестицій збігаються. Так, 52% інвестицій припадає на видобувну сферу, 20% – на фінансову сферу, 15% – на сферу сільського господарства [24; 22]. Найбільш успішним прикладом у розвитку російсько-китайського інвестиційного партнерства стало залучення у 2018 р. 5 млрд дол. США інвестицій зі сторони Китайської Національної Нафтової Компанії (CNPC) на розвиток газових родовищ на півострові Ямал [121]. Сі Цзіньпін, коментуючи укладання цієї угоди під час зустрічі з В. Путіним у 2018 р., зазначив, що цей приклад є тільки одним із багатьох моментів успішного розвитку інвестиційного партнерства, і керівництво Китаю й надалі буде сприяти направленню інвестицій у російську економіку [120]. Однак це твердження не відображало реальний стан розвитку взаємин, оскільки китайські інвестиції мали точковий характер і їх сума у період між 2014-2021 рр. значно різнилась. У 2014 р. російські компанії залучили з КНР близько 1 млрд дол. США, у 2015 р. близько 3 млрд, проте вже у 2016 р. притік капіталу був негативний, у розмірі -0,6 млрд дол. США [102]. Така непостійність

була викликана різним рівнем зацікавленості, а відповідно і підтримки зі сторони керівництва КПК. Російські проекти, що відповідали потребі забезпечення ресурсної безпеки Китаю і забезпечували високу прибутковість, отримували інвестиції з КНР. Натомість інвестиційні проекти, ініційовані Кремлем, були більшою мірою проігноровані зі сторони китайських державних компаній, оскільки вони переважно були спрямовані на внутрішній розвиток Росії. Серед проектів, яким було відмовлено у фінансуванні, варто виділити будівництво другої гілки газопроводу «Сила Сибіру», який мав забезпечити транспортування газу з родовищ Сибіру до Тихоокеанського узбережжя Росії; розвиток швидкісної залізничної магістралі від Пекіну до Берліну через усю територію РФ [118]. Це свідчать що Китаю зацікавлений інвестувати у Росію тільки за умови, що це зумовлено політичними мотивами й слугує для досягнення національних цілей. Щодо залучення російського капіталу до китайської економіки, то у період 2014-2021 рр. відбувався відтік російського капіталу. У 2014 р. рівень накопичених російських інвестицій у Китаї становив 0,7 млрд дол. США, проте у 2020 р. їхній рівень знизився до 0,2, тобто відбулось зниження на 0,5 млрд [99]. Головною причиною скорочення експорту капіталу з Росії до Китаю є недостатня конкурентоздатність російських компаній, які відстають у технологічному плані, й більшою мірою зосереджені на видобувній сфері. Варто зазначити, що Москва усвідомлює стан інвестиційного співробітництва й рівень технологічного відставання від Пекіну, але не намагається докладати зусиль корекції. Фактично, Кремль влаштовує нинішній перебіг ситуації, адже за таких умов Китай і надалі лишатиметься зацікавленим у підтриманні близьких економічних, а відповідно і політичних, зв'язків з Росією.

Двостороннє економічне співробітництво між Китаєм та Росією розвивається головним чином у двох напрямках: торгівлі та залученні прямих іноземних інвестицій. Особливістю взаємин у цій сфері є значне домінування КНР над РФ, що зумовлено відмінностями у економічному розвитку держав. Пекін впродовж XXI ст. провадить планомірну політику щодо розширення співпраці з Москвою, розглядаючи Росію як гаранта забезпечення своєї

ресурсної безпеки, що, власне, й вдалось досягнути керівництву держави. Натомість погляд РФ на розвиток економічних відносин з КНР у період 2000-2021 рр. зазнав значних змін. Впродовж 2000-2014 рр. Росія була зацікавлена у співпраці з Китаєм задля підтримки свого стабільного економічного зростання, проте не приділяла цим відносинам достатньої кількості уваги. Проте після запровадження санкцій, Китай було визначено ключовим економічним партнером, взаємини з яким протиставлялись відносинам зі Заходом.

3.2 Економічне співробітництво КНР та РФ у рамках міжнародних організацій

Російська Федерація та Китайська Народна Республіка є учасниками значної кількості як регіональних, так і універсальних міжнародних економічних організацій. Характерною рисою їхнього співробітництва у рамках міжнародних організацій є те, що Пекін та Москва віддають перевагу розвитку відносин у межах регіональних організацій (ШОС, БРІКС), у яких вони займають ключові позиції. Натомість співпраця в універсальних організаціях, з великою кількістю держав-членів (СОТ, МВФ) має спорадичний характер. Обидві держави зацікавлені у розширенні взаємин у межах міжнародних організацій, оскільки це дозволяє загальному прогресу відносин.

Найбільшого рівня економічна взаємодія між державами була досягнута в межах Шанхайської організації співробітництва. Згідно Хартії ШОС, підписаній у 2002 р., базовим завданням організації є сприяння зближенню держав у сфері безпеки та координації своїх політик у цій галузі [41]. У документі також передбачено налагодження зв'язків у економічній сфері з метою формування зони вільної торгівлі. Однак Хартія не містить визначених хронологічних меж та переліку інструментів, що мали бути застосовані для реалізації цього завдання. Варто зазначити, що економічна стабільність та розвиток були визначені у програмному документі організації як головний інструмент досягнення політичної стабільності, оскільки ризик появи терористичних рухів є меншим у

заможних суспільствах [94]. Ідею посилення ролі економічної взаємодії в ШОС висувало керівництво КПК, починаючи з моменту заснування організації у 2001 р., яке вбачало у цій організації спосіб проникнення свого впливу у держави регіону Центральної Азії, а також засіб розвитку своїх західних провінцій [94]. Однак Кремль негативно ставився до спроб трансформувати ШОС з організації безпекового характеру на регіональний економічний блок. Росія розглядає Центральну Азію як зону свого природного впливу, тому дії Китаю, спрямовані на економічну експансію у Центральну Азію, викликали занепокоєння у Кремлі [75]. Але Москва усвідомлює привабливість для лідерів держав Центральної Азії перспектив розвивати більш тісні відносини з Китаєм з огляду на його економічний потенціал, і одночасно свою нездатність запропонувати економічну альтернативу. Тому Росія змушена йти на певні поступки у розширенні економічної співпраці в межах ШОС.

У 2004 р. було ухвалено Програму багатосторонньої торгово-економічного співробітництва ШОС до 2024 р. [59]. Згідно з документом, держави-члени мали розвивати багатостороннє енергетичне співробітництво задля взаємного процвітання, а також сприяти розвитку видобувної, торгової та інфраструктурної сфер економіки. Проте цей документ, не містить конкретних кроків та ініціатив щодо розвитку економічних взаємин між сторонами. Головним чином у ньому декларується бажання держав-членів ШОС сприяти економічній взаємодії, а також зазначені цілі, яких сторони прагнули досягнути до 2024 р. Ухвалення цього документу було поступкою зі сторони Москви Пекіну, яка, однак, була вмотивована намаганням забезпечити позитивну динаміку двосторонніх відносин. Керівництво Китаю усвідомлювало політичну залежність держав Центральної Азії від Росії та свою слабку присутність у регіоні, тому не намагалося форсувати проникнення у регіон. Ключовою ціллю підписання Програми було визначено: «Посилення потенціалу боротьби держав-членів Організації з тероризмом, сепаратизмом, екстремізмом та іншими викликами і загрозами державам-членам ШОС» [59]. Акцентування уваги на першочерговій важливості питання безпеки було поступкою у відповідь зі сторони Китаю Росії,

що сигналізувало про визнання Пекіном домінуючої ролі Москви у регіоні. Однак такий формальний крок зі сторони КНР не означав згорання її політики економічної експансії в центральноазійські держави-члени ШОС. Головний інтерес для Китаю становили інвестиції у добувну сферу, в першу чергу в сферу нафто- і газовидобутку. Як реакція на дії Китаю, президент Росії В. Путін у 2004 р. висунув ідею утворення Енергетичного клубу ШОС, який був покликаний гармонізувати енергетичні політики держав-членів та сприяти випрацюванню спільної стратегії діяльності на енергоринку [86]. Однак, Китай цілеспрямовано затягував процес роботи робочої групи, оскільки керівництво держави вважало, що Росія зможе використати Енергетичний клуб для зменшення впливу КНР у цьому секторі економіки. Остаточний варіант Меморандуму про заснування Енергетичного клубу було підписано у Москві в 2013 р. [46]. Ухвалений формат Енергетичного клубу кардинально відрізняється від пропонованого Росією у 2004 р., що було зумовлено змінами позицій КНР та РФ на міжнародній арені. Так, з міждержавної інституції у складі ШОС його було перетворено на платформу комунікації між науковцями та політиками щодо можливих способів розвитку енергетичної сфери взаємодії [168]. Утворення Енергетичного клубу є єдиним прикладом взаємодії КНР та РФ у економічній сфері у рамках Шанхайської організації співробітництва впродовж 2001–2014 рр.

Значно більшого прогресу для розвитку економічної взаємодії між КНР та РФ у межах ШОС було досягнуто після 2014 р., на фоні загострення відносин Росії із Заходом. Кремль був зацікавлений у прискоренні процесу розвитку співпраці з Пекіном, тому намагався використовувати увесь доступний інструментарій, у тому числі був готовий йти на певні поступки щодо подальшого розвитку ШОС. У 2015 р. за ініціативи Китаю було схвалено «Стратегію розвитку ШОС до 2025 р.» [38]. Головний акцент у документі зроблено на розвиток економічної взаємодії між державами-членами [38]. Також задекларовано майбутній розвиток ШОС як повноформатної організації, тобто з розвинутою економічною взаємодією [38]. Це відповідало, у першу чергу, інтересам Китаю, але при цьому, першочерговим завданням лишалась взаємодія

у сфері безпеки. Згода Росії на переформатування організації в регіональний блок, що відстоює і політичні, і економічні інтереси була допустимою поступкою для Москви, яка одночасно давала можливість заручитись підтримкою Пекіну, але зберегти власний вплив у Центральній Азії. У 2016 р. було опубліковано «Ташкентську декларацію п'ятнадцятиріччя ШОС», у якій було задекларовано ціль розвивати зв'язки між Шанхайською організацією співробітництва і ініціативою «Один пояс, один шлях» [39]. Також у документі було вперше згадано нові економічні структури організації, а саме Банк розвитку ШОС і Фонд розвитку ШОС [39]. Росія негативно відреагувала на ідею формування фінансових інституцій у рамках організації, які можуть стати конкуруючими структурами для відповідних інституцій ЄЕС. Для Кремля було очевидним, що Китай остаточно закріпив за собою економічне лідерство у організації й тепер буде прагнути досягнути політичного домінування у об'єднанні, що було неприйнятно для Москви. Але Росія була змушена йти на політичні поступки Китаю, зважаючи на економічну залежність власної економіки від КНР. У якості балансира китайським інтересам, Росія пролобіювала приєднання до організації Індії та Пакистану у 2017 р. [144]. Керівництво РФ очікувало, що збільшення кількості членів організації за рахунок Індії, яка має складні відносини з КНР, забезпечить баланс у організації та сповільнить експансіоністські дії Китаю. Однак, економічний потенціал та політичний вплив Індії виявився переоціненим. У 2021 р. під час 20-го саміту лідерів держав ШОС було ухвалено «Декларацію двадцятиріччя ШОС» [8]. Цей документ зафіксував закріплення за Китаєм статусу лідера організації, і відповідно, втрату позицій Росією. Вперше у документі питанню економічної взаємодії приділено більше положень, ніж сфері безпеки та військовому співробітництву. Також у декларації зафіксовано намір створити та розвивати зону вільної торгівлі ШОС, що відповідає інтересам КНР в рамках реалізації ініціативи BRI [8]. Це положення суперечить намірам Росії сформувати ЗВТ у рамках ЄЕС. До того ж Москва усвідомлює, що у випадку формування зони вільної торгівлі в рамках ШОС домінування на ринках держав-членів отримає китайська продукція, що буде перешкодою для розвитку

внутрішнього виробництва [83]. Відзначається, що формування ЗВТ у рамках ШОС буде відбуватись у тісному діалозі з ЄЕС. Однак, варто зазначити, що Росія продовжує відігравати значну роль у організації. Так, керівництву держави вдається блокувати процес утворення Банку розвитку і Фонду розвитку ШОС. Тому цілком ймовірно, що Кремль вдасться до гальмування процесу розбудови зони вільної торгівлі у межах Шанхайської організації співробітництва.

У 2013 р. новий лідер КНР Сі Цзіньпін під час свого державного візиту до Казахстану оголосив про наміри Китаю започаткувати масштабний інфраструктурний проект «Один пояс, один шлях», сухопутна гілка якого має з'єднати КНР та ЄС через території держав Центральної Азії [157]. Сі Цзіньпін, під час презентації проекту, оголосив, що він буде відкритий для усіх держав, однак пріоритет буде надаватись державам, що знаходяться у суміжних регіонах. Офіційна Москва стримано відреагувала на оголошення про заснування нової ініціативи Китаю. Однак ряд державних телеканалів Росії (Первый канал, Россия 24) у новинних випусках озвучили тезу про те, що нова ініціатива КНР становить загрозу для національних інтересів та політичного домінування РФ у Центральній Азії, що свідчить про нерозуміння та невдоволення діями Пекіна [108]. Згодом керівництво Росії неоднозначно поставилось до цього проекту, оскільки були незрозумілі наслідки від його втілення для проекту Євразійського Економічного Союзу, який РФ реалізовувало з 2000 р., й який офіційно було оформлено у 2014 р. [6]. У 2014 р. під час зустрічі Сі Цзіньпіна та В. Путіна у Китаї, на якій було обговорено активізацію та поглиблення відносин між КНР та РФ. Лідер Китаю запропонував Росії приєднатись до ініціативи «Один пояс, один шлях» [23]. Однак, під час підсумкового комюніке питання приєднання Росії до ініціативи не фігурувало, що свідчило про те, що лідери держав не дійшли згоди з цього питання [17]. Впродовж 2013-2014 рр. Меморандум про участь у розбудові ініціативи підписали усі центральноазійські держави-члени ЄЕС [105]. Кремль неоднозначно поставився до дій лідерів держав регіону, проте через неможливість запропонувати економічні альтернативи, Росія була змушена погодитись на участь цих держав у реалізації ініціативи. У 2015 р. між Росією та

Китаєм, за ініціативою Москви, було підписано «Спільну заяву про співробітництво у сполученні будівництва Євразійського Економічного Союзу та Економічного поясу Шовкового шляху» [35]. Цей документ насамперед є спробою Росії запобігти встановленню домінування Китаю над державами регіону та збереження свого впливу на центральноазійські держави. Передбачалось, що платформою сполучення обох ініціатив буде ШОС, оскільки у цій структурі Росія має значний політичний вплив, а її членами є більшість держав регіону, що полегшить взаємодію між учасниками. Іншою причиною, чому ШОС стала стартовою платформою сполучення було те, що організація мала розвинуту нормативну базу, чітко визначені напрями діяльності та володіла правосуб'єктністю на міжнародній арені, на відміну від ініціатив, які тільки проходили процес свого становлення. Однак, у документі не були вказані механізми та інструменти сполучення двох проєктів, а тільки зазначені позитивні моменти сполучення структур. Основна складність полягає у тому, що ШОС та ЄЕС за своєю структурою є міжнародними організаціями, натомість BRI не має чіткої організаційної структури та представляє збірну назву розрізнених інвестиційних проєктів у інфраструктуру та промисловість. Загалом впродовж 2014-2021 рр. не було досягнуто значного прогресу у сполученні ініціатив, але при цьому кожна із формацій (ШОС, ЄЕС і «ОПОШ») досягнула значного успіху в своєму розвитку. Фактично, ідея сполучення проєктів є мертворожденною за своєю суттю, оскільки жодна зі сторін не має розуміння, як саме має відбуватись процес сполучення. Іншими причинами замороження ініціатив є: 1) відсутність у лідерів ШОС розуміння ролі організації у процесі; 2) небажання лідерів держав створювати паралельну структуру до існуючих ініціатив; 3) небажання Росії приєднуватись до блоків, які вона нездатна контролювати; 4) прихильність сторін до розвитку партнерства на базі двосторонніх відносин, а не у форматі багатосторонніх організацій [122]. Росія та Китай продовжують декларувати у двосторонніх та багатосторонніх документах важливість сполучення проєктів, задля розвитку взаємовигідних та рівноправних відносин між сторонами. Однак, ці згадки покликані створити у медійному просторі Росії та Китаю ілюзію

рівноправного та взаємовигідного партнерства між сторонами. Особливо зацікавленою у цьому є Москва, яка транслює у медіапросторі ідею, що обраний Кремлем курс на розвиток відносин з Пекіном є більш вигідним, ніж співробітництво зі Заходом. До того ж російське керівництво використовує ідею сполучення проектів, щоб продемонструвати населенню свою геополітичну перемогу над Китаєм, і, у такий спосіб, замаскувати стан економічної та політичної залежності від КНР [130].

Взаємодія Росії та Китаю у рамках групи БРІКС має обмежений характер. Вони прагнуть використовувати можливості структури задля розвитку відносин із Бразилією, Індією та Південною Африкою. Ініціатива утворення клубу держав, що розвиваються була висунута Росією у 2006 р. [112]. Москва прагнула залучити до обговорення питань міжнародної політики зацікавлені держави, які не є частиною Заходу, задля посилення своєї ролі великої держави. Фактичне заснування форуму відбулось у 2009 р., на фоні посилення взаємодії держав задля подолання наслідків світової фінансової кризи. Установчий саміт БРІК відбувся у 2009 р. у Росії, й був покликаний засвідчити появу нового міжнародного клубу держав. Більш важливим для зміцнення відносин між учасниками був II саміт, який відбувся у 2010 р. в Бразилії. За підсумками зустрічі було підписано спільну заяву, у якій держави закликали до реформування структури управління Міжнародним Валютним Фондом та Групою Світового банку, спрямованої на збільшення ролі держав, що розвиваються, у прийнятті рішень [72]. Ухвалення цього рішення відповідало Китаю і Росії, оскільки керівництво обох держав прагнуло розширення своєї присутності у міжнародних фінансових організаціях, що задекларовано у їх доктринальних документах зовнішньополітичного характеру [10; 66; 69]. Після фактичного ігнорування зі сторони керівництва МВФ і ГСБ пропозицій щодо реформування організацій, лідери держав БРІКС у 2012 р. розпочали процес трансформації клубу, що покликаний посилити взаємодію учасників у економічній та політичній сферах. За пропозицією Індії було розпочато процес формування Нового банку розвитку та Резервного фонду БРІКС, які мали

знизити залежність учасників групи від МВФ та ГСБ і забезпечити розрахунок під час торгових операцій у національних валютах. Також на саміті 2012 р. було офіційно прийнято до складу групи Південну Африку, після чого було змінено офіційну назву на БРІКС. Це дозволило стверджувати, що в рамках БРІКС об'єднані провідні держави усіх трьох континентів, які формують Глобальний Південь (Південна Америка, Африка, Азія).

Загалом РФ та КНР розглядають БРІКС як інструмент взаємодії задля вирішення власних політичних та валютно-фінансових завдань у контексті посилення свого міжнародного впливу. У 2015 р. на саміті в Росії було завершено процес оформлення Нового банку розвитку БРІКС, а також ухвалено «Стратегію економічного партнерства БРІКС», яка передбачала розширення торгово-інвестиційного співробітництва між державами-членами, взаємодію у сфері інновацій та координацію економічних політик у визначених сферах [60]. БРІКС за своєю організаційною структурою лишається неформальним клубом держав, що значно обмежує сферу та можливості його впливу. До того ж держави, які є членами ініціативи, мають різну ідеологічну базу та ставлення до Заходу, зокрема США. Одним із головних чинників зближення Росії та Китаю є їх негативне сприйняття лідерства Сполучених Штатів у світі. Натомість Бразилія та Індія визначають США одним із своїх пріоритетних партнерів у сфері торгівлі та безпеки. Тому, Росія та Китай не проявляють значної зацікавленості у взаємодії у рамках клубу, окрім співпраці в межах Нового банку розвитку.

Також Росія та Китай є членами Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва, який об'єднує провідні економіки Азійсько-Тихоокеанського регіону. Форум було засновано у 1989 р., й спочатку він об'єднував у собі держави з ринковою економікою [9]. У 1991 р. формат діалогу було розширено за рахунок приєднання Китаю, а в 1998 р. до АТЕС приєдналась Росія. Головною ціллю діяльності форуму у момент його заснування було досягнути лібералізації торгівлі між державами-членами до 2010 р., а до 2020 р. сформувати у межах клубу зону вільної торгівлі. Це відповідало інтересам обох держав, тому вони були зацікавлені в активній участі у форумі. Однак, двостороння взаємодія між

Москвою та Пекіном у цій структурі є малозначущою у контексті розвитку інституції. Обидві держави головним чином розглядають АТЕС як ключовий майданчик для налагодження комунікації з державами Латинської Америки, які є членами форуму. Оскільки Росія та Китай мають відмінні цілі щодо розвитку взаємодії з державами Латинської Америки, керівництво держав не вбачає необхідності у координації політик у рамках АТЕС.

Економічна взаємодія між Росією та Китаєм також розвивається у межах універсальних організацій, таких як Міжнародний Валютний Фонд та Світова організація торгівлі. Однак, співробітництво у цих структурах має спорадичний характер і зумовлене необхідністю отримати додаткову підтримку для досягнення власних цілей. Так, Росія та Китай, починаючи з 2009 р., спільно виступають за реформування структури управління та розподілу квот у МВФ [161]. У разі проведення реформи за планом, який висувують Москва та Пекін, держави, що розвиваються, зокрема РФ і КНР, отримають більшу частку голосів у організації. Відповідно, вони отримають більше інструментів впливу на процес прийняття рішень в межах МВФ, й зможуть вивести цю міжнародну організацію зі сфери впливу США та їх союзників [97]. Найбільш успішним прикладом взаємодії держав у рамках МВФ було подання у 2009 р. спільного проекту перегляду принципів управління та розподілу квот в організації, підготовленого РФ та КНР, і підтриманого Бразилією, Індією та Японією, а також більшістю держав Африки та Азії [161]. Цей проект було схвалено у 2010 р. під час щорічної зустрічі Ради керуючих МВФ [151]. Згідно з ним було переглянуто квоти усіх держав-членів організації, і частка держав, що розвиваються, була збільшена на 6%. Частка Росії у структурі Фонду зросла з 2,05% до 2,73%, доля Китаю збільшилась з 5,02% до 7,4% [151]. У російському медіапросторі зміна розподілу квот подавалась як приклад успішного розвитку відносин стратегічної взаємодії між РФ і КНР на міжнародній арені [151]. Однак, згода Заходу на перегляд принципу розподілу квот була зумовлена необхідністю залучення більшої кількості держав з сильними економіками для спільного подолання наслідків світової фінансової кризи 2008 р. У такий спосіб західні держави намагались

залучити кошти держав, що менше постраждали від кризи, для відновлення власних економік. Наступним кроком у взаємодії Китаю та Росії у межах МВФ була пропозиція у 2019 р. нового проекту перерозподілу квот до 2023 р. [125]. Ініціатором цього процесу є Китай, який прагне посилити свою частку в МВФ і стати другим за розміром кредитором організації після США, що дозволить йому відігравати визначальну роль у світовій фінансовій архітектурі. Китай просуває ідею чергового реформування МВФ у рамках БРІКС та ШОС і у межах двосторонніх відносин з Росією. Однак, Москва не висловила офіційної підтримки китайському проекту, і, навпаки, неофіційно прагне відкласти проведення чергової реформи організації. Кремль остерігається, що у разі запровадження реформи, квоти Росії у МВФ можуть бути знижені на користь більш швидкозростаючих економік.

Співпраця Росії та Китаю у рамках Світової організації торгівлі має подібний характер до співробітництва у рамках МВФ і АТЕС, тобто є спорадичною. Співробітництво у межах організації має два етапи розвитку. Перший, попередній, етап взаємодії був окреслений зусиллями Китаю, спрямованими на приєднання Росії до СОТ, й тривав з 1993 р. по 2012 р. Другий етап полягає у розбудові відносин у рамках організації впродовж 2012-2021 рр. Китай приєднався до СОТ у 2001 р. і одразу між КНР та РФ розпочались переговори щодо схвалення Пекіном заявки Росії на приєднання до Організації [141]. Важливість приєднання Росії до СОТ та запевнення Китаю у підтримці цього курсу були задекларовані у «Договорі про добросусідство, дружбу та співробітництво» від 2001 р. [5]. Двосторонні переговори про приєднання Росії до СОТ між Москвою та Пекіном були завершені у 2004 р. У ході візиту В. Путіна в Китай, під час якого було підписано Протокол про урегулювання усіх спірних моментів у заявці Російської Федерації щодо вступу до СОТ [141]. Швидке завершення процедури схвалення заявки зі сторони Китаю є найбільшим успіхом першого етапу взаємодії КНР та РФ у рамках СОТ. Для порівняння, переговори щодо приєднання до Організації між Росією та Європейським Союзом тривали з 1995 р. по 2005 р., а у випадку Сполучених Штатів, процедура

погодження тривала з 1995 р. по 2006 р. [106]. На процес прискореного завершення переговорів вплинуло підписання у ході цього ж візиту «Додаткової угоди між РФ і КНР про російсько-китайський державний кордон у її Східній частині», згідно якої Росія передала Китаю частину спірних територій [7; 106]. Другий етап взаємодії Росії та Китаю у межах СОТ характеризується постійним зростанням торгівлі з використанням правил Організації, однак цей процес не був унікальним, а відповідав загальним трендам міжнародної торгівлі. Єдиним прикладом координації дій у СОТ стало оприлюднення у 2019 р. спільної заяви, у якій сторони засудили дії США, спрямовані на блокування діяльності Органу вирішення спорів [111]. Однак, ця заява не мала жодного впливу на взаємодію держав, а тільки висловлювала їх незгоду із політикою держав. Китай та Росія впродовж 2019-2020 рр. не вдавались до більш активних дій, оскільки роль правил СОТ у їх економічній взаємодії є незначною, зважаючи на більшу лібералізацію торговельних відносин на основі двосторонніх угод.

Росія та Китай розвивають економічну співпрацю у межах міжнародних організацій регіонального та універсального характеру. Держави віддають перевагу у економічній взаємодії регіональним економічним блокам, у яких вони мають значний вплив та можуть визначати напрями розвитку та використовувати їх потенціал для досягнення власних цілей. Серед таких структур варто виділити Шанхайську організацію співробітництва та групу БРІКС. Також КНР та РФ взаємодіють у межах міжнародних універсальних організацій, однак їх контакти у них мають обмежений характер.

3.3 Співпраця між КНР та РФ у сфері енергетики

Відносини між Китаєм та Росією у сфері енергетики мають характер стратегічного партнерства. Енергетичне співробітництво між державами набуло такого розвитку через взаємодоповнюваність інтересів Китаю та Росії у цій сфері. Так, Китай, починаючи з 1994 р., є чистим імпортером енергоресурсів [173]. Залежність від імпорту нафти у 1994 р. становила 1,9%, однак у 2010 р. цей

показник сягнув 52%, а у 2020 р. досяг 73% [173]. Це було зумовлено швидким зростанням економіки КНР внаслідок проведення реформ Ден Сяопіна, спрямованими на лібералізацію економіки держави. Подальше економічне зростання залежати від можливостей Пекіна гарантувати енергетичну безпеку держави. Натомість Росія, яка в останнє десятиліття ХХ ст. перебувала у стані рецесії, потребувала стимулів економічного зростання. Пекін у ХХ ст. був у пошуках партнера, який був би здатний забезпечити зростаючі потреби у енергоносіях. Натомість Москва прагнула розширити географію експорту енергоресурсів. Отже, подібність інтересів Китаю та Росії у цій сфері гарантувало взаємовигідне та довготривале співробітництво.

Співробітництво у енергетичній сфері між Китаєм та Росією має п'ять етапів розвитку [91]. Перший етап (1991-1996 рр.) характеризується формуванням принципів взаємодії між державами у всіх сферах співробітництва, зокрема і у галузі енергетики. У цей період енергетичне співробітництво було на мінімальному рівні, та проявлялось у закупівлі китайськими приватними компаніями незначних партій нафти (див. Таблиця 1). У 1994 р. російська приватна нафтогазова компанія ЮКОС запропонувала у партнерстві з Китайською національною нафтовою компанією збудувати нафтопровід Ангарск–Дацин [91]. Цей проект зацікавив керівництво обох держав. Москва вбачала у цьому нафтопроводі можливість відновити економічне зростання. Пекін був зацікавлений у розвитку проекту, оскільки прагнув диверсифікувати джерела постачання енергоресурсів. Проте Китай відкладав процес початку реалізації проекту, оскільки керівництво КНР не було впевнене у можливості Росії виконувати свої зобов'язання, з огляду на внутрішньополітичну ситуацію. Тому, проект побудови нафтопроводу був заморожений до 1996 р.

Другий етап взаємодії у сфері енергетики (1996-2004 рр.) припав на другий термін президенства Б. Єльцина та першу каденцію В. Путіна [91]. Головною ознакою цього періоду було нарощення двосторонньої нормативно-правової бази, яка регулювала взаємини у сфері енергетики та розбудова національних енергетичних стратегій. Базовим документом для розвитку дієвого партнерства

у сфері енергетики стала «Угода між Урядом РФ та Урядом КНР про спільний розвиток співробітництва у сфері енергетики від 1996 р.» [36]. Згідно з цим документом передбачалось розпочати консультації щодо розвитку торгівлі нафтою, газом та електроенергією. У 2000 р., за ініціативою Росії було ухвалено «Угоду між Урядом РФ та Урядом КНР про продовження співпраці у сфері енергетики», яка засвідчила початок практичного співробітництва у цій сфері [36]. У документі зазначалось, що держави досягли згоди про умови торгівлі нафтою та газом, а також погодили будівництво нафтопроводу з родовищ Східного Сибіру до Китаю. Лобістами укладання цієї Угоди були російська компанія ЮКОС та китайська CNPC, які прагнули максимізувати власні прибутки. Принципова важливість відносин стратегічного партнерства у сфері енергетики була задекларована у «Договорі про добросусідство, дружбу та співробітництво між РФ та КНР» від 2001 р. [5]. У «Енергетичній стратегії РФ до 2020 р.», ухваленій в 2003 р. відзначається зацікавленість Росії нарощувати свою присутність в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, а серед пріоритетних ринків були виділені Китай, Японія та Індія [43].

Цей період характеризується зміною ролей сторін у ході розвитку відносин. Так, впродовж 1993-2001 рр., головним ініціатором посилення співробітництва у цій сфері була Росія, й була готова йти на поступки задля прогресу відносин. Динамічне зростання економіки КНР зумовило зростання залежності Китаю від імпорту нафти та газу. Показник залежності від імпорту енергоресурсів у 2001 р. сягнув 7%, значна частина (до 50%) компенсувалась за рахунок постачання з держав Перської затоки [173]. Проте у 2001 р. через нестабільність на Близькому Сході, зумовленою початком військової операції НАТО в Афганістані, виникли труднощі із постачанням енергоресурсів, що становило загрозу для економічної стабільності Китаю. Також це спричинило зростання цін на нафту з 15 дол. США у 2000 р., до 35 дол. у 2002 р. (див. Додаток А). Це змусило Пекін шукати альтернативні канали постачання енергоресурсів, оптимальним із яких було розширення співпраці з Росією [73]. У такий спосіб, ініціатива у відносинах в енергетичній сфері перейшла до Китаю, який тепер

змушений пропонувати Російській Федерації більш вигідні умови, ніж держави Європи чи інші імпортери російських енергоносіїв.

У 2001 р. було розпочато виконання частини Угоди між Урядом РФ та Урядом КНР про продовження співпраці у сфері енергетики, щодо будівництва нафтопроводу Ангарск–Дацин. Під час візиту прем'єр-міністра Росії М. Касьянова до Китаю у 2001 р. було підписано Угоду про будівництво нафтопроводу «Росія-Китай» [133]. У 2003 р. компанією ЮКОС було розпочато процес будівництва нафтопроводу, однак, його було призупинено, формально через порушення екологічних стандартів під час прокладання. Проте реальною причиною замороження проекту було здійснення тиску на керівництво компанії ЮКОС зі сторони Кремля, й особисто президента Росії В. Путіна на власника корпорації ЮКОС Б. Ходорковського через політичні мотиви. Москва фактично націоналізувала активи компанії, зокрема і російську частину нафтопроводу «Росія-Китай», через їх формальний продаж державній корпорації Роснефть. Новий оператор інфраструктурного проекту офіційно не розривав контракт з CNPC на будівництво нафтопроводу, однак припинив реалізацію проекту. Дії Кремля викликали невдоволення Пекіна, оскільки це змушувало керівництво Китаю додатково збільшувати імпорт енергоносіїв з держав Близького Сходу, що посилювало його залежність від міжнародної ситуації у цьому регіоні [175]. Незважаючи на труднощі у відносинах, Китай збільшив імпорт російської нафти. На початку другого етапу розвитку взаємин у сфері енергетики, частка Росії у китайському імпорті нафти складала 1,4%, проте у 2004 р. цей показник становив 8,8%, тобто вона зросла у понад 6 разів (див. Таблиця 1).

Третій етап (2004-2008 рр.) розбудови партнерства у сфері енергетики визначається розширенням договірної бази між урядами та активізацією співпраці між енергетичними компаніями [91]. У 2004 р., за результатами візиту В. Путіна до Китаю, було підписано Спільну декларацію РФ і КНР, у якій зазначалось, що сторони зобов'язуються «стимулювати співробітництво у енергетичній сфері з метою досягнення реального прогресу» [27]. Документ засвідчив відсутність у Пекіна претензій до Москви у зв'язку із втручанням

Кремля у реалізацію проекту нафтопроводу Ангарск–Дацин. Ініціатива прискорення співробітництва у сфері енергетики належала Китаю, який прагнув якомога швидше розпочати імпорт нафти з Росії трубопровідним шляхом.

Практична взаємодія між державами у сфері енергетики на третьому етапі виражалась у активізації бізнес-контактів. Однак, на відміну від попереднього етапу розвитку взаємин, співробітництво розвивалось між державними енергетичними корпораціями, а саме між Роснефть, Газпром, Sinopet, CNPC. Перший великий контракт на постачання газу було укладено між Газпромом і CNPC у 2006 р. у ході візиту В. Путіна до Пекіну [16]. Згідно з рамковою угодою передбачалось будівництво двох газопроводів від родовищ Північного Сибіру до Китаю, мережі газосховищ та газових станцій. Передбачалось, що проект буде реалізовано до 2009 р., і щорічні постачання газу складуть 68 млрд куб м., що мало зробити Китай найбільшим імпортером російського газу. Фінансуватись проект мав за рахунок кредитів виділених Індустріальним і комерційним банком Китаю та Китайським банком розвитку [16]. Однак, реалізація проекту не була розпочата через відсутність економічного підґрунтя для його втілення. Російські компанії не були зацікавлені у розвитку газової інфраструктури Далекого Сходу і Східного Сибіру, оскільки основним ринком збуту їх продукції були держави Європи. Натомість CNPC не вбачала необхідності у реалізації цього проекту з огляду на успішне будівництво газопроводу Туркменістан–Китай [149]. Проте у сфері торгівлі нафтою держави впродовж 2004-2008 рр. досягли значних успіхів. У зв'язку зі скороченням видобування нафти у державах Близького Сходу у 2003 р., а також через зростання попиту у світі Китай у 2004 р. різко наростив закупівлі нафти з Росії. У 2003 р. частка РФ у загальному імпорті нафти до КНР склали 5,77% або 9,1 млн тонн нафти, а у 2004 р. цей показник становив 8,78% або 12,2 млн тонн. Також у 2006 р. було погоджено маршрут нафтопроводу «Східний Сибір–Тихий океан», який мав відгалуження до кордону з Китаєм і мав пропускну здатність до 20 млн тонн нафти на рік. Іншим виміром енергетичної взаємодії між державними нафтогазовими компаніями Росії та Китаю стало створення спільних підприємств чи купівля китайськими інвесторами часток

російських компаній. У 2006 р. Роснефть і Sinorec стали співвласниками російської нафтодобувної компанії Удмуртнефть, що стало першим спільним подібним проектом російської та китайської компанії у енергетичній сфері. До того ж це продемонструвало зміну ставлення Москви до залучення інвестицій від китайських державних компаній у національний енергетичний ринок Росії. Так, у 2002 р. державна компанія CNPC була відсторонена від участі в аукціоні на приватизацію компанії Славнефть за рішенням Російського фонду федеральної власності [128]. Рішення Кремля дозволити Sinorec придбати 49% компанії Удмуртнефть було зумовлене бажанням Москви продемонструвати готовність розвивати більш тісне співробітництво з Пекіном. У 2006 р. державна компанія CNPC стала учасником аукціону на часткову приватизацію Роснефть, і за 0,5 млрд дол. США придбала 0,6% акцій компанії [119]. Придбання незначної частки китайською компанією мало засвідчити, що Пекін зацікавлений у спрямуванні інвестицій у російські енергетичні компанії, однак Китаю необхідно більше часу на вивчення усіх можливостей і ризиків.

Четвертий етап (2008-2014 рр.) був періодом практичного втілення попередньо досягнутих домовленостей і динамічного розвитку співробітництва [91]. Рівень взаємодії у сфері енергетики впродовж 2008-2014 рр. дозволяє стверджувати, що відносини перейшли від обмеженого співробітництва до практичного партнерства. Поштовхом до активізації відносин була світова фінансова криза 2008 р., яка мала значний негативний вплив на економіку світу. Так, економіка Європейського Союзу внаслідок кризи скоротилась на 5,8%, що призвело до скорочення споживання енергоресурсів, головним постачальником яких була Російська Федерація (див. Додаток 6). На фоні скорочення попиту на енергоносії, а також падіння цін на нафту з 140 дол. США за барель до 33 дол. (див. Додаток А), російський ВВП скоротився на 12% (див. Додаток В). Натомість ВВП Китаю у 2008-2009 рр. зростав в середньому на 6%, а у 2010 р. зріс на 13% (див. Додаток Б). Швидкий економічний розвиток Китаю призвів до зростання споживання енергоресурсів, й, відповідно, ризику виникнення дефіциту, тому офіційний Пекін був зацікавлений у диверсифікації джерел

постачання. Зважаючи на темпи зростання китайської економіки і його енергетичних потреб, Москва розглядала розширення експорту енергоносіїв до Китаю у якості основного інструменту швидкого відновлення національної економіки від наслідків кризи. У оновленій Енергетичній стратегії Росії до 2030 р., затвердженій в 2009 р., зазначалось, що Китай є пріоритетним партнером для Росії у сфері енергетики, оскільки є найбільшим споживачем енергоресурсів Азійського регіону зі значним потенціалом зростання [44]. Подібність інтересів обох держав зумовило швидкий прогрес у розвитку енергетичного співробітництва. Задля координації співробітництва між Росією та Китаєм у 2008 р. було утворено міжурядову групу Енергетичний діалог, яка мала забезпечити політичну підтримку побудови дієвого партнерства [90]. Першим прикладом реалізованого проекту було підписання у 2009 р. нової угоди між компаніями Роснефть і CNPC щодо будівництва відгалуження нафтопроводу «Східний Сибір–Тихий океан» до Китаю [137]. За новою домовленістю, російські компанії Роснефть і Транснефть отримували від Банку розвитку Китаю довготривалий кредит у сумі 25 млрд дол. США під гарантії постачання щороку 15 млн тонн нафти [149]. У грудні 2010 р. будівництво китайської гілки нафтопроводу «СС – ТО» було завершено, і у січні 2011 р. було розпочато постачання нафти цим маршрутом. Вдала реалізація цього проекту стала свідченням необхідності подальшого розширення співробітництва у сфері енергетики. Також це продемонструвало, що успішність практичного втілення ініціатив у межах російсько-китайських відносинах залежить від політичної підтримки зі сторони обох держав та відповідності їх національним інтересам. Такий підхід до розвитку співробітництва має певні переваги, зокрема політична підтримка значно зменшує навантаження бюрократичних процедур. Однак він має ряд негативних моментів, оскільки ставить економічне і енергетичне співробітництво між КНР та РФ у залежність від стану двостороннього політичного діалогу та ситуації на міжнародній арені, що визначає динаміку розвитку політичних відносин. Іншим важливим аспектом розвитку співробітництва у сфері енергетики стало залучення китайських компаній до

прямої реалізації нафтовидобувних проектів у арктичній частині Росії. У 2013 р. китайська державна компанія CNPC та суверенний інвестиційний фонд КНР «Фонд Шовкового шляху» профінансували будівництво заводу з виробництва та зрідження газу «Ямал ЗПГ» [136]. Формально цей проект був реалізований приватною російською енергетичною компанією «Новатэк», однак в умовах російського енергетичного ринку, ця угода була досягнута шляхом політичних переговорів у межах Енергетичного діалогу.

П'ятий етап (2014-2021 рр.) розвитку відносин у сфері енергетики був зумовлений зближенням Росії та Китаю на фоні загострення політичного протистояння зі США та їх союзниками. Характерною ознакою цього періоду є домінування політичних мотивів у розвитку енергетичного співробітництва. У 2014 р. відбувся візит В. Путіна до Пекіну, який був покликаний засвідчити початок переорієнтації російської зовнішньої політики на Схід. Російське керівництво прагнуло продемонструвати, що незважаючи на санкції Заходу, Росія лишається впливовою державою, яку неможливо ізолювати. За підсумками зустрічі між В. Путіним і Сі Цзіньпіном, між державними компаніями Газпром і CNPC було укладено контракт на постачання в Китай впродовж 30 років газу об'ємом 38 млрд м куб загальною вартістю 400 млрд дол. США [137]. Укладання цього контракту засвідчило, що Москва готова йти на поступки Пекіну в економічних питаннях заради підтримки у політичній сфері. Ідея початку співпраці у сфері торгівлі газом була вперше задекларована у Спільній декларації РФ та КНР від 2004 р., й з цього періоду між державами тривали перемовини щодо умов реалізації проекту [27]. Росія наполягала, що китайські компанії мають бути залучені у фінансування будівництва магістральних газопроводів, однак не можуть брати участь у розробці родовищ. Також Росія прагнула продавати газ Китаю за європейськими ринковими цінами, які є вищими ніж азійські. Натомість КНР категорично відмовлялась фінансувати прокладання газопроводів, оскільки Пекін не вбачав у цьому доцільності для власного економічного зростання. Щодо ціни за газ, то Китай вдало використовував конкуренцію між постачальниками з держав Центральної Азії та Близького

Сходу, щоб вимагати в Росії зниження ціни. До того ж обидві сторони не відчували гострої потреби розвивати співробітництво у газовій сфері. Проте після виникнення загрози введення санкцій проти енергетичного сектору економіки Росії зі сторони Заходу у 2014 р., для Кремля було необхідно терміново диверсифікувати ринки продажу газу, тому присутність на ринку Китаю розглядалась як реальна альтернатива європейських споживачів. Пекін усвідомлював слабкість переговорних позицій Москви, тому зміг забезпечити укладання контракту на вигідних для себе умовах. Так, згідно з домовленістю Росія мала профінансувати магістральний газопровід від родовищ Східного Сибіру і Далекого Сходу до кордону з Китаєм, а також погоджувалась на ціну, що була нижчою від ринкової [153]. Загальні інвестиції Росії у реалізацію проекту були оцінені у розмірі 55 млрд дол. США, що було найбільш вартісним проектом Росії у енергетичній сфері. Будівництво газопроводу «Сила Сибіру» було розпочато у 2015 р. і завершено в 2019 р. [153]. Однак реалізація цього проекту виявилась менш рентабельною для Російської Федерації, ніж передбачалось на момент укладання угоди. Так, у 2014 р. у контракті було визначено, що ціна за 1000 кубометрів буде коливатись на рівні 350 дол. США, при тому, що ринкова вартість була у межах 380-400 дол. США [153]. Однак, у 2019 р., на момент старту постачання газу, Китай закуповував у Росії газ за ціною 170-190 дол. США за 1000 кубометрів, що нівелювало економічний ефект реалізації проекту. Така низька вартість газу була зумовлена зусиллями Пекіна, спрямованими на подальшу диверсифікацію постачання газу й розширення співробітництва у цій сфері з держави Центральної Азії, передовсім Казахстаном та Туркменістаном, а також закупівлею скрапленого газу зі США. Москва була змушена продовжити постачати газ за низькою ціною в Китай з ряду причин, а саме: 1) співпраця у цій сфері забезпечувала зближення у політичному діалозі між державами; 2) введення в експлуатацію газопроводу «Сила Сибіру» подавалась у російських медіа як результат вдалої політики Кремля у східному напрямі; 3) торгівля газом з Китаєм, хоч і меншою мірою, але забезпечувала надходження до бюджету РФ. Незважаючи на низький економічний ефект від

реалізації проекту газопроводу «Сила Сибіру», у 2020 р. компанія Газпром розпочала проектування нового газопроводу «Сила Сибіру-2», який має з'єднати родовища Західного Сибіру із Північно-Західним Китаєм [147]. Однак часові межі реалізації цього проекту невизначені, оскільки китайські компанії не проявили достатньої зацікавленості в участі у побудові газової магістралі.

Також впродовж 2014-2021 рр. активно зростає рівень експорту нафти з Росії до Китаю. Це було зумовлено як політичними домовленостями між лідерами держав, так і об'єктивним зростанням споживання енергоносіїв у Китаї та прискоренням економічного зростання. У 2014 р. загальний об'єм проданої нафти з РФ до КНР склав 30 млн тонн, у 2016 р. цей показник сягнув 52 млн тонн, а у 2020 р. зріс до 83 млн тонн (див. Таблиця 1). Так, частка Росії у загальній структурі імпорту нафти до Китаю зростає до 15,4%. За цим показником РФ була найбільшим партнером КНР у світі, що сприяло подальшій розбудові партнерських відносин. За результатами зустрічі В. Путіна та Сі Цзіньпіна у 2015 р. було оголошено про наміри збільшити потужності нафтопроводу «Росія-Китай» з 15 млн тонн на рік до 30 млн тонн [33]. На відміну від будівництва попереднього нафтопроводу, яке фінансувалось за рахунок китайських державних банків, будівництво проекту «Росія-Китай-2» відбувалось за рахунок інвестицій російських державних компаній Роснефть і Транснефть [129]. Це засвідчило зміну сприйняття Китаєм розвитку відносин з Росією у сфері енергетики. Так, будівництво нафтопроводу «Росія-Китай-1» було профінансоване Китаєм, оскільки Пекін потребував диверсифікації джерел постачання енергоресурсів, тому був готовий ризикувати. Однак після загострення відносин між Росією та Заходом, ініціатива у розбудові відносин знову перейшла до Москви, яка прагнула заручитись підтримкою Пекіна, й була готова йти на різноманітні поступки. До того ж китайські компанії остерігались інвестувати у російські проекти з огляду на ризик введення санкцій зі сторони США та ЄС. Отже, Китай намагався будувати відносини на рівні покупець-продавець, без залучення у процес видобування та транспортування енергоносіїв.

Висновки до розділу 3

Економічна взаємодія є важливою сферою розвитку відносин між Росією і Китаєм. Сторони розвивають економічний діалог як на рівні двосторонніх контактів, так і у межах міжнародних регіональних і універсальних організацій та клубів держав. Зважаючи на географічну близькість, більш суттєву роль для розвитку економічних зв'язків відіграє саме двостороння співпраця. Щодо взаємодії на рівні міжнародних організацій та клубів, то Москва і Пекін віддають перевагу співробітництву у межах регіональних блоків, у яких вони мають суттєву перевагу над іншими учасниками. Найбільш успішним прикладом взаємин між державами у рамках міжнародних організацій є розвиток економічної складової Шанхайської організації співробітництва. Також сторони зацікавлені у сполученні економічних проектів «ОПОШ», ініційованого Китаєм у 2013 р. і Євразійського економічного союзу, який розвиває Росія з 2014 р.

Впродовж 2000-2021 рр. відбулись кардинальні зміни у двосторонній економічній взаємодії, проте головними напрямками цієї сфери відносин були торгівля та залучення інвестицій. Так, Росія стала в основному продавати мінеральні ресурси, а Китай, натомість технологічну продукцію. Тобто між державами вибудовується формат економічних зв'язків, у яких РФ буде відігравати роль сировинної бази для КНР.

Найбільш тісною економічна взаємодія між Китаєм та Росією є у сфері енергетики. Характерною ознакою енергетичних відносин між РФ та КНР є значна політизація процесу. Обидві держави розглядають налагодження контактів у сфері енергетики як елемент покращення політичних відносин. Активне розширення енергетичного співробітництва розпочалось після 2008 р. Енергетичний діалог між державами головним чином розвивається у двох напрямках – торгівля нафтою і торгівля газом. Найбільшими досягненнями у сфері торгівлі нафтою і газом є реалізація у 2010 р. проекту будівництва нафтопроводу «Росія-Китай» і газопроводу «Сила Сибіру» відповідно.

РОЗДІЛ IV СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН КНР та РФ

4.2 Негативний сценарій розвитку співробітництва

Негативний сценарій розвитку співробітництва зумовлений базовими факторами, а саме: зміною керівництва держав, сповільненням економічного зростання Китаю, зменшенням напруги у відносинах між західними державами та Китаєм і Росією, і поступовим зняттям санкцій.

Найбільш ймовірний варіант у рамках негативного сценарію розвитку подій, полягає у комбінації впливу економічного та політичного чинників на ситуацію у Китаї. Так, у період з 2021 р. по 2024 р. китайська економіка буде зростати в середньому на 5-7% на рік. Це буде призведе до швидкого збільшення кредитної заборгованості як приватних компаній, так і населення. В кінцевому випадку це спричинить початок нової світової фінансової кризи, що негативно позначиться як на динаміці зростання китайської економіки, так і російської. Першим сигналом про можливе виникнення кризових явищ на китайському ринку став ризик банкрутства у 2021 р. другого за розміром забудовника КНР компанії Evergrande [165]. Нова фінансова криза буде мати значно більший негативний вплив на китайську економіку, ніж світова фінансова криза 2008 р., оскільки епіцентром її розгортання буде Китай. Основним наслідком кризи для економіки КНР буде сповільнення темпів зростання ВВП до рівня 1-2% річних, що відповідає середньосвітовим показникам. Внаслідок цього енергетичний і сировинний ринок Китаю втратить імпульс до швидкого розширення, що формує основний стимул Росії розвивати двостороннє партнерство. Певний час держави, за інерцією, продовжать розвивати співробітництво між собою, однак його рівень буде поступово скорочуватись.

Також на перебіг двосторонніх відносин значний вплив буде мати зовнішньополітичний момент, головним чином ставлення Сполучених Штатів до кожної з держав окремо. У 2024 р. відбудуться чергові президентські вибори,

на яких, президент Джоозеф Байден не буде висувати власну кандидатуру, зважаючи на вік та стан здоров'я. Однак, це не буде мати визначальний вплив на політику Вашингтону щодо Пекіну, оскільки у державі склався міжпартійний консенсус про визнання Китаю головним конкурентом американського домінування у світі. Таким чином, незалежно від того, представник якої партії очолить державу у 2024 р., він буде втілювати політику, спрямовану на конфронтацію з Китаєм. Сполучені Штати спробують використати інструментарій Г. Кіссінджера, який у 1972 р. скористався кризою у відносинах між СРСР і КНР, щоб сформувати альянс між Сполученими Штатами і Китаєм проти Радянського Союзу [140]. У разі охолодження інтересу Росії до розвитку відносин з Китаєм на фоні економічної кризи в КНР, Сполучені Штати і Європейський Союз запропонують Росії поступки у політичній і економічній сфері, які призведуть до зняття з Москви санкцій і обмежень. У такому випадку Росія втратить потребу розвивати поглиблений політичний діалог з Китаєм, оскільки його продовження більше не буде відповідати інтересам держави.

Задля збереження свого статусу наддержави, Сполучені Штати будуть намагатися залучити Москву у міждержавний військово-політичний та економічний альянс, спрямований на стримування Пекіну. Вашингтон піде на поступки Росії у питанні визнання її домінантною ролі у сфері свого історичного впливу – Східній Європі та Центральній Азії. Такий крок буде мати подвійну ціль: по-перше, покращить взаємодію між США та РФ і остаточно включить Москву у процес стримування Китаю; по-друге, це створить зону прямої конфронтації між Москвою та Пекіном, які посилять конкуренцію за вплив у регіоні Центральної Азії. У такий спосіб Сполучені Штати зможуть реалізувати декілька своїх стратегічних цілей: 1) недопущення формування альянсу між Китаєм та Росією, що становило б загрозу для лідерства США у Євразії та у ІТР; 2) обмеження присутності Росії за межами сфери її впливу; 3) зміщення уваги керівництва Китаю з перспективи розширення глобального впливу на необхідність протистояти Росії.

Цілком можливим варіантом негативного сценарію є охолодження зв'язків

між Москвою та Пекіном внаслідок зникнення у Росії інтересу до розвитку відносин з Китаєм. Історично Росія позиціонує себе як європейська держава, і тимчасова переорієнтація на розширення співпраці зі Сходом, особливо з Китаєм, є вимушеною реакцією на негативне сприйняття Заходом агресивної політики Москви. У 2024 р. відбудуться вибори президента Російської Федерації, на який перемогу отримає В. Путін. Росія продовжить розвивати свою зовнішню політику згідно раніше обраного курсу, віддаючи перевагу східному напрямку. Однак у випадку перемоги альтернативного кандидата від об'єднаної опозиції, ймовірно, що буде переглянуто політику Росії щодо України та Грузії. Нормалізація відносин між Москвою та Києвом призведе до зняття з Російської Федерації усіх раніше накладених санкцій, що поверне їй повноцінний доступ до ринку західних держав. Очевидно, що це не призведе до повного замороження співпраці між Росією та Китаєм, однак буде суттєвим фактором впливу на поступове віддалення Москви від Пекіна. Найбільш негативно нормалізація відносин між Росією та Заходом позначиться на діалозі РФ і КНР у сфері політичної взаємодії та безпеки, оскільки вони є найбільш чутливими у контексті протистояння Заходу. Проте між сторонами збережеться тісна взаємодія у сфері енергетики, оскільки Китай й надалі буде зацікавлений у збільшенні постачання газу з Росії для забезпечення зростаючого попиту.

Посилення економічної та політичної присутності Китаю у Центральній Азії на фоні послаблення ролі Росії у регіоні, у комплексі із погіршенням стану двосторонніх відносин між Пекіном та Москвою призведе прямого протистояння між сторонами за вплив у регіоні. Так, Росія спираючись на військове партнерство у рамках Організацію договору про колективну безпеку розмістить додатковий військовий контингент у центральноазійських державах-членах організації, особливо на кордоні з КНР. Натомість Китаю також почне розвивати мережу військових баз у регіоні, формально розміщуючи їх з метою охорони об'єктів збудованих у межах ініціативи «Один пояс, один шлях». Для Росії, присутність іноземних військових баз у Центральній Азії є питанням забезпечення національної безпеки, тому у відповідь вона посилить військовий

контингент на кордоні з Китаєм. Це призведе до загострення безпекової ситуації на кордоні та виникнення військових сутичок у прикордонній зоні між сторонами. Однак, вони будуть мати обмежений характер, оскільки сторони не будуть прагнути початку повномасштабної війни, зважаючи на військовий та ядерний потенціали один одного.

Найбільш глибокої взаємодії між Китаєм і Росією у рамках міжнародних організацій досягнуто в Шанхайській організації співробітництва, тому негативні тенденції у відносинах між державами повною мірою відобразяться у цій організації. Основним джерелом конфронтації між Пекіном та Москвою є відмінності у баченні подальшого розвитку ШОС та боротьбі за посилення власного впливу у рамках організації. Китай розглядає ШОС як елемент посилення своєї економічної присутності у державах Центральної Азії, тому просуватиме ідею подальшої трансформації організації у економічно-політичний блок. Натомість Росія прагне використовувати Шанхайську організацію співробітництва задля забезпечення власних інтересів у сфері безпеки. У 2021 р. було ухвалено Декларацію ШОС у Душанбе, яка закріпила економічний напрям розвитку організації. У 2030 р. організація буде трансформована у економічно-політичну структуру. Російська Федерація буде змушена застосовувати засоби протидії, зокрема блокувати роботу інституцій організації, погрожувати виходом та тиснути на центральноазійських держав-членів. Для більш успішної реалізації політики протидії, Москва буде залучати до цього процесу інших членів організації, які також відчують загрозу зі сторони Китаю. Головним партнером у цій сфері буде Індія, яка є членом ШОС з 2017 р., але перебуває у стані відкритого прикордонного конфлікту з Китаєм, який продовжує загострюватись. Фактично, у рамках організації будуть сформовані два блоки тяжіння – російсько-індійський та китайсько-пакистанський. Кожен із полюсів буде використовувати методи заохочення та тиску для отримання підтримки невизначених держав, що зрештою призведе до розпаду організації на два протиборчі альянси.

Зростання конфронтаційних настроїв між Російською Федерацією та

Китайською Народною Республікою буде відбуватись на фоні конкуренції між проектами «BRI» і Євразійський економічний союз. У 2015 р. було досягнуто згоди між В. Путіним та Сі Цзіньпіном про сполучення проектів держав задля уникнення конкуренції між ними та заради збереження й поглиблення близьких відносин між державами [35]. Передбачалось, що процес сполучення проектів буде тривати до 2025 р. із залученням ШОС у якості платформи комунікації. Однак зважаючи на проблеми розвитку Шанхайської організації співробітництва, вона не зможе бути залученою до процесу сполучення проектів. Загалом процес сполучення ініціативи BRI і ЄЕС не буде завершено до 2030 р. через суттєві відмінності у інституційній структурі проектів, а також через дублювання частини цілей існування, що буде породжувати внутрішню конкуренцію між інституціями проектів. Паралельне існування обох ініціатив створить додаткову зону конфронтації між Росією та Китаєм, оскільки обидві держави прагнуть сприяти реалізації власних проектів.

4. 2 Позитивний сценарій розвитку співробітництва

Розвиток відносин між Росією та Китаєм впродовж 2021-2030 рр. буде зумовлений внутрішньополітичними процесами. У 2023 р. відбудеться чергова зміна поколінь керівників Комуністичної Партії Китаю. Однак у 2018 р. було прийнято поправку до Конституції КНР, яка скасовувала обмеження на кількість термінів перебування на посаді Глави Китаю [82]. Також у Конституцію держави були додано головну політичну ідею Сі Цзіньпіна про побудову соціалізму з китайською специфікою. Таким чином було легітимізовано подальше перебування при владі Глави Сі Цзіньпіна. У Російській Федерації у 2020 р. відбулись подібні події із внесенням змін до Конституції. Згідно з новими поправками, було дозволено подовжити термін президентських каденцій В. Путіна після 2024 р. ще на 12 років [134]. Збереження чинних політичних режимів позитивно вплине на поглиблення співробітництва, оскільки між лідерами держав встановлений тісний особистий контакт [143].

Росія та Китай продовжать розвивати дієве партнерство у сфері політики та енергетики, поступово поширюючи його на галузь безпеки та економіки. Головним рушієм розширення зв'язків між державами буде подальше погіршення взаємин із Заходом. Російська Федерація перебуває у стані конфронтації з США та ЄС починаючи з 2014 р., тому має значний політичний досвід провадження зовнішньої політики в умовах санкцій та обмежень. Натомість криза відносин між Китаєм і США розпочалась у 2018 р. і продовжує загострюватись, перетікаючи з економічної сфери у галузь безпеки та політики. У 2021 р. було оголошено про утворення оборонного альянсу Австралії, Великої Британії та Сполучених Штатів, який головним чином спрямований проти посилення військової присутності Китаю у Індо-Тихоокеанському регіоні [47]. У рамках нового формату взаємин трьох держав, Сполучені Штати і Велика Британія збудують для Австралії флот атомних підводних човнів. Це призведе до суттєвого зміщення балансу сил у ІТР на користь США та їх союзників, що матиме значний негативний вплив на безпеку Китаю. Також це призведе до того, що у випадку конфлікту, західні держави зможуть заблокувати Малаккську протоку, через яку постачається 80% нафти до Китаю і забезпечується 60% зовнішньої торгівлі [123]. Іншим фактором, що свідчить про серйозну напруженість у відносинах між Пекіном і Вашингтоном є висловлення Джоозефом Байденом 2021 р. запевнень, що Сполучені Штати забезпечать безпеку Тайваню у випадку військового втручання Китаю [110].

Через подальше загострення конфронтації з США, Пекін буде прагнути до поступового розширення двостороннього політичного і безпекового діалогу з Росією задля посилення своєї позиції у протистоянні Вашингтону. Держави розпочнуть тісну взаємодію у координації програм військово-стратегічної оборони. Першим прикладом співробітництва було проведення у 2021 р. першого спільного військово-морського патрулювання акваторії Східно-Китайського моря [116]. Також держави мають значний досвід проведення двосторонніх і багатосторонніх сухопутних військових навчань, що сприяє військовому зближенню Москви та Пекіна. Таким чином, до 2030 р., між

державами буде сформовано офіційний військово-політичний альянс, який буде мати оборонний характер. Задля надання цьому утворенню більшої легітимності, до нього будуть запрошені суміжні держави Центральної і Південно-Східної Азії. Також військовий альянс буде реалізований у рамках Шанхайської організації співробітництва, що буде мати позитивний вплив на загальний стан безпеки у Азії. Військово-політичний альянс Росії та Китаю посилить позиції обох держав на міжнародній арені та дозволить проводити більш агресивну політику. Внаслідок цього, Москва визнає законність претензій Пекіна на контроль над акваторією Південно-Китайського моря, що значно ускладнить міжнародну протидію, у випадку активної експансії у регіон. Натомість Китай підтримує політику Росії на пострадянському просторі й визнає законність приєднання Криму до РФ та незалежність Південної Осетії та Абхазії, і в перспективі незалежність Донецької і Луганської Народних Республік. Найбільш вагомим проектом у рамках розвитку оборонного альянсу буде розвиток спільної системи протиракетної оборони на противагу американській системі ПРО, яка фактично оточує РФ та КНР. Попередня підготовка до реалізації проекту спільної системи ПРО була розпочата ще в 2019 р., коли російські компанії були залучені у проект створення китайської системи попередження про ракетний напад [139].

Окрім побудови партнерських відносин у сфері безпеки, Росія та Китай розвиватимуть стратегічне економічне співробітництво, в основі якого лежатиме енергетичний діалог. Головним чином прогрес у цій сфері буде визначатись темпами економічного зростання Китаю. За прогнозом Світового Банку, ВВП КНР буде зростати впродовж 2021-2025 рр. приблизно на 7%, а впродовж 2025-2030 рр. рівень зростання буде коливатись у межах 5% [159]. Економічне зростання буде провокувати збільшення потреби у імпорті енергоресурсів, передусім нафти. Згідно з прогнозом ГСБ, загальне споживання нафти Китаєм буде становити 790 млн тонн, при цьому залежність від імпорту енергоресурсу буде складати 80% [159]. Необхідність розширювати географію джерел постачання енергоносіїв у поєднанні з загрозою блокування Малаккської

протоки військово-морськими силами США, й відповідно, обмеження транспортування нафти морським шляхом, штовхатиме Китай до форсування побудови енергетичного альянсу з Росією. Основним елементом розбудови відносин у сфері енергетики буде залучення китайських компаній у процес освоєння родовищ Східного Сибіру та Далекого Сходу, що відповідає національним інтересам Росії. Пріоритетним районом видобування будуть родовища арктичної частини РФ, яка за рахунок китайських інвестицій збільшить свою присутність у регіоні. Взаємини будуть розвиватись за принципом, що був застосований при реалізації проекту будівництва газозріджувального заводу «Ямал-ГЗЗ», власниками істотної частки якого є китайські енергетичні компанії. Також китайські компанії будуть залучені до фінансування процесу будівництва мережі магістральних нафто- і газопроводів, що мають забезпечити зростання постачання енергоносіїв в КНР.

Для успішного функціонування відносин стратегічного партнерства, Китаю доведеться подолати негативне сприйняття російськими елітами зростання домінуючої ролі КНР у двосторонніх відносинах. Для формування позитивного іміджу Китаю у Росії, Пекін збільшить кількості інвестицій у несировинний сектор економіки, головним чином у сферу інформаційних технологій чи промисловість, що виробляє продукцію з високою доданою вартістю. Надходження значної кількості китайських інвестицій призведе до прискорення зростання ВВП Росії. Китай буде проявляти зацікавленість у економічному розвитку Росії, оскільки це посилить позиції Москви, а отже і їхнього альянсу на міжнародній арені.

Значного успіху сторони досягнуть у сфері співпраці у рамках ШОС, яка стане провідним майданчиком політичної активності Росії та Китаю на азійському просторі. Шанхайська організація співробітництва відіграватиме провідну роль у розбудові відносин стратегічного партнерства між Пекіном і Москвою. До 2030 р. ШОС буде остаточно трансформовано у повноформатну міжнародну організацію, головний інтерес якої буде зосереджено на економічній сфері. Початок цього процесу було покладено під час саміту організації в

Душанбе у 2021 р., на якому було дано старт процесу розробки проекту побудови зони вільної торгівлі в рамках організації [8]. Також у рамках ШОС буде успішно завершено процес сполучення ініціатив Китаю «Один пояс, один шлях» і проекту Росії «Євразійський економічний союз». Шляхом успішного сполучення ініціатив, Пекін та Москва подолають взаємну недовіру один до одного та уникнуть виникнення боротьби за контроль над регіоном. Проте, незважаючи на трансформаційні процеси, організація збереже свою роль гаранту стабільності і безпеки у Центральній Азії. Ключова роль у розвитку сфери безпеки та військового співробітництва у рамках ШОС буде збережена за Росією. Натомість поглиблення економічної співпраці між державами буде у сфері компетенції Китаю. Такий розподіл обов'язків у рамках організації сприятиме врівноваженню позицій лідерів організації і сприятиме зближенню Москви та Пекіну на двосторонньому рівні.

Отже, згідно з позитивним сценарієм розвитку відносин між Китаєм та Росією, між сторонами будуть сформовані відносини дієвого стратегічного партнерства. Головними сферами інтересів розвитку двосторонніх відносин буде координація зовнішніх політик з основних питань міжнародних відносин; поглиблення співпраці у сфері енергетики; взаємодія у регіоні Центральної Азії з метою недопущення появи конфронтаційних процесів.

4.3 Оптимальний сценарій розвитку

Оптимальний сценарій розвитку взаємин між Росією та Китаєм полягає у поступовому поглибленні економічного діалогу зі збереженням статус-кво у сфері політики та безпеки. Базовою сферою, яка буде визначати динаміку розвитку економічної та політичної взаємодії буде енергетика. Також держави продовжать зміцнювати політичне співробітництво, що спрямоване на формування багатопольярного світу. Однак через асиметричність у двосторонніх відносинах, Росія буде уникати формування військово-політичного чи економічного альянсу з Китаєм з міркувань збереження власної незалежної політики та простору для

геополітичних маневрів.

Розширення співробітництва у сфері політики між РФ та КНР буде зумовлено наростанням конфронтації між Китаєм та США, через боротьбу за глобальне лідерство. Росія також перебуває у стані конфлікту зі Заходом, що спричинений проведенням Москвою агресивної політики у Східній Європі. Зважаючи на збереження влади у Росії режимом В. Путіна, криза у відносинах між РФ та США і ЄС буде довготривалою. Тому керівництво обох держав продовжить поглиблення політичного діалогу заради посилення своїх позицій у протистоянні з опонентами. Також Китай та Росія визначають у своїх програмних документах важливість побудови багатопольярного світу, у якому кожна держава буде мати рівні права та можливості для розвитку [13; 162]. Зважаючи на однаковість позицій, Москва та Пекін сформуують спільну стратегію побудови багатопольярного світу, і почнуть втілювати її на практиці. Перегляд існуючих норм міжнародного порядку буде головною темою двостороннього політичного діалогу. Для практичного втілення своїх намірів, Пекін та Москва залучать до процесу перебудови інших зацікавлених сторін, зокрема Бразилію, Індію, Південну Африку і Японію. Це призведе до розширення діалогу між Росією та Китаєм у рамках групи БРІКС. Москва та Пекін будуть спільно лобіювати ідею зміщення акценту діяльності групи з економічних питань на політичні. Також обидві держави забезпечать перетворення клубу держав у повноцінну міжнародну організацію. Першочергово, це буде здійснено для досягнення ефекту синергії зусиль усіх держав-членів, у побудові багатопольярного світу. Однак Росія та Китай також будуть переслідувати власні геополітичні та гео економічні цілі. Після успішного перетворення БРІКС на міжнародну організацію Росія буде відігравати більш помітну роль у сфері міжнародної безпеки. Натомість Китай розширить можливості для своєї економічної експансії у Африці та Латинській Америці. Проте організація БРІКС буде мати ряд суттєвих функціональних обмежень, що буде зменшувати її ефективність. Так, члени організації розміщені на 3 континентах, що ускладнює процес розширення економічних відносин. Також

членами організації мають різну ідеологічну основу та світосприйняття, що буде створювати перешкоди до розширення політичного діалогу. До того ж між Індією та Китайською Народною Республікою існує активний територіальний конфлікт, що негативно впливатиме на перспективи співробітництва у галузі безпеки та оборони. Тому взаємодія між Росією та Китаєм у форматі БРІКС буде відігравати роль допоміжного фактору, а головним напрямом розвитку політичного діалогу буде залишатись двосторонні контакти.

Москва та Пекін до 2030 р. вибудують дієву модель двосторонніх відносин, яка буде пріоритетною сферою розвитку взаємин. Менш динамічно будуть розвиватись відносини у рамках міжнародних організацій. У 2021 р. під час онлайн-зустрічі між В. Путіним та Сі Цзіньпіном було підписано протокол про пролонгацію Договору про добросусідство, дружбу та співробітництво до 2026 р. без внесення змін до умов договору [138]. У ході пресконференції за результатами саміту В. Путін та Сі Цзіньпін заявили, що рівень двосторонніх відносин є найвищим за всю історію відносин між державами, і завданням обох держав є підтримати та розвинути цю взаємодію [138]. Однак політичне співробітництво буде мати формат політичних комунікацій, оприлюднення спільних заяв щодо ключових питань міжнародних відносин та співпраці у міжнародних організаціях. У таких чутливих питаннях як забезпечення національного суверенітету, сторони будуть висловлювати запевнення у підтримці, однак у практичному вимірі будуть дотримуватись нейтральної позиції. Так, Китай не визнає приєднання Криму до Росії чи незалежність самопроголошених республік на пострадянському просторі. Натомість Москва не визнає законними претензії Китаю на акваторію Південно-Китайського моря. Певним чином це буде перешкоджати подальшому розвитку політичного співробітництва між державами. Однак у разі взаємного визнання територіальних претензій, Росія та Китай опиняться у міжнародній політичній та економічній ізоляції, що не відповідає інтересам розвитку співробітництва між державами.

Росія та Китай будуть поглиблювати взаємодію у рамках Шанхайської

організації співробітництва. Як було зазначено у дослідженні, КНР прагне використовувати потенціал організації для посилення економічних зв'язків між державами Азії. Для Росії головним мотивом участі у ШОС є захист своїх інтересів у державах Центральної Азії та протидія спробам Китаю витіснити РФ з регіону. Розвиток ШОС впродовж 2021-2030 рр. буде залежати від здатності Москви та Пекіну дійти компромісу щодо формату подальшого розвитку організації. Росія та Китаю, незважаючи на існування відносин дієвого партнерства, будуть конкурувати між собою у Центральній Азії. При цьому, роль ШОС як балансиру між інтересами двох лідерів держав буде нівельована, оскільки більш помітну роль у організації будуть відігравати Індія та Іран. Таким чином організація буде фрагментована, що ускладнить взаємодію учасників між собою. Щодо процесу сполучення ініціативи «Один пояс, один шлях» і Євразійського економічного союзу, то проект буде реалізовано частково, зокрема у сфері побудови інфраструктурних проектів. Цього вдасться досягнути, оскільки це відповідає економічним інтересам як Росії, так і Китаю. Однак реалізація проекту формування зони вільної торгівлі між ЄС і Китаєм буде зупинено, оскільки Російська Федерація заблокує цю ініціативу. Кремль розцінює проект ЗВТ між Китаєм і ЄС як елемент китайської економічної та політичної експансії у власну зону впливу.

Співпраця у сфері енергетики залишиться найбільш важливою сферою у процесі розвитку стратегічної взаємодії. Попит на енергоносії у Китаї буде зростатиме і надалі, що буде сприяти поглибленню співпраці між державами. Держави продовжать співробітництво у розбудові мережі магістральних нафто- та газопроводів. У 2020 р. було розпочато проектування газопроводу «Сила Сибіру-2», який буде спрямовано до провінцій Північно-Західного Китаю, що дозволить Пекіну забезпечити енергетичну безпеку внутрішніх територій держави [147]. Реалізація цього проекту буде залежати від успішності перемовин між КНР та РФ на політичному рівні. Так, російські компанії зацікавлені у отриманні безвідсоткових кредитів від китайських державних банків, оскільки це забезпечує гарантії постійної закупівлі газу Китаєм за новозбудованим

маршрутом. Натомість китайська сторона прагне перекласти фінансування будівництва трубопроводів на російські компанії, задля мінімізації ризиків неповернення кредитів. Проте через зростання потреб у енергоносіях, КНР піде на поступки РФ та профінансує будівництво мережі газопроводів. Китай буде розширювати інвестиції у російські енергетичні компанії. За рахунок входження у акціонерний капітал компаній, КНР забезпечить ефективний контроль над маршрутами постачанням енергоресурсів, і зможе гарантувати безперебійність постачання нафти і газу до Китаю. Проте у інших сферах двосторонньої економічної взаємодії, буде відбуватись процес стагнації. Так, у структурі російського експорту продовжить збільшуватись частка сировини (енергоносії, руди металів) і продукції сільського господарства. Залежність російської економіки від експорту сировини до КНР буде посилюватись пропорційно до зменшення експорту в держави Європи. Натомість Китай наростить експорт до Росії технологічної продукції, витісняючи російських національних виробників. Таким чином до 2030 р. буде остаточно завершено формування економічних відносин між державами за моделлю «сировина база – метрополія».

Отже, оптимальний сценарій розвитку взаємин між Китаєм та Росією у середньостроковій перспективі передбачає збереження нинішніх темпів розбудови відносин. Сторони продовжать поглиблювати політичний діалог у результаті якого, система міжнародних відносин буде змінена. Співробітництво у політичній сфері головним чином буде розвиватись на основі двосторонніх контактів. Також певна роль буде належати міжнародним організаціям таким як група БРІКС та ШОС. У політичній сфері Росія буде намагатись будувати рівноправне й взаємовигідне партнерство з Китаєм. Однак КНР, зважаючи на свій економічний потенціал залучить РФ у сферу свого політичного впливу. У сфері економіки між державами буде розвиватися асиметричне партнерство, з яскраво вираженим домінуванням Китаю. До 2030 р. Росія закріпить буде найбільшим постачальника сировини до Китаю й гарантом його ресурсної безпеки. Певним чином це буде мати позитивний вплив на загальну тенденцію розвитку відносин між державами, однак у довгостроковій перспективі буде

фактором ослаблення ролі Росії на міжнародній арені, як великої держави.

Висновки до розділу 4

Розвиток співробітництва між Росією та Китаєм залежить від ряду внутрішніх і зовнішніх факторів. Найбільш важливими з них є: режим, що перебуває при владі в Росії; динаміка економічного зростання Китаю; активність зовнішньої політики США.

Позитивний сценарій складено за умови збереження у Росії влади В. Путіним, подальшого загострення відносин між Росією і Китаєм з однієї і США з іншої та збереження у Китаї темпів економічного зростання. За цим сценарієм у середньостроковій перспективі між Москвою та Пекіном буде сформовано міцний військово-політичний та економічний союз, що дозволить цим державам відігравати значну роль на міжнародній арені. Основними сферами взаємодії між державами, буде розвиток енергетичного діалогу та залучення китайських інвестицій задля перезапуску російської економіки.

Негативний сценарій зумовлений невдалим транзитом влади у Росії у 2024 р. Також значний негативний вплив на відносини між Москвою та Пекіном буде мати сповільнення економічного зростання Китаю, що призведе до втрати Росією економічного інтересу у розвитку співробітництва. Також гальмування процесу розбудови відносин може бути наслідком відновлення політичного діалогу між РФ та США. Найбільш негативного впливу на співробітництво між державами буде мати поєднання факторів сповільнення темпів економічного зростання КНР і відновлення відносин між Росією та Заходом. У такому разі відносини між державами можуть перейти у стадію конфронтації.

Оптимальний сценарій передбачає відсутність різких коливань у відносинах обох держав. Москва та Пекін продовжать поглиблювати політичний діалог, але будуть уникати формування союзницьких відносин. Взаємини у сфері енергетики будуть мати асиметричний характер, із домуванням Китаю.

ВИСНОВКИ

У відносинах Російської Федерації та Китайської Народної Республіки впродовж 2000-2021 рр. відбулись значні трансформаційні процеси. Це було відображено у доктринальних документах Росії та Китаю. Так, у Концепції зовнішньої політики РФ від 2000 р., Китай було охарактеризовано як суміжну державу, з якою розвивається тісне прикордонне співробітництво. Однак у Концепції зовнішньої політики від 2016 р., КНР визначається як пріоритетний зовнішньополітичний партнер Росії. Про збільшення для Російської Федерації ролі економічної взаємодії з Китайською Народною Республікою, свідчить згадування Китаю у Концепції довготермінового соціально-економічного розвитку, у якості держави, поглиблення взаємодії з якою, буде сприяти прискореному економічному розвитку Росії. Також збільшення важливості відносин з Китаєм відображене у Енергетичних стратегіях РФ. У першій редакції цього документу опублікованій у 2003 р. вказано, що Росія зацікавлена у організації енергетичного співробітництва з Китаєм і буде вивчати можливості його налагодження. У третьому варіанті Стратегії, який було оприлюднено в 2020 р. відзначається, що розбудова стратегічного партнерства з Китаєм є пріоритетом для російської політики у сфері енергетики.

Зовнішня політика Китаю базується на концептуальних ідеях, які формулюють лідери держави у своїй інавгураційній промові. У них окреслюються основні напрями розвитку Китаю, його внутрішньої і зовнішньої політики. Впродовж ХХІ ст. у КНР відбулось три зміни поколінь лідерів, двоє з яких сформували власні концептуальні ідеї. З 2003 по 2013 р. КНР очолював Ху Цзіньтао, який реалізовував ідею «Гармонійного світу». Вона передбачала нормалізацію відносин з сусідами та, за можливості, розбудову з ними тісних економічних зв'язків. Налагодження політичних відносин з Росією у різноманітних форматах, згідно з цією ідеєю було першочерговим завданням Пекіна. Впродовж 2003-2013 рр. Китай та Росія досягнули високого рівня

комунікації у форматі двостороннього політичного діалогу на рівні лідерів держав, а також у рамках багатосторонніх структур. У 2013 р. лідером Китаю став Сі Цзіньпін, який проголосив нову ідею розвитку держави – «Соціалізм з китайською специфікою». Згідно з цією ідеєю, Китай, спираючись на раніше досягнутий прогрес у політичних відносинах з Росією, має посилювати економічну складову взаємин задля збереження темпів свого економічного зростання. У Китаї до 2015 р. була присутня практика публікації Білих книг з національної безпеки, у яких декларувались головні виклики для КНР у сфері міжнародних відносин, а також цілі та завдання на міжнародній арені. Про зростання ролі Росії для Китаю свідчить збільшення кількості згадок про неї у документах і розширення переліку тем, у яких Пекін зацікавлений взаємодіяти з Москвою. Так, у Білій книзі 2002 р. про Росію згадується тільки у контексті невирішеного прикордонного конфлікту. Але у документі 2015 р. відзначається, що КНР та РФ мають розвинуте партнерство у сфері політики, енергетики, безпеки та міжнародних комунікацій.

Про трансформацію відносин між державами свідчить еволюція практичної взаємодії у різноманітних сферах. Держави досягнули значного прогресу в політично-військовому співробітництві. Китай та Росія спільно виступають за перебудову міжнародної системи і формування багатопольярного світу, у якому вони будуть займати ключові позиції. Фактичним втіленням цих намірів є конкуренція зі західними державами за глобальне лідерство, передовсім зі США. Співпраця у цьому питанні розвивається у двох напрямках – двосторонній комунікації та багатосторонній взаємодії. Двостороння співпраця полягає у оприлюдненні спільних заяв щодо розвитку багатопольярного світу, однак на практиці воно немає реального втілення. Причиною цього є те, що сторони, незважаючи на конфронтацію зі західними державами, прагнуть зберегти тісну економічну взаємодію з Заходом. Тобто, Китай та Росія співпрацюють разом задля припинення домінування Заходу у світовій політиці та економіці, однак на практиці, є активними учасниками існуючих систем. Через це їхня двостороння політична співпраця, у більшій мірі, є декларативною. Проте

у сфері багатостороннього політичного співробітництва, Росія та Китай досягнули значного прогресу. Найбільш успішно держави взаємодіють у рамках регіональних структур, зокрема в Шанхайській організації співробітництва та БРІКС. Головною метою існування ШОС є співпраця між центральноазійськими державами, Росією та Китаєм у сфері безпеки. Проте Москва та Пекін також використовують організацію як майданчик для узгодження своїх політик щодо Центральної Азії, оскільки у цьому регіоні зіштовхуються їх політичні та економічні інтереси. Прикладом такої взаємодії є спроба сполучення геополітичних проектів «Один пояс, один шлях», який розвиває Китай та Євразійського економічного союзу, який є ініціативою Росії.

Російська Федерація та Китайська Народна Республіка мають значний прогрес у розвитку військового співробітництва. Воно проявляється у проведенні спільних двосторонніх військових навчаннях, у які залучаються військові сили армії та флоту. Також держави мають тісне співробітництво у сфері торгівлі зброєю та військовими технологіями. Китай був основним покупцем російської зброї на початку ХХІ ст., проте у процесі розвитку власного виробництва озброєння скорочував закупівлі впродовж ХХІ ст. Москва та Пекін також розвивають військову взаємодію у рамках ШОС, організовуючи багатосторонні військові та антитерористичні навчання.

Найбільшого прогресу у двосторонній взаємодії Росія та Китай досягнули у економічній сфері. Показником прогресу є постійне зростання об'єму товарообігу між державами впродовж 2000-2021 рр. Якщо на початку ХХІ ст. загальний об'єм торгівлі складав 3,5 млрд дол. США і генерувався за рахунок прикордонної торгівлі, то у 2020 р. двосторонній товарообіг сягнув 110 млрд дол. США. Проте у економічних відносинах між державами спостерігається асиметричний розвиток. Так, Росія, головним чином, зосереджується на експорті до Китаю сировини та енергоресурсів. Натомість Китай експортує до Росії широкий спектр товарів, однак значну частину становлять машини та обладнання, автомобілі, споживча електроніка.

Ключовою сферою співробітництва у сфері економіки, є енергетична

галузь. Російська енергетична політика, після 2014 р. спрямована на збільшення частки Китаю у загальній структурі експорту енергоносіїв. Для цього Росія виявляє готовність йти на певні компроміси з Китаєм, зокрема дозволяє китайським державним енергетичним компаніям володіти акціями енергетичних компаній. Китайська Народна Республіка також виявляє посилений інтерес до розширення співпраці з Російською Федерацією у енергетичній сфері, оскільки це буде сприяти диверсифікації джерел постачання, й, відповідно, посилення енергетичної безпеки. Проте постійний процес зближення у енергетичній сфері та активне проникнення китайських компаній у цей сектор економіки, викликає занепокоєння у частини еліт, яка остерігається, що Китай прагне нав'язати Росії нерівноправні відносини шляхом контролю над її енергетичним сектором.

Також Москва та Пекін розвивають економічну взаємодію у межах багатосторонніх організацій. Для цього напряму взаємодії притаманні загальні тенденції розвитку співпраці між державами, тобто більш вдалим є співпраця у регіональних організаціях. Трансформація ШОС у організацію економічного характеру, відображає інтерес Китаю до розширення свого впливу у регіоні. Проте Росії поки що вдається блокувати політику КНР. Обидва партнери розглядають ШОС та БРІКС як інструменти політичної боротьби проти Заходу та існуючої міжнародної фінансової системи. Так, держави розвивають або планують розвивати незалежні фінансові інституції в рамках ШОС та БРІКС, які будуть існувати паралельно до системи вибудованої в рамках МВФ.

Використовуючи отримані у ході дослідження результати, було складено три можливі сценарії розвитку відносин між державами у середньостроковій перспективі. Згідно з позитивним сценарієм, між Росією та Китаєм буде сформований політичний та економічний союз, і держави будуть розвивати конструктивні партнерські відносини. Негативний сценарій передбачає охолодження відносин, і початок відкритої конкуренції за вплив у Центральній Азії. Оптимальний сценарій передбачає продовження розвитку відносин, однак без формування альянсів чи союзів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Аналитическая справка и статистические данные по внешней торговле России и Китая в первом полугодии 2020 г. *Russchina trade*. 2021. URL: <https://cutt.ly/eRV3gyi> (дата звернення 28.09.2021).
2. Астанинская декларация глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества. *Министерство Юстиции Кыргызской Республики*. 2005. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17532> (дата звернення 16.09.2021).
3. Владимир Путин обсудил с представителями руководства КНР различные вопросы российско-китайского сотрудничества. *Офіційний сайт Президента Російської Федерації*. 2002. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/27784> (дата звернення 26.09.2021).
4. Декларация о создании Шанхайской организации сотрудничества от 14.06.2001. *Офіційний сайт Президента Росії*. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/3406> (дата звернення 15.09.2021).
5. Договор о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между РФ и КНР от 16.07.2001 г. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/3418> (дата звернення 21.01.2021).
6. Договор о Евразийском экономическом союзе. *Офіційний сайт Євразійського Економічного Союзу*. 2014. URL: <https://cutt.ly/nR5KrvZ> (дата звернення 05.10.2021).
7. Дополнительное соглашение между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой о российско-китайской государственной границе на ее Восточной части от 14.10.2004 г. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901945334> (дата звернення 21.01.2021).
8. Душанбинская декларация двадцатилетия ШОС от 17.09.2021. *Офіційний сайт ШОС*. URL: <http://rus.sectsco.org/load/779610/> (дата звернення 22.09.2021).
9. История АТЭС. *ФАС*. 2020. URL: <https://fas.gov.ru/pages/international-partnership/ates/> (дата звернення 16.10.2021).

10. Концепция внешней политики РФ от 15.07.2008 г. *Офіційний сайт Президента Російської Федерації*. 2008. URL: <http://kremlin.ru/acts/news/785> (дата звернення 19.01.2021).
11. Концепция внешней политики РФ от 18.02.2013 г. *Офіційний сайт Президента Російської Федерації*. 2003. URL: <https://cutt.ly/CcPzt2b> (дата звернення 21.01.2021).
12. Концепция внешней политики РФ от 18.02.2016 г. *Офіційний сайт Президента Російської Федерації*. 2016. URL: <https://cutt.ly/qcP44ni> (дата звернення 21.01.2021).
13. Концепция внешней политики РФ от 28.06.2000 г. *Офіційний сайт Президента Російської Федерації* URL: <http://docs.cntd.ru/document/901764263> (дата звернення 21.01.2021).
14. Концепция долгосрочного социально-экономического развития РФ на период до 2020 года от 17.11.2008 г. URL: <http://static.government.ru/media/files/aaooFKSheDLiM99HEcyrygytfmGzrnAX.pdf> *Офіційний сайт уряду Російської Федерації*. (дата звернення 25.01.2021).
15. О российско-китайских отношениях стратегического партнерства. *МЗС РФ*. 2021. URL: <https://www.mid.ru/strategiceskoe-partnerstvo-s-kitaem> (дата звернення 23.04.2021).
16. Об итогах визита делегации ОАО «Газпром» в Китайскую Народную Республику. *Пресс-центр Газпром*. 2006. URL: <https://www.gazprom.ru/press/news/2006/march/article55640/> (дата звернення 27.10.2021).
17. Ответы на вопросы журналистов по итогам визита в Китай. *Офіційний сайт Президента Російської Федерації*. 2014. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/21064> (дата звернення 07.10.2021).
18. Отчёт о внешней торговле России в 2013 году: товарооборот, экспорт, импорт, торговые партнёры, структура, товары, динамика. *Внешняя торговля России*. 2013. URL: <https://russian-trade.com/reports-and-reviews/2016-03/vneshnyaya-torgovlya-rossii-v-2013-godu/> (дата звернення 27.09.2021).

19. Переговоры между председателем КНР и президентом РФ. *Офіційний сайт посольства РФ у Таджикистане*. 2006. URL: <http://tj.chineseembassy.org/rus/xwdt/t243996.htm> (дата звернення 26.09.2021).
20. Положение в Мьянме: проект резолюции СБ ООН № S/2007/14. *Офіційний сайт Ради Безпеки ООН*. 2007. URL: <https://undocs.org/ru/S/2007/14> (дата звернення 10.09.2021).
21. Проекты резолюций, не принятые в результате голосования постоянных членов против них на открытых заседаниях Совета Безопасности. *Офіційний сайт Ради Безпеки ООН*. 2021. URL: <https://www.un.org/securitycouncil/ru/content/veto-90-present> (дата звернення 11.09.2021).
22. Прямые инвестиции в Российскую Федерацию. *Офіційний сайт Центрального Банка РФ*. 2021. URL: https://www.cbr.ru/vfs/statistics/credit_statistics/direct_investment/10-dir_inv.xlsx (дата звернення 29.09.2021).
23. Российско-китайские переговоры в 2014 году. *Офіційний сайт Президента Російської Федерації*. 2014. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/21045> (дата звернення 07.10.2021).
24. Российско-китайское инвестиционное сотрудничество. *Торговое представительство Российской Федерации в Китайской Народной Республике*. 2021. URL: <http://russchinatrade.ru/ru/ru-cn-cooperation/investment> (дата звернення 29.09.2021).
25. Си Цзиньпин: Китай будет ставить в приоритет своей внешней политики развитие китайско-российских отношений. *Посольство КНР в Російській Федерації*. URL: <http://ru.china-embassy.org/rus/ztbd/xjpgsfw/t1067924.htm> (дата звернення 09.04.2021).
26. Совместная декларация Российской Федерации и Китайской Народной Республики о международном порядке в XXI веке. *Офіційний сайт Президента Російської Федерації*. 2005. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/3660> (дата звернення 08.03.2021).

27. Совместная декларация Российской Федерации и Китайской Народной Республики от 14 октября 2014 года. *Офіційний сайт Президента Російської Федерації*. 2004. URL:<http://www.kremlin.ru/supplement/2053> (дата звернення 26.10.2021).
28. Совместная китайско-российская декларация от 03.09.1994 года. URL: <http://www.analysisclub.ru/index.php?art=1869&page=chna> (дата звернення 20.04.2021).
29. Совместная китайско-российская декларация от 25.04.1996 года. URL: <http://russian.china.org.cn/russian/273010.htm> (дата звернення 15.04.2021).
30. Совместная пресс-конференция с Председателем КНР Ху Цзиньтао. *Офіційний сайт Президента Російської Федерації*. 2003. URL: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22004> (дата звернення 27.02.2021).
31. Совместная российско-китайская декларация от 25.04.1996 г. URL: <https://docs.cntd.ru/document/1901175> (дата звернення 21.01.2021).
32. Совместное заявление лидеров стран БРИК от 16.06.2009. *Офіційний сайт Президента Росії*. URL: <http://kremlin.ru/supplement/209> (дата звернення 22.09.2021).
33. Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о новом этапе отношений всеобъемлющего партнерства и стратегического взаимодействия. *Офіційний сайт Президента Російської Федерації*. 2015. URL: <http://kremlin.ru/supplement/1642> (дата звернення 11.03.2021).
34. Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о развитии отношений всеобъемлющего партнерства и стратегического взаимодействия, вступающих в новую эпоху. *Офіційний сайт Президента Російської Федерації*. 2019. URL: <http://kremlin.ru/supplement/5413> (дата звернення 24.04.2021).
35. Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о сотрудничестве по сопряжению строительства Евразийского экономического союза и Экономического пояса Шелкового пути. *Офіційний*

- сайт Президента Російської Федерації*. 2015. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/4971> (дата звернення 07.10.2021).
36. Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики о продолжении сотрудничества в энергетической сфере от 12 декабря 2000 года. *Электронный фонд правовых и нормативно-технических документов*. 2000. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901776820> (дата звернення 26.10.2021).
37. Соглашение между Республикой Казахстан, Кыргызской Республикой, Российской Федерацией, Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой об укреплении доверия в военной области в районе границы от 25.04.1996. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3879 (дата звернення 14.09.2021).
38. Стратегия развития Шанхайской организации сотрудничества до 2025 года. *Офіційний сайт ШОС*. 2015. URL: <http://sco-russia.ru/load/1013640805> (дата звернення 09.10.2021).
39. Ташкентская декларация 15-летия Шанхайской организации сотрудничества. *Офіційний сайт Президента Російської Федерації*. 2016. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/5094/print> (дата звернення 09.10.2021).
40. Теория гармоничного мира председателя Ху Цзиньтао. *Жэньминь Жибао*. 2009. URL: <http://russian.people.com.cn/95181/6823894.html> (дата звернення 18.04.2021).
41. Хартия Шанхайской Организации Сотрудничества. *Официальный сайт Министерства экономического развития России*. 2002. URL: https://www.economy.gov.ru/material/file/2beaa1347de263c439f9843e53782837/hartiya_shos.DOCX (дата звернення 03.10.2021).
42. Церемония вступления Владимира Путина в должность Президента России : відео. *Офіційний сайт Президента Російської Федерації*. URL: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21410/videos> (дата звернення 25.02.2021).
43. Энергетическая стратегия РФ до 2020 года от 28.08.2003 г. URL:

<https://docs.cntd.ru/document/901872984> (дата звернення 03.02.2021).

44. Энергетическая стратегия РФ до 2030 года від 13.11.2009 г. URL: <https://docs.cntd.ru/document/902187046?marker=65A0IQ> (дата звернення 04.02.2021).

45. Энергетическая стратегия РФ до 2035 года от 09.06.2020 г. URL: <http://static.government.ru/media/files/w4sigFOiDjGVDYT4IgsApssm6mZRb7wx.pdf> (дата звернення 04.02.2021).

46. Энергетическое сотрудничество в рамках ШОС. *Сайт МЗС РФ*. 2014. URL: https://www.mid.ru/sanhajskaa-organizacia-sotrudnicestva-sos/-/asset_publisher/0vP3hQoCPRg5/content/id/939531 (дата звернення 05.10.2021).

47. Australia to pursue nuclear-powered submarines through new trilateral enhanced security partnership. *Офіційний сайт прем'єр-міністра Австралії*. 2021. URL: <https://www.pm.gov.au/media/australia-pursue-nuclear-powered-submarines-through-new-trilateral-enhanced-security> (дата звернення 30.10.2021).

48. Backgrounder: Five Principles of Peaceful Coexistence. *Xinhua*. 2015. URL: <https://cutt.ly/7bbKdyl> (дата звернення 07.02.2021).

49. BRICS Official Document sand Meetings. *BRICS Information Centre*. 2021. URL: <http://www.brics.utoronto.ca/docs/index.html> (дата звернення 24.09.2021).

50. China trade balance, exports and imports by country. *WITS*. 2013. URL: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2013/TradeFlow/EXPORT/Partner/by-country> (дата звернення 27.09.2021).

51. China unveils action plan on Belt and Road Initiative. *Xinhua*. URL: http://english.www.gov.cn/news/top_news/2015/03/28/content_281475079055789.htm (дата звернення 09.02.2021).

52. China's Military Strategy, May, 2015. *The State Council Information Office of the PRC*. URL: http://www.china.org.cn/china/2015-05/26/content_35661433.htm (дата звернення 09.02.2021).

53. China's Peaceful Development Road (White Paper), Dec. 22, 2005. *Xinhua*. URL: https://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2005-12/22/content_505678_6.htm (дата звернення 10.02.2021).

54. 'Chinese Dream' to shape global and scope. *Xinhua*. URL: https://www.chinadaily.com.cn/china/2013-12/07/content_17159585.htm (дата звернення 10.02.2021).
55. Energy Development Strategy Action Plan for 2014-2020 years. *Asia-Pacific Energy*. URL: <https://policy.asiapacificenergy.org/node/138> (дата звернення 14.02.2021).
56. Energy in China's New Era, Dec. 2020. *The State Council Information Office of PRC*. URL: <http://www.scio.gov.cn/zfbps/32832/Document/1695135/1695135.htm> (дата звернення 15.02.2021).
57. Foreign Ministry Issues Statement on Iraq Issue. *Permanent Mission of the People's Republic of China to the UN*. 2003. URL: <http://chnun.chinamission.org.cn/eng/chinaandun/securitycouncil/regionalhotspots/mideast/yjk/t537117.htm> (дата звернення 26.02.2021).
58. Harmonious World: China's Ancient Philosophy for New International Order, Sept. 15, 2005. URL: <https://www.fmprc.gov.cn/ce/cena/eng/xwdt/t410254.htm#:~:text=The%20%22harmonious%20society%22%20is%20a,the%20arena%20of%20foreign%20relations.> (дата звернення 15.02.2021).
59. Tashkent Declaration by Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization. *Офіційний сайт ШОС*. 2004. URL: <http://eng.sectesco.org/load/197344/> (дата звернення 04.10.2021).
60. The Strategy for BRICS Economic Partnership. *BRICS research*. 2015. URL: <http://www.brics.utoronto.ca/docs/150709-partnership-strategy-en.html> (дата звернення 15.10.2021).
61. White Paper China's Energy Conditions and Policies in 2007, Dec., 2007. URL: <https://understandchinaenergy.org/wp-content/uploads/2013/10/China's-Energy-Conditions-and-Policies-2007.pdf> (дата звернення 16.02.2021).
62. White Paper of China's National Defense in 2000, Oct. 16, 2000. URL: http://www.andrewerickson.com/wp-content/uploads/2019/07/China-Defense-White-Paper_2000_English.pdf (дата звернення 19.02.2021).

63. White Paper of China's National Defense in 2002, Dec. 9, 2000. URL: http://www.andrewerickson.com/wp-content/uploads/2019/07/China-Defense-White-Paper_2002_English-Chinese_Annotated.pdf (дата звернення 20.02.2021).
64. White Paper of China's National Defense in 2004, Jul. 21, 2004. *Xinhua*. URL: http://www.andrewerickson.com/wp-content/uploads/2019/07/China-Defense-White-Paper_2004_English-Chinese_Annotated.pdf (дата звернення 17.02.2021).
65. White Paper of China's National Defense in 2006, Dec. 29, 2006. *Xinhua*. URL: http://www.andrewerickson.com/wp-content/uploads/2019/07/China-Defense-White-Paper_2006_English-Chinese_Annotated.pdf (дата звернення 18.02.2021).
66. White Paper of China's National Defense in 2008, Jan. 20, 2009. *Xinhua*. URL: http://www.andrewerickson.com/wp-content/uploads/2019/07/China-Defense-White-Paper_2008_English-Chinese.pdf (дата звернення 18.02.2021).
67. White Paper of China's National Defense in 2010, March 20, 2011. *Xinhua*. URL: http://www.andrewerickson.com/wp-content/uploads/2019/07/China-Defense-White-Paper_2010_English-Chinese_Annotated.pdf (дата звернення 19.02.2021).
68. 中华人民共和国主席江泽民与俄罗斯联邦总统叶利钦非正式会晤联合新闻公报 (Спільне прес-комюніке неформальної зустрічі Глави Китайської Народної Республіки Цзян Цземіня та Президента Російської Федерації Б. Єльцина) від 07.11.2002 року. URL: https://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t5405.shtml (дата звернення 21.02.2021).
69. 中华人民共和国国民经济和社会发展第十一个五年规划纲要 (Одинадцятий п'ятирічний плани національного економічного та соціального розвитку КНР) від 10.03.2006 р. URL: http://www.gov.cn/gongbao/content/2006/content_268766.htm (дата звернення 22.02.2021).
70. 中华人民共和国国民经济和社会发展第十三个五年规划纲要 (Тринадцятий п'ятирічний план соціально-економічного розвитку КНР) від

- 17.03.2015. URL: <http://www.12371.cn/special/sswgh/> (дата звернення 22.02.2021).
71. 国民经济和社会发展第十二个五年规划纲要 (Одинадцятий п'ятирічний плани національного економічного та соціального розвитку КНР) від 16.03.2011 р. URL: http://www.gov.cn/2011lh/content_1825838.htm (дата звернення 23.02.2021).
72. 2nd BRIC Summit of Heads of State and Government: Joint Statement. *BRICS research*. 2010. URL: <http://www.brics.utoronto.ca/docs/100415-leaders.html> (дата звернення 12.10.2021).

Література:

73. Бут С. Російсько-китайська взаємодія в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 120 (частина I). С. 138-149.
74. Габуев А., Кашин В. Вооруженная дружба: как Россия и Китай торгуют оружием. *Московский центр Карнеги*. 2017. URL: <https://carnegie.ru/2017/11/02/ru-pub-74601> (дата звернення 03.03.2021).
75. Гончарук А. Суперництво Росії та Китаю за вплив у регіоні Центральної Азії. Висновки для України : *аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень*. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/4518/pravyloaoformlennyaspysskuvykorystanyhdzherel.pdf> (дата звернення 05.05.2021).
76. Денисов И.Е. Внешняя политика Китая при Си Цзиньпине: Преемственность и новаторство. *Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право*. 2017; 10 (5):83-98. DOI: <https://doi.org/10.23932/2542-0240-2017-10-5-83-98> (дата звернення 18.04.2021).
77. Юнова О. Про загрозу тероризму у Центральній Азії. Росія і нові держави Євразії. 2015. № 4. С. 60-71 URL: <https://www.imemo.ru/publications/periodical/RNSE/archive/2015/4/conflicts-and-security-problems/on-terrorist-threat-in-central-asia> (дата звернення 20.09.2021).

78. Как складывались отношения России с Западом в 90-е годы? Рассказывает Александр Горелик : аудиозапис. *Новости ООН*. URL: <https://news.un.org/ru/audio/2014/10/1024861> (дата звернення 10.01.2021).
79. Кашин В. Поставка С-400 в Китай – новый фронт холодной войны? *Московский центр Карнеги*. 2015. URL: <https://carnegie.ru/2015/04/19/ru-59828/ik1n> (дата звернення 12.03.2021).
80. Кашин. В. Зачем Китай купил у России новые истребители? *Московский центр Карнеги*. 2016. URL: <https://carnegie.ru/commentary/62640> (дата звернення 18.04.2021).
81. Киреев Г. В. Россия - Китай. Неизвестные страницы пограничных переговоров : монографія. Москва : РОССПЭН, 2014. 406 с.
82. Китай приравнял Си Цзиньпина к Мао и разрешил править пожизненно. *BBC*. 2018. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-43362425> (дата звернення 30.10.2021).
83. КікTENKO В. Теорія "мирного піднесення Китаю" в політичному та науковому дискурсі. *Східний світ*. 2015. № 1. - С. 125-137.
84. Ларин В. Л. В тени проснувшегося дракона: Российско-китайские отношения на рубеже XX-XXI веков : монографія. Владивосток: Дальнаука, 2006. 426 с.
85. Лю Фэнхуа. Китайско-Российское партнерство и стратегическое сотрудничество. *Сравнительный анализ локального опыта*. 2019. Т.10, №2 С. 118-134. DOI: <https://doi.org/10.24411/2221-3279-2019-10020>
86. М. В. Шевелева. Энергетический клуб Шанхайской Организации Сотрудничества и формирование стратегии многостороннего сотрудничества в сфере энергетики. *Вісник Білоруського державного університету*. 2015. URL: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/108342/1/sheveleva_2014_Actual_probl_IR_V2.pdf (дата звернення 04.10.2021).
87. Михалёв М.С. «Один пояс, Один путь» как новая внешнеполитическая стратегия КНР. Краткий анализ внутрикитайской дискуссии. *Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право*. 2016; 9(6):88-103.

DOI: <https://doi.org/10.23932/2542-0240-2016-9-6-88-103>

88. Муратшина К. Г. Становление и эволюция стратегического партнерства РФ и КНР в конце XX – начале XXI вв. : автореф. дис. ... канд. истор. наук : 14.04.2014. Екатеринбург, 2014. 27 с.
89. Парамонов В. Китайское присутствие в нефтегазовых отраслях стран Центральной Азии: состояние и перспективы. *Central Asian Analytical Network*. 2015. URL: <https://www.caa-network.org/archives/5706> (дата звернения 07.03.2021).
90. Состояние и перспективы энергетического сотрудничества России и стран БРИКС. *РСМД*. 2020. URL: <https://russiancouncil.ru/blogs/semelianova/sostoyanie-i-perspektivu-energeticheskogo-sotrudnichestva-rossii-i-str/> (дата звернения 28.10.2021).
91. Фан Тинтин. Развитие российско-китайского энергетического сотрудничества. *Россия и АТР*. 2012. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-rossiysko-kitayskogo-energeticheskogo-sotrudnichestva> (дата звернения 25.10.2021).
92. Шевцова Л. Одинокое государство: Почему России не стала Западом и почему России тяжело с Западом. Москва, 2010. 272 с.
93. Korolev A. Russia's Reorientation to Asia: Causes and Strategic Implications. *Pacific Affairs*. 2016. № 89(1):53-73. DOI: 10.5509/201689153
94. Lysenko A. Evolution of Russian-Chinese economic relations and participation in international organizations. *Scientific journal "Vector of economy"*. 2020. URL: <http://www.vectoreconomy.ru/images/publications/2020/10/worlddeconomy/Lysenko.pdf> (дата звернения 03.10.2021).
95. Nivedita Kapoor. BRICS in Russian foreign policy. *Observer Research Foundation*. 2019. URL: <https://www.orfonline.org/expert-speak/brics-in-russian-foreign-policy-61978/> (дата звернения 23.09.2021).
96. Olga Alexeeva and Frédéric Lasserre. The Evolution of Sino-Russian Relations as Seen from Moscow: The Limits of Strategic Rapprochement. *Open Edition Journals*. 2018. DOI: <https://doi.org/10.4000/chinaperspectives.8197>

97. Silvana Malle. Russia and China in the 21st century. Moving towards cooperative behaviour. *Journal of Eurasian Studies*. 2017. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.euras.2017.02.003>

98. Worden, Robert L. China Country Study : навч. посіб. Вашингтон : International Busyness Publications, 2013. 279 с.

Інтернет ресурси:

99. А. Мусина. Китай масштабно інвестує по всьому миру, но виводить гроші з Росії. *Eurasianet*. 2019. URL: <https://cutt.ly/aRVGjzZ> (дата звернення 28.09.2021).

100. Андропова І. В., Соколан Д. С. Прямі іноземні інвестиції Китаю в країну ЄС. Вестник ТОГУ. 2018. URL: <https://cutt.ly/JTvor6D> (дата звернення 27.09.2021).

101. Арис. С. Російсько-китайські відносини через призму ШОС. *Французький інститут міжнародних відносин*. 2008. URL: <https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ifrimvarischosrus.pdf> (дата звернення 16.09.2021).

102. В. Кашин. Много ли Китай инвестирует в Россию? *Международный дискуссионный клуб «Валдай»*. 2017. URL: <https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/mnogo-li-kitay-investiruet-v-rossiyu/> (дата звернення 02.10.2021).

103. В. Путин: Война в Ираке грозит катастрофой всему региону. *РБК*. 2003. URL: <https://www.rbc.ru/politics/20/03/2003/5703b5509a7947783a5a45bb> (дата звернення 26.02.2021).

104. Вето в Совбезе: как великие державы его применяют. *Голос Америки*. 2011. URL: <https://www.golosameriki.com/a/veto-un-history-2011-10-05-131174423/246361.html> (дата звернення 10.09.2021).

105. Волков В. "Новый Шелковый путь": Китай делает ставку на Узбекистан? *Deutsche Welle*. 2019. URL: <https://cutt.ly/MTqWcrn> (дата звернення 08.10.2021).

106. ВТО – сложное кончилось, интересное начинается. *Интерфакс*. 2011. URL: <https://www.interfax.ru/business/224454> (дата звернення 25.10.2021).
107. Генеральна асамблея ООН підтримала територіальну цілісність України. *Українська правда*. 2014. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/27/7020541/> (дата звернення 13.09.2021).
108. Го Янь. Как изменилось отношение России к концепции «Один пояс — один путь»? *Известия*. 2017. URL: <https://iz.ru/614814/go-ian/kak-izmenilos-otnoshenie-rossii-k-kontseptcii-odin-poiyas-odin-put> (дата звернення 06.10.2021).
109. Григорьев А. Вето в Совбезе: как великие державы его применяют. *Голос Америки*. 2011. URL: <https://www.golosameriki.com/a/veto-un-history-2011-10-05-131174423/246361.html> (дата звернення 10.09.2021).
110. Джо Байден: США будут защищать Тайвань от нападения Китая. *BBC*. 2021. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-59009884> (дата звернення 30.10.2021).
111. Зубков И. Пластическая апелляция США лишили ВТО возможности разбирать торговые споры *RG*. 2019. URL: <https://rg.ru/2019/12/10/ssha-lishili-vto-vozmozhnosti-razbirat-torgovye-spory.html> (дата звернення 24.10.2021).
112. История БРИКС. *Национальный комитет по исследованию БРИКС*. 2020. URL: <https://www.nkibrics.ru/pages/history-brics> (дата звернення 11.10.2021).
113. Казанцев А. Центральная Азия: рост угрозы религиозного экстремизма и поиски путей борьбы с ним. *Научный журнал Московского государственного университета*. 2016. URL: <https://mgimo.ru/about/news/experts/tsentralnaya-aziya-rost-ugrozy-religioznogo-ekstremizma-i-poiski-putey-borby-s-nim/> (дата звернення 21.09.2021).
114. Китай балансирует между Украиной и Россией. *BBC*. 2014. URL: https://www.bbc.com/russian/international/2014/04/140415_china_balance_politics (дата звернення 12.03. 2021).
115. Китай и арабские революции. *Forbs*. 2011. URL: <https://www.forbes.ru/sobytiya-opinion/rynki/77050-kitai-i-arabskie-revoljutsii> (дата

звернення 11.09.2021).

116. Китай и Россия завершили первое совместное морское патрулирование. *Синьхуа*. 2021. URL: http://russian.news.cn/2021-10/25/c_1310266358.htm (дата звернення 31.10.2021).

117. Китай обеспокоен решением России признать независимость Южной Осетии и Абхазии. *Голос Америки*. 2008. URL: <https://www.golosameriki.com/a/a-33-2008-08-28-voa10/600245.html> (дата звернення 12.09.2021).

118. Китайские инвесторы бегут из России. *Finanzen*. 2021. URL: <https://www.finanz.ru/novosti/aktsii/kitayskie-investory-begut-iz-rossii-1030285975> (дата звернення 03.10.2021).

119. Компания CNPC в ходе IPO купила акций «Роснефти» на \$500 млн. *Агентство Бизнес Новостей*. 2006. URL: (дата звернення 28.10.2021).

120. Коростиков М. Дружба на расстоянии руки: Как Москва и Пекин определили границы допустимого. *Коммерсант*. 2019. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/3984186> (дата звернення 29.09.2021).

121. Корпорации CNPC и CNOOC покупают 20% «Арктик СПГ-2». *РБК*. 2019. URL: <https://www.rbc.ru/newspaper/2019/04/26/5cc19b4b9a794744f3d7b676> (дата звернення 29.09.2021).

122. Лесных А. Не стой на рельсах: Россия отдаляется от «Шелкового пути». *Gazeta.Ru*. 2020 URL: <https://www.gazeta.ru/business/2020/07/21/13161061.shtml> (дата звернення 08.10.2021).

123. Лисоволик В. Драйверы роста Глобального Юга. Клуб Валдай. 2021. URL: <https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/drayvery-rosta-globalnogo-yuga/>

124. Малаккская дилемма : актуальные вызовы и поиск решений. *ORBELI*. 2019. URL: <https://cutt.ly/ITjDzWS> (дата звернення 31.10.2021).

125. МВФ намерен договориться о 16-м пересмотре квот до конца 2023 года. *Интерфакс*. 2019. URL: <https://www.interfax.ru/business/681038> (дата звернення 22.10.2021).

126. Министр обороны РФ: учения "Мирная миссия-2005" свидетельствуют о степени зрелости и новом качестве российско-китайских отношений. *Синьхуа*.

2005. URL: http://russian.china.org.cn/china/txt/2005-08/26/content_2192080.htm (дата звернення 05.03.2021).
127. Мовчан А. Коротко о главном: российская экономика в XXI веке. *Московский центр Карнеги*. 2016. URL: <https://carnegie.ru/2016/04/26/ru-pub-63431> (дата звернення 27.09.2021).
128. Москва не хочет отдавать "Славнефть" Пекину. *РБК*. 2002. URL: <https://www.rbc.ru/politics/16/12/2002/5703b5249a7947783a5a4241> (дата звернення 27.10.2021).
129. На другом берегу Амура. *RG*. 2019. URL: <https://rg.ru/2018/12/16/s-2019-goda-nefteprovod-skovorodino-mohe-dacin-vkliuchitsia-na-polnuiu.html> (дата звернення 29.10.2021).
130. Нежданов В. Совместимы ли Евразийский союз и «Один пояс, один путь»? Взгляд из Китая. *Евразия Эксперт*. 2018. URL: <https://eurasia.expert/sovместиму-evraziyskiy-soyuz-i-odin-poyas-odin-put/> (дата звернення 11.10.2021).
131. «Новатэк» продал 20% проекта «Ямал СПГ» китайской CNPC. *Forbes*. 2014. URL: <https://www.forbes.ru/news/249635-novatek-prodal-20-proekta-yamal-spg-kitaiskoi-cnpc> (дата звернення 29.10.2021).
132. Официально открыты совместные антитеррористические учения ШОС "Мирная миссия-2007". *Синьхуа*. 2007. URL: <http://russian.people.com.cn/31521/6236289.html> (дата звернення 17.09.2021).
133. Подписано соглашение о строительстве нефтепровода в Китай. *Neftegaz*. 2001. URL: <https://neftegaz.ru/analysis/companies/331034-podpisano-soglashenie-o-stroitelstve-nefteprovoda-v-kitay/> (дата звернення 16.10.2021).
134. Путин подписал закон об обнулении президентских сроков. *Deutsche Welle*. 2020. URL: <https://www.dw.com/ru/putin-podpisal-popravki-ob-obnulenii-prezidentskih-srokov/a-57104274> (дата звернення 30.10.2021).
135. Россия и Китай в Центральной Азии. Почему нет конкуренции? *Central Asian Analytical Network*. 2019. URL: <https://www.caa-network.org/archives/17822> (дата звернення 17.09.2021).
136. Россия и Китай договорились о финансировании проекта "Ямал СПГ".

- РБК*. 2013. URL: <https://www.rbc.ru/economics/10/09/2013/57040f4b9a794761c0ce19b4> (дата звернения 29.10.2021).
137. Россия и Китай подписали контракт на поставку газа. *BBC*. 2014. URL: https://www.bbc.com/russian/international/2014/05/140521_russia_china_gas_contract (дата звернения 29.10.2021).
138. Россия и Китай продлили Договор о добрососедстве и дружбе на пять лет. *RG*. 2021. URL: <https://rg.ru/2021/03/23/rossiia-i-kitaj-prodlili-dogovor-o-dobrososedstve-i-druzhbe-na-piat-let.html> (дата звернения 03.11.2021).
139. Россия помогла Китаю с созданием системы оповещения о ракетном нападении. *РБК*. 2019. URL: <https://www.rbc.ru/politics/03/10/2019/5d962ab49a79472e1322cd38> (дата звернения 01.11.2021).
140. Румер Е. Возвращение Киссинджера. Могут ли США вбить клин между Россией и Китаем? *Московский центр Карнеги*. 2021. URL: <https://carnegie.ru/commentary/84033> (дата звернения 03.11.2021).
141. РФ и Китай завершили переговоры по ВТО. *РБК*. 2004. URL: <https://www.rbc.ru/economics/14/10/2004/5703c15f9a7947dde8e08781> (дата звернения 23.10.2021).
142. Сергей Блинов. Россия-2024: взгляд из 2020 года. Московский Центр Карнеги. 2020. URL: <https://carnegie.ru/2020/02/14/ru-pub-81072> (дата звернения 28.10.2021).
143. Си Цзиньпин назвал Владимира Путина самым близким другом. *Коммерсант*. 2019. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/3955750> (дата звернения 30.10.2021).
144. Сотникова А. В ШОС приняли Индию и Пакистан. *РБК*. 2017. URL: <https://www.rbc.ru/politics/09/06/2017/593a7cde9a794764a1c93e11> (дата звернения 10.10.2021).
145. Стэндиш Р. Саммит ШОС, афганская повестка и возможность Китая поиграть дипломатическими мускулами. *Радио свобода*. 2021. URL:

- <https://rus.azattyq.org/a/afghanistan-in-focus-at-shanghai-cooperation-organization-summit-/31460929.html> (дата звернення 18.09.2021).
146. Товарооборот между Китаем и Россией. *SeaNews*. 2021. URL: <https://seanews.ru/2021/01/15/ru-tovarooborot-mezhdu-kitaem-i-rossiej/> (дата звернення 28.09.2021).
147. Удвоение Сил. Началось проектирование нового газопровода в Китай. *RG*. 2020. URL: <https://rg.ru/2020/09/03/nachalos-proektirovanie-gazoprovoda-sila-sibiri-2.html> (дата звернення 29.10.2021).
148. Учения "Морское взаимодействие-2016" – тесное взаимодействие и высокое взаимодоверие Китая и России. *Синьхуа*. 2016. URL: http://russian.news.cn/importnews/2016-09/20/c_135698785.htm (дата звернення 22.04.2021).
149. Федосова Ю. Газовые аппетиты Поднебесной: атомная смесь. *Информационное агентство «ПРОАтом»*. 2006. URL: <http://www.proatom.ru/modules.php?name=News&file=article&sid=481> (дата звернення 27.10.2021).
150. Филиппова Т. Якутское правительство вернулось к забытому маршруту. *Коммерсант*. 2006. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/671509> (дата звернення 27.10.2021).
151. Формула расчёта квот МВФ: возможности для БРИКС и развивающегося мира. *РИСИ*. 2016. URL: <https://riss.ru/article/9426/> (дата звернення 22.10.2021).
152. Хроника встреч глав государств Китайской Народной Республики и Российской Федерации. Жэньминь Жибао. 2004. URL: <http://russian.people.com.cn/31857/33234/33237/2474083.html> (дата звернення 05.05.2021).
153. Чоу Э. Братья не навек. Почему нефть и газ не только сближают, но и отдаляют Россию и Китай. *Московский центр Карнеги*. 2021. URL: <https://carnegie.ru/commentary/83749> (дата звернення 29.10.2021).
154. Эволюция внешнеполитических концепций. *Газета Коммерсант*. 2012. № 237. URL: <https://cutt.ly/qcIZj5z> (дата звернення 03.02.2021).

155. Эггерт К. Путин в Сирии воюет за Асада - и за Кремль. *DW*. 2020. URL: <https://www.dw.com/ru/kommentarij-putin-v-sirii-vojuet-za-asada-i-za-kreml/a-55078528> (дата звернення 10.09.2021).
156. Японія та Південна Корея засудили анексію Криму, Китай зберігає нейтралітет. *Українська правда*. 2014. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/19/7019540/> (дата звернення 12.09.2021).
157. Belt and Road Initiative (BRI). *EBRD*. 2013. URL: <https://www.ebrd.com/what-we-do/belt-and-road/overview.html> (дата звернення 06.10.2021).
158. Brent crude price. *Информационное агенство КВ*. 2016. URL: <https://rossaprimavera.ru/news/cena-za-barrel-nefti-brent-rastet-iz-za-prognozov-po-snizheniyu> (дата звернення 28.10.2021).
159. China 2030: Building a Modern, Harmonious, and Creative High-Income Society. *World Bank*. 2020. URL: <https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/China-2030-overview.pdf> (дата звернення 01.11.2021).
160. China, Kazakhstan Discuss Cross-border Gas Pipeline. *China Internet Information Cente*. 2004. URL: <http://www.china.org.cn/english/BAT/105031.htm> (дата звернення 04.10.2021).
161. China's calls for reformat the World Bank, IMF and ADB cannot be ignored any longer. *South China Morning Post*. 2016. URL: https://www.scmp.com/comment/insight-opinion/article/2018461/chinas-calls-reform-world-bank-imf-and-adb-cannot-be-ignored?module=perpetual_scroll&pgtype=article&campaign=2018461 (дата звернення 22.10.2021).
162. China's National Defense in the New Era", July 2019. Xinhua. URL: http://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/201907/24/content_WS5d3941ddc6d08408f502283d.html (дата звернення 06.02.2021).
163. China's GDP. *TAdviser*. 2021. URL: https://tadviser.com/index.php/Article:China%60s_GDP (дата звернення

20.10.2021).

164. Diversified Employment of China's Armed Forces, Apr. 16, 2011. *Xinhua*. URL: http://www.andrewerickson.com/wp-content/uploads/2019/07/China-Defense-White-Paper_2013_English-Chinese_Annotated.pdf (дата звернення 10.02.2021).

165. Evergrande таки виплатила відсотки за облігаціями та уникнула дефолту. *Економічна правда*. 2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/11/11/679631/> (дата звернення 01.11.2021).

166. Industry in China. *Focus economics*. 2021. URL: <https://www.focus-economics.com/country-indicator/china/industry> (дата звернення 25.09.2021).

167. Justin McCurry. Japan buys US missile defence system to counter North Korean threat. *The Guardian*. 2017. URL: <https://www.theguardian.com/world/2017/dec/19/japan-buys-us-missile-defence-system-to-counter-north-korean-threat> (дата звернення 20.04.2021).

168. Wang Li. China and Russia in the SCO: Consensus & divergence. *Human Affairs*. 2020. DOI: <https://doi.org/10.1515/humaff-2020-0018>

169. 中俄历史上首次举行首长司令部联合反导计算机演习 (РФ і Китай почали перші в історії спільні комп'ютерні командно-штабні навчання ПРО) *Сінхуа*. 2017. URL: http://russian.news.cn/2016-06/09/c_135424311.htm (дата звернення 21.04.2021).

170. 中俄關係 70 年滄桑：從兄弟、仇敵到好朋友背後的美國因素 (70-річчя відносин Китаю та Росії). *BBC News*. 2016. URL: <https://www.bbc.com/zhongwen/trad/chinese-news-48540647> (дата звернення 20.02.2021).

171. 习近平新时代中国特色社会主义思想 (Сі Цзіньпін представив ідею «Соціалізму з китайською специфікою у нову епоху»). *Baidu*. URL: <https://cutt.ly/GnQ1Grh> (дата звернення 23.02.2021).

172. 外交部高官阐述面向 21 世纪中俄友好合作关系 (Високопоставлений співробітник Міністерства Закордонних Справ розповів про дружні відносини і

співробітництво між Китаєм і Росією в XXI столітті). *SINA News*. 2002. URL: <http://news.sina.com.cn/c/2002-12-03/16279904s.html> (дата звернення 24.02.2021).

173. 战略属性转变决定石油税费调整方向 (Трансформація стратегічних атрибутів визначає напрямок коригування податку на нафту). *China Petroleum News Center*. 2013. URL: <http://news.cnpc.com.cn/epaper/sysb/20190814/0141565004.htm> (дата звернення 25.10.2021).

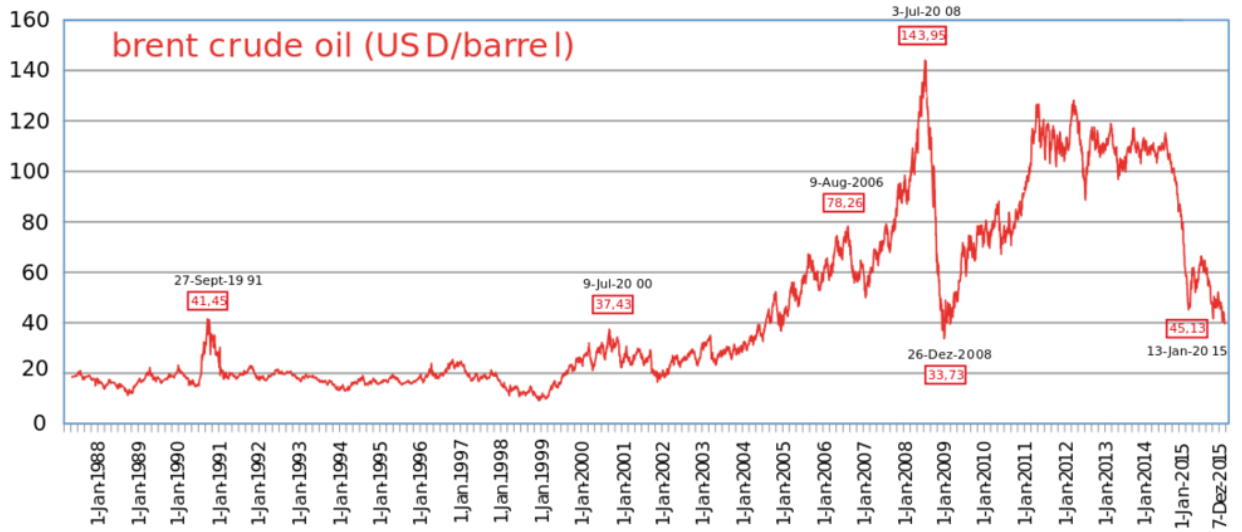
174. 新形势下中国外交理论和实践创新 (Інновації в дипломатичній теорії та практиці Китаю у новій ситуації). *Xinhua*. URL: http://www.xinhuanet.com/world/2013-08/16/c_125179915_2.htm (дата звернення 25.02.2021).

175. 环球财经杂志: 目前中俄石油出现转机并非转向 (Журнал Global Finance: Нинішній поворотний момент у китайсько-російській торгівлі нафтою не є переломним). *Global Finance*. 2005. URL: <http://finance.sina.com.cn/j/20050530/19491637743.shtml> (дата звернення 26.10.2021).

ДОДАТКИ

Додаток А

Динаміка коливань ціни на нафту, у дол. США за барель, [158]

Динаміка зростання ВВП Китаю у XXI ст., [163]

China Posts Record Growth 12 Months After Historic Slump

Quarterly real GDP growth of China
(year-over-year; seasonally adjusted)

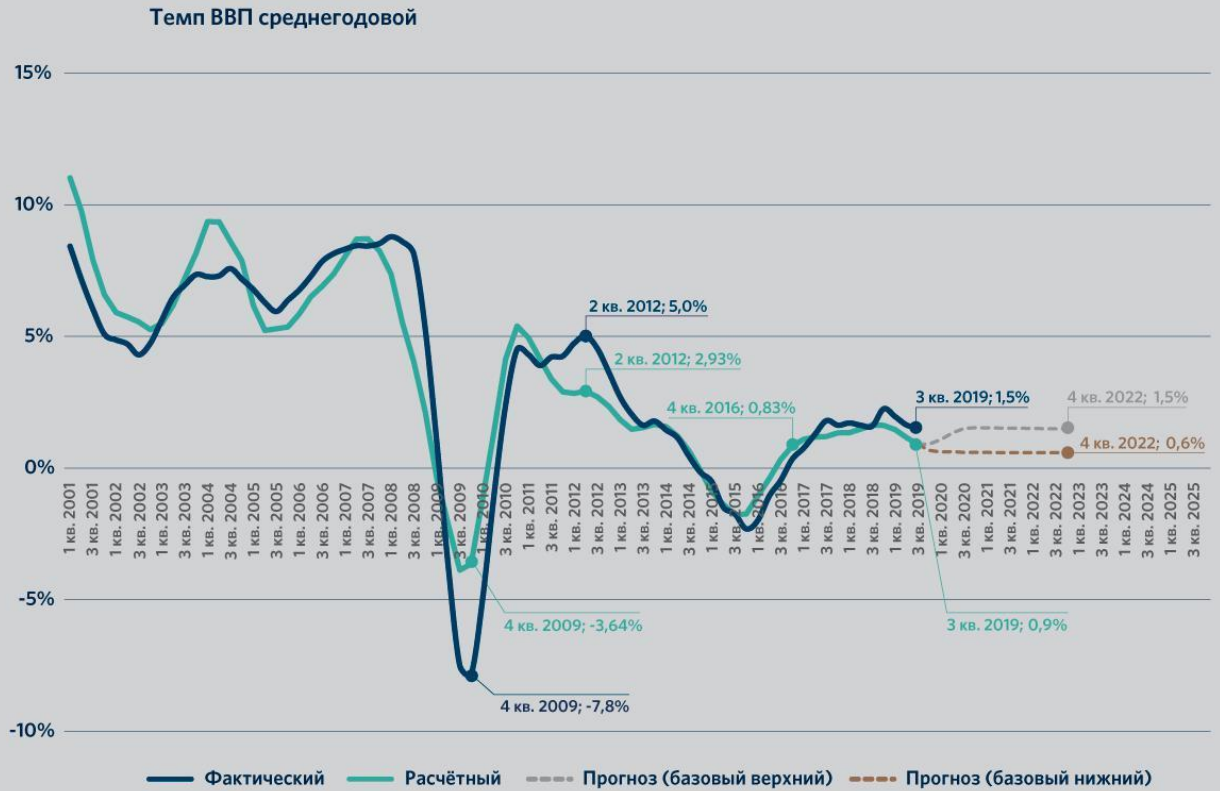
Sources: National Bureau of Statistics of China, OECD

statista

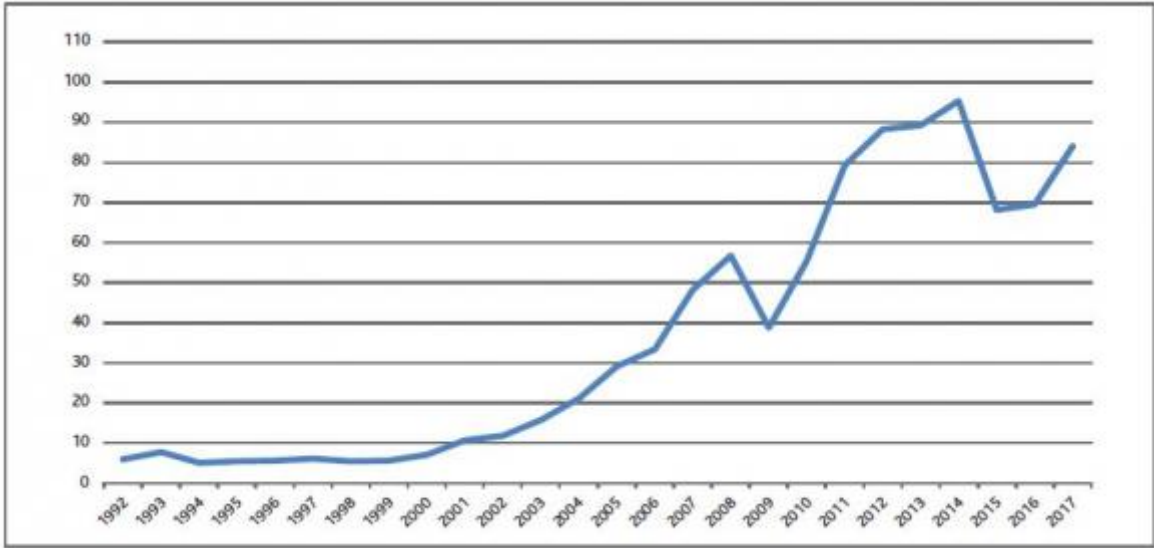
Динаміка зростання ВВП Росії у XXI ст., [180]

ГРАФИК 3
Прогноз ВВП, основанный на планах Центробанка, не предполагает роста ВВП выше 1,5%

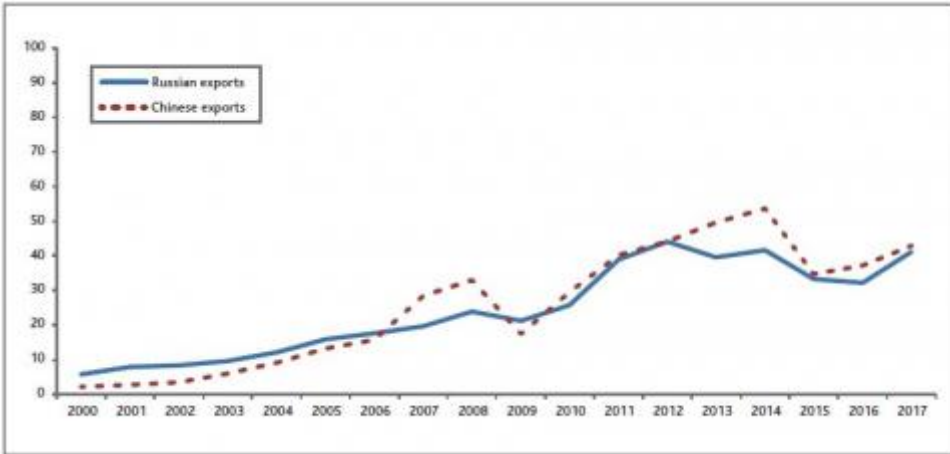

Источники: Росстат, ЦБ РФ, расчеты С. Блинова.

Об'єм двосторонньої торгівлі між Києм та Росією у млрд дол. США, [96]

Динаміка російського та китайського експорту у двосторонній торгівлі, [96]

Таблиця 1

Експорт нафти з Росії до Китаю

Рік	Імпорт нафти з Росії (тис. тонн)	Загальний об'єм імпорту нафти Китаєм (тис. тонн)	Частка імпорту з Росії (у %)	Рік	Імпорт нафти з Росії (тис. тонн)	Загальний об'єм імпорту нафти Китаєм (тис. тонн)	Частка імпорту з Росії (у %)
1992	08	11360	0.07	2007	14526	163000	8.91
1993	14	15670	0.09	2008	11638	179000	6.50
1994	57	12350	0.46	2009	15300	203800	7.51
1995	37	17090	0.22	2010	15250	239300	6.37
1996	319	22620	1.41	2011	19725	253380	7.78
1997	475	35470	1.34	2012	24329	271030	8.98
1998	145	27320	0.53	2013	24348	281740	8.64
1999	572	36610	1.56	2014	33100	308370	10.73
2000	1477	70270	2.10	2015	42430	335500	12.65
2001	1766	60260	2.93	2016	52480	380290	13.80
2002	3030	69410	4.37	2017	57210	414725	13,79
2003	5254	91020	5.77	2018	71580	460535	15,54
2004	10774	122720	8.78	2019	77322	506283	15,27
2005	12777	126820	10.07	2020	83570	542478	15,40
2006	15965	145180	11.00				

Таблиця створена на основі даних Центрального управління митної служби КНР

URL: <http://www.customs.gov.cn/>